

RAGIP GÜMÜŞPALA'NIN SİYASİ HAYATI

Derya CİHANGİR

Yüksek Lisans Tezi

ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ

TARİH ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

Yrd. Doç. Dr. İbrahim TURAN

2011

Her Hakkı Saklıdır

TC
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ABD
TARİH ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

Derya CİHANGİR

RAGİP GÜMÜŞPALA'NIN SİYASİ YAŞAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. İbrahim TURAN

ERZURUM-2011

24/03/2011

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Ragıp Gümüşpala'nın Siyasi Hayatı" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun ...3... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Derya CİHANGİR

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Y.Doç.Dr. İbrahim Turan danışmanlığında, Derya Cihangir tarafından hazırlanan bu çalışma 24/03/2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Y.Doç.Dr. İbrahim Turan İmza:

Jüri Üyesi : Y.Doç.Dr. Hasan Şahin İmza:

Jüri Üyesi : Y.Doç.Dr. Ramazan Kaya İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. .... / ..... / .....

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
ÖNSÖZ.....	VI

GİRİŞ**TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ**

I. TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞİN DİNAMİKLERİ.....	1
A. Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçişin Dış Dinamikleri.....	1
B. Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçişin İç Dinamikleri.....	2
B.1. Halkın Rejime Yönelik Hoşnutsuzluğu.....	2
B.2. İsmet İnönü'nün Tutumu.....	4
B.3. CHP İçindeki Muhalefet ve DP'nin Kuruluşu.....	5
II. DP'NİN SONU VE 27 MAYIS.....	7
III. 27 MAYIS SONRASI SİYASİ OLUŞUM.....	14

BİRİNCİ BÖLÜM**YÖNTEM VE TEKNİK**

1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	17
1.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	17
1.3. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ.....	17
1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	17
1.5. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI.....	18
1.6. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	18
1.7. VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ.....	19
1.8. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	20

İKİNCİ BÖLÜM
AP'İN KURULUŞU

2.1. RAGIP GÜMÜŞPALA.....	21
2.2. AP'İN KURULUŞU	23
2.3. AP'İN PROGRAMI.....	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
1961 SEÇİMLERİ VE AP

3.1. 1961 SEÇİMLERİNE KADAR AP	34
3.1.1. AP'nin İç Yapısı ve Ragıp Gümüşpala'nın Başkan Seçilme Sebepleri.....	34
3.1.2. AP'nin DP'nin Devamı Tartışmaları ve Mehmet Yorgancıoğlu Hadisesi	39
3.1.3. Anayasa Referandumunda Ragıp Gümüşpala'nın Tutumu	41
3.2. 1961 SEÇİMLERİ.....	48

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
1961 GENEL SEÇİM SONUÇLARI

4.1. 21 EKİM PROTOKOLÜ.....	55
4.2. HÜKÜMETİN KURULMASI VE CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ... 	57
4.3. KOALİSYON HÜKÜMETİ.....	60

BEŞİNCİ BÖLÜM
1964 YILINA KADARKİ GELİŞMELER

5.1. 1964 YILINA KADAR AP VE RAGIP GÜMÜŞPALA	70
5.2. RAGIP GÜMÜŞPALA'NIN 27 MAYIS VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	75
5.3. RAGIP GÜMÜŞPALA'NIN LİDERLİĞİ.....	78

ALTINCI BÖLÜM
RAGIP GÜMÜŞPALA'NIN ÖLÜMÜ

6.1. RAGIP GÜMÜŞPALA'NIN ÖLÜMÜ	84
6.2. RAGIP GÜMÜŞPALA'NIN SON NUTKU	88

SONUÇ.....	91
DEĞERLENDİRME.....	94
KAYNAKÇA	96
ÖZGEÇMİŞ.....	102

ÖZET

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
RAGIP GÜMÜŞPALA'NIN SİYASİ HAYATI****Derya CİHANGİR****Danışman: Yrd. Doç. Dr. İbrahim TURAN****2010-Sayfa: 88 + VI****Jüri: Yrd. Doç. Dr. İbrahim TURAN****Yrd. Doç. Dr. Ramazan KAYA****Yrd. Doç. Dr. Hasan ŞAHİN**

Bu araştırmanın amacı, 27 Mayıs 1961 Askeri Darbesi sonrası meydana gelen siyasi yapılanmada, Adalet Partisinin (AP) kurucusu Ragıp Gümüşpala'nın üstlenmiş olduğu siyasi rolü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çok partili hayata geçiş, Demokrat Partinin (DP) sonu ve 27 Mayıs ihtilali, çalışmanın başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Çalışmanın odak noktası olarak, AP'nin kuruluş aşamasından, Ragıp Gümüşpala'nın ölümüne, yani 1964 yılına kadar geçen sürede, Ragıp Gümüşpala'nın siyasi yaşamı etrafında gelişen tarihi ve siyasi olaylar seçilmiştir.

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışma, altı bölümden oluşmaktadır: Giriş bölümünde çok partili hayata geçiş, DP ve 27 Mayıs sonrası siyasi yapılanma, I. bölümde AP'nin kuruluşu, II. Bölümde yöntem ve metot, III. bölümde 1961 Seçimleri, IV. bölümde 1961 Seçimleri sonrası gelişmeler, V. bölümde 1964 yılına kadar ki gelişmeler ve VI. bölümde Ragıp Gümüşpala'nın ölümü ele alınmıştır.

Hem askeri hem siyasi yaşamıyla cumhuriyet tarihinin en kritik safhalarında görev almış olan Ragıp Gümüşpala ile ilgili bilimsel bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın alana önemli bir katkı yapacağı kanaatindeyim.

Bu çalışma, 27 Mayıs 1960 Askeri İhtilali sonrasında askeri yönetimin idareyi sivillere devretme amacıyla faaliyetlerine izin verdiği siyasi partilerin kurulması sürecinde, AP'nin liderliğini yapan Orgeneral Ragıp Gümüşpala'nın, üstlendiği rolün ne olduğunu, Gümüşpala'nın siyasi üslubunun, kişiliğinin ve askeri kimliğinin, AP'nin büyümesindeki etkisini ve Gümüşpala'nın başkan seçilme nedenlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nitel Araştırma, Ragıp Gümüşpala, Adalet Partisi (AP), 27 Mayıs İhtilali.

ABSTRACT
MASTER THESIS
RAGIP GÜMÜŞ PALA'S POLITICAL LIFE
Derya CİHANGİR
Advisor: Assist. Prof. Dr. İbrahim TURAN
2010-Page: 88 + VI
Jury: Assist. Prof. Dr. İbrahim TURAN
Assist. Prof. Dr. Ramazan KAYA
Assist. Prof. Dr. Hasan ŞAHİN

The purpose of this study is to investigate Ragıp Gümüşpala's, the founder of Justice Party (AP), political life. Transition to multiparty system, the end of Democrat Party (DP), and the Coupe of May 27 were set as the starting point of the study. The political and historical events in Ragıp Gümüşpala's political life starting with the establishment phase of the AP to Ragıp Gümüşpala's death in 1964 were set as the focus of the study.

This qualitative study consists of five sections: the introduction section covers the transition to multiparty system, DP and political structure after May 27; section one covers the foundation of the AP; section two covers 1961 election; section three covers the developments after 1961 election; section four covers the developments until 1964; and section five covers Ragıp Gümüşpala's death.

There was no scientific study on Ragıp Gümüşpala who played an imported role both with his military and political life during one of the most critical eras of the history of the Republic. Therefore this study is expected to contribute a lot to this field.

The study shows that, the role he played political foundation after the coupe of May 27 was not a coincidence. In fact, he was chosen as a founder of a political party due to his identity and personality.

Keywords: Qualitative Research, Ragıp Gümüşpala, Justice Party (AP), the Coupe of May 27.

KISALTMALAR DİZİNİ

AP	: Adalet Partisi
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
C.	: Cilt
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
MBK	: Milli Birlik Komitesi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SKB	: Silahlı Kuvvetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri

ÖNSÖZ

Bu çalışma, 27 Mayıs 1960 İhtilalından sonraki siyasi yapılanmada, Ragıp Gümüşpala'nın üstlenmiş olduğu siyasi rolü ortaya koymayı amaçlamaktadır. "Demokrat Parti" konulu bitirme tezimle, ilgi duymaya başladığım, 1950'li ve 1960'lı yıllar ekseninde bir çalışma yapma isteğim, bu dönemler arası bir konu çalışmamda etkili olmuştur. Bu konuyla ilgili herhangi bir bilimsel çalışmanın olmaması da bu konuda çalışmamı teşvik etmiş ve bu dönemin, demokrasiyi ülkede oturtma mücadelesinin güzel bir örneği olması, bu çalışmayı büyük bir heves ve istekle yapmamı sağlamıştır.

Daha önce hiç duymadığım Ragıp Gümüşpala ismi ile karşılaşmam tamamen bir tesadüf olmuştur. 1964 yılına ait Vatan Gazetesi'ndeki Kıbrıs haberlerini bir vesileyle incelerken 6 Haziran 1964 tarihinde manşetten verilen Ragıp Gümüşpala'nın ölüm haberi ve ardından yazılan yazılar, bu kişinin kim olduğunu merak edip hakkında bilgi edinmeye beni yöneltti. İlk yaptığım araştırmalarda, askeri hayatı kadar siyasi hayatının da büyük bir önem taşıdığı yer alıyordu.

1960 sonrası siyasi yapılanmada Ragıp Gümüşpala'nın rolünü saptamayı amaçlayan bu çalışmanın kapsamı, 1961-1964 yılları arasındaki tarihsel süreç ile sınırlıdır. Yani, Ragıp Gümüşpala'nın partiyi kurma çalışmaları ile başlayıp Gümüşpala'nın ölümüne dek kadar süren dönemdir.

Ragıp Gümüşpala'nın siyasi hayatını konu alan bu çalışmada, TBMM Kütüphanesinde elde edilen meclis tutanakları, Milli Kütüphanedeki o dönemle ilgili gazeteler, kaynak kitap ve makaleler, dönemle ilgili yayınlanmış anılardan yararlanılmıştır. Bu çalışmanın yürütüldüğü süreç içerisinde, Ragıp Gümüşpala'nın askeri ve özel hayatıyla ilgili kaynakların azlığı sorunuyla karşılaşmıştır.

Bu çalışmamda yapıcı eleştirileri ve önerileri ile bu tezin oluşmasında en büyük pay sahibi olan Bölüm Başkanımız Prof. Dr. Muammer Demirel ve Danışmanım Yrd. Doç. Dr. İbrahim Turan'a teşekkür ederim. Tüm katkı sahipleri ve kuşkusuz üzerimde büyük emeği olan ailem sayesinde ortaya çıkan bu çalışmanın konuyla ilgili araştırmaları teşvik etmesi ve bu araştırmalara bir nebze olsun faydalı olması umuduyula...

GİRİŞ

TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ

I. TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ

II. Dünya Savaşı yılları, Türkiye’nin ekonomik ve sosyal yapısında önemli değişmelere yol açmıştır. Toplumun yapısındaki değişimler ve dünyadaki gelişmeler, çok partili hayata geçişi gerekli kılmıştır. Dolayısıyla Türkiye’nin çok partili hayata geçişi, hem iç hem de dış gelişmelerin sonucudur. Bu iki faktör, birbirini aynı zaman diliminde, aynı doğrultuda etkilemiştir. Dolayısıyla bu iki faktörü tek başına belirleyici olarak görmek mümkün değildir. Dış dünyada, demokrasi yönünde meydana gelen gelişmeler ve içteki durum şu iki sonucun meydana gelmesini zorunlu kılmıştır: Ya tek parti yönetimi daha da artan bir baskı ile devam edecek ya da düzen demokratikleşecektir (Kongar, 1998, s. 145).

A. Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişin Dış Dinamikleri

Türkiye’nin çok partili hayata geçişinde, dış dünyadaki gelişmelerin büyük bir rolü olmuştur. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra batıya yaklaşma politikası yürütmeye başlamıştır. Türkiye’nin bu politikası, beraberinde demokrasiye de yaklaşmayı gerektiriyordu. Çünkü dış dünyada demokrasi yönünde büyük gelişmeler olmuştur. Bu gelişmeler, “otoriterizm” aleyhinde bir demokrasi oluşumunu gündeme getirmiştir (Öz, 1998, s. 29).

İkinci Dünya Savaşı sonunda galip devletler savaşın demokrasi ve özgürlükler adına yapıldığını ortaya koyarak demokratik olmayan ülkelere karşı sert bir tavır almaya başlamışlardır. Dış dünyadaki bu gelişmelerin yanında Türkiye’nin tek parti idaresini sürdürmesi, hak ve özgürlükleri kısıtlamaya devam etmesi kolay olmayacaktı (Yeşil, 1988, s. 18-19). II. Dünya Savaşı’nda galip çıkan devletler, dünya barışını korumak amacıyla, San Francisco Konferansı’nda uluslar arası bir örgüt kurmak için toplanmışlardır. Bu konferansa gidecek Türk heyetinin konferansta iyi bir izlenim bırakması gerekiyordu. İnönü bu konuda endişelerini dile getirmiş ve Amerika’nın çok partili demokrasiye ne zaman geçileceği konusunda heyetimize yöneltebileceği bir soru karşısında, Türk heyetinden, bunun yapılmasının çok arzu edildiğini ve reformların oturtulmasından sonra demokrasinin tahsis edileceğini söylemelerini istemiştir (Çufalı, 2004, s. 16-17).

Çok partili hayata geçişte dış gelişmeler, elverişli bir ortam sağlamakla birlikte bazı devletlerde (Japonya, Almanya, İtalya) olduğu gibi tek başına kuvvetli bir faktör olmamıştır. O zamanlar Müttelikler, Türkiye'nin siyasal rejiminden ziyade güçlü ve istikrarlı olmasıyla ilgiliydiler. ABD Başkanı Truman'ın, 1946 yılında yaptığı bir konuşmada, Türkiye'nin çok partili hayata geçişini zamansız bulduğunu açıklaması bunu doğrular niteliktedir (Tanör, 1996, s. 256). Türkiye'deki muhalefet, demokrasiye geçişte, dış dünyada meydana gelen gelişmelerin etkili olduğunu savunmuştur. Adnan Menderes, dünyada meydana gelen gelişmeler karşısında, hiçbir devletin etkilenmemesinin mümkün olmadığını ve Türkiye'nin de bu etkilenmenin sonucunu göstermeye başladığını belirtmiştir (Çufalı, 2004, s. 23).

Dış gelişmelerin, çok partili hayata geçişte, zorlayıcı bir etkisinin olup olmadığını gösterir bir bilgi yoktur. Eldeki mevcut bilgiler, Türkiye'nin, Rusya'dan gelebilecek tehlikelere karşı Batı bloğuna yaklaşma politikası izlediğini göstermiştir (Yeşil, 1988, s. 19). Türkiye, bu politikayı da, demokratikleşen, savaş sonrası dünyada yalnız kalmamak ve kendine bir yer bulmak için yürütmüştür. Dış gelişmelerin çok partili hayata geçişteki etkisi bu yönde olmuştur (Çavdar, 1983, s. 2064).

B. Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçişin İç Dinamikleri

B.1. Halkın Rejime Yönelik Hoşnutsuzluğu

1940'lara gelindiğinde, toplumun değişik sınıfları arasında beklentiler ve tedirginlikler baş göstermeye başlamıştır. Tek Parti yönetimi, toplumda bir huzursuzluk birikimi meydana getirmiş, bu birikim, harekete geçecek bir kıvılcım bekler duruma gelmiştir. İktidar partisi CHP (Cumhuriyet Halk Partisi), "*Halkçılık İlkesi*" ile alt kesimlere yönelik siyasi duruşunu belirlemiştir. Bu ilke, "*plesibitçi*" bir demokrasi anlayışını barındırıyor, devleti kendisiyle halk arasında "*Ara Grupları*" ortadan kaldırmakla görevli sayıyordu (Yurt, 1987, s. 27).

"*Halkçılık*" ve "*Devletçilik*" ilkeleri, halk arasındaki birlik ve bütünlük sağlama, sınıflar arasındaki ayrımı kaldırma gayelerine ulaşamamış, bu iki ilke çoğu kesimi memnun edememiştir. Örneğin köylüler tek parti döneminin "*düşük fiyat politikaları*" yüzünden mağdur olmalarının yanı sıra, daha sonra DP döneminde etkisi oldukça azalacak olan jandarma baskısından dolayı da oldukça güç bir durumda idiler. İleriki zamanlarda görüleceği gibi köylülerdeki bu memnuniyetsizlik, DP (Demokrat Parti)'nin güçlenmesinde etkili olacaktır (Tanör, 1996, s. 254). 1940'larda kurulan Toprak

Mahsulleri Ofisi ile Orman İşletmeleri, köyleri kalkındırmak amacıyla kurulmuştu. Ancak zamanla bu iki kuruluş köylülerin isteklerini karşılamayacak bir hal aldı ve köylülere, hükümete karşı muhalif olmalarının yolunu açtı. 23 Temmuz 1938 tarih ve 3491 sayılı kanunla kurulmuş olan Toprak Mahsulleri Ofisi, devlet kanalıyla tarım ürünlerinin dağıtımını sağlayarak çiftçiyi destekleme amacını taşıyordu. Ancak zamanın şartlarına göre devlet, çiftçinin ürününün bir kısmını Ofise satma zorunluluğunu getirmiştir (Yeşil, 1988, s. 28). Bu uygulamaya, devletin, “*Harp Ekonomisinin*” doğal sonucu olarak müdahaleci kanunlar ve vergiler getirmesi de eklenince, kırsal kesimdeki halk üzerinde büyük bir hoşnutsuzluk meydana gelmiştir (Yurt, 1987, s. 27).

Tek parti yönetiminin uygulamalarından memnun olmayan kırsal kesimde yaşayan insanlar, ortak bir ideolojiye sahip olmadıklarından dolayı seslerini duyuracak bir durumda değillerdi. Belki başka örgütlü sınıfların etkisiyle harekete geçebilirlerdi. Ancak böyle bir sınıf o dönemde mevcut değildi. Örneğin, 1945’e doğru, 250 binlik bir mevcuda ulaşmış olan ve özgürlükleri kısıtlanarak siyasi faaliyetlerden uzak tutulan işçi sınıfı, tek parti yönetimine başkaldıracak bir durumda değildi. İşçi sınıfında örgütlü bir yapı oluşmamış olduğundan devletin karşısında isteklerini dile getirmeleri mümkün olmamıştır (Özgiraz-Talu, 2008, s. 115). Ancak, tek parti yönetiminin baskıcı uygulamaları, işçiler arasında büyük hoşnutsuzluklar biriktirmekle beraber onlarda aynı zamanda bir ters etki yaratarak fikirlerini ifade etme ihtiyacı doğurmuştur. Düşüncelerini toparlayıp “*formülleştirmeye*” yönelik işçi sınıfı, tek parti yönetimi tarafından bir tehlike olarak görülüyordu (Yurt, 1987, s. 27).

Orta sınıflar ise farklı bir konumdaydılar. Toprak sahipleri, tüccar ve sanayici olarak adlandırılan bu orta sınıf, “*Kemalist İdeolojinin*” çeşitli sosyal sınıfların varlıklarını kabul etmesinin yanı sıra sınıf mücadelesini reddetmesi esasına dayanmasını kendi ideolojilerine uygun görmemiştir (Yurt, 1987, s. 27). Aslında “*Orta Sınıflar*” tek parti döneminde diğer sınıflara göre daha iyi bir konumda olmalarına rağmen hallerinden memnun değillerdi. Devletçilik onlara dar gelmeye başlamış ve mülkiyete daha saygılı bir yönetim arayışına girmişlerdir. Çok partili hayata geçildikten sonra, bu arzularına kavuşarak, en güçlü sınıf halini alacakları görülecektir (Karpat, 1996, s. 107).

Öte yandan, aydınlar ve memurlar da tek parti rejiminden hoşnut değildi. Çünkü bu sınıf sabit gelirli idi ve bu durumun da çeşitli sıkıntıları oluyordu. Milli Mücadele bittiğinde sayıları 62 bin civarında iken, II. Dünya Savaşı sonunda 300 bine ulaşan memurlar, maaşlarının eskiye oranla az olmasından ve gitgide halktan

yabancılaşmalarından dolayı iktidara karşı bir tavır almaya başlamışlardır (Çufalı, 2004, s. 28). Ancak bu sınıf da siyasi olarak örgütlenebilecek bir durumda değildi. Aydınlar tek parti rejiminin uyguladığı baskılardan ve bunun doğurmuş olduğu eşitsizlik, haksızlık ve adaletsizlikler karşısında seslerini duyurmaya çalışan bir grup halini almış, iktidardan gitgide uzaklaşmaya başlamıştır. Memnunsuzluk, en fazla şehirlerde baş göstermeye başlamıştır. Çünkü şehirli, ekonomik olarak daha zor bir durumda idi. Bu durum basına da yansıyor, gazeteler bu sıkıntıların haberlerini yayınlarak halkın dikkatini çekmeye çalışıyordu. Ordu içerisinde de hoşnutsuzluklar ve tek parti yönetimine karşı gruplaşmalar başlamıştı (Çufalı, 2004, s. 28).

Çok partili hayata geçmeden önce Türkiye'nin içyapısı böyle bir görünümdeydi. Halk arasında gelenekleşmiş devlet otoritesine bağlılık ve kanunların engelleyici özelliğinden dolayı, bütün sıkıntı ve hoşnutsuzluklara rağmen alt kesimler, iktidarı zorlayacak bir girişimde bulunamamışlardır. Türkiye'deki 1946-1950 yılları arasındaki demokrasi mücadelesi batıdan farklı olmuştur. Çünkü sosyal sınıflarda bir sınıf bilinci oluşmamış ve bu yeni rejimi kurma mücadelesine girmemişlerdir. İçerdeki bu kabuğuna sığmaz kitle, kendilerini iktidara karşı harekete geçirebilecek bir gücün var olmasını beklemişlerdir (Yeşil, 1988, s. 31).

B.2. İsmet İnönü'nün Tutumu

Çok partili hayata geçerken, İsmet İnönü'nün oynadığı rolü göz ardı etmemek gerekir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na girmemesini, İnönü'nün dış politikadaki güçlü tutumuna borçludur. Bundan dolayı halk, İnönü'ye minnet duyguları besliyordu. Ama bunun yanında çekilen sıkıntıların, huzursuzlukların sebebi olarak ta İnönü görülüyordu. İsmet İnönü, tek parti döneminde "*Milli Şef*" gibi hareket ediyordu ve ancak kendi kontrolünde bu kritik dönemin atlatılacağına inanıyordu. İnönü'nün nutuklarından da anlaşılacağı gibi öyle bir zamanda, devrimlerin tam olarak yerleştirilmesi için bu gerekli bir durumdu (Toker, s. 27, 1970).

İnönü, 1944'lerde hala mutlak bir kudreti elinde tutuyordu. O'nun söyledikleri, O'nun tutumu çok partili hayata geçiş yolunda çok önemli bir etki yaratmıştır. İnönü, diktatörlüğün hiçbir zaman kabul edilmediğini ve Türk Milleti'ne yakışmadığını, tek eksiklerinin hükümet karşısında muhalif bir partinin bulunmadığını söylemiştir. Bu konuda daha önce girişimlerin yapıldığını ancak başarılı olunmadığını ve bunun bir talihsizlik olduğunu belirten İnönü, demokrasi ve hürriyet ortamı sağlandığında çok

partili hayata geçişin kendiliğinden mümkün olacağını ifade etmiştir (Tunaya, 1952, s. 547). İç ve dış gelişmelerin sonucunda çok partili hayata geçmiş olmamız yanında İsmet İnönü'nün bir engeli ile karşılaşılmamış olması da gözden kaçırılmaması gereken bir noktadır. Burçak, CHP'lilerin uzun yıllar, İsmet İnönü'nün tek parti rejiminin yetersizliğini anladığı için değil, gönül rızalığı ile rejimi liberalleştirdiğine inandığını (Burçak, 1979, s. 51), oysa CHP'nin bu dönemde çok partili hayata geçişi kabul etmesinin iktidarı da kaybedeceği anlamına gelmediğini ve CHP'nin hem demokrasi hem de iktidar formülünü birlikte yürütebileceğine inandığını belirtmiştir (Burçak, 1991, s.13). İnönü, çok partili hayata geçişi, kontrollü ve uzun dönemi kapsayacak bir eylem olarak planlamıştı. Sistem değişikliğini, yavaş yavaş, parti eliyle yapmayı düşünüyordu (Çufalı, 2004, s. 35).

Her ne sebepten olursa olsun İsmet İnönü, kendi iktidarı döneminde çok partili rejime geçmek ve bu şekilde tarihe damgasını vurmak istemiştir (Yeşil, 1988, s. 21). Çünkü Atatürk zamanında başarısız bir işi yapmak, İnönü için büyük bir gurur kaynağı olurdu. Ayrıca gelişmeler, İnönü'nün, artık Türkiye'nin çok partili hayatı kaldırabilecek bir duruma geldiğine inanmış olabileceğini göstermiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki, İnönü, çok partili hayata geçişin, dar bir alanı kapsaması için çaba göstermiştir. Çok partili hayata geçişte İnönü, radikal sol ve sağ grupları, gericiler olarak nitelendirilen devrim karşıtı kitleleri, bu partileşmenin dışında tutmayı planlamıştır. Bu partileşme ile İnönü, iktidara yakın "*yarı-liberal bir sağ muhalefet*" arzulamıştır (Schick ve Tonak, 1987, s. 115).

B.3. CHP İçindeki Muhalefet ve DP'nin Kuruluşu

CHP içerisindeki muhalefet, Türkiye'nin çok partili hayata geçişinde halk kitleleri arasındaki hoşnutsuzluğun adeta dili olmuştur. Yani CHP içerisindeki muhalefet, çok partili hayata geçişin hazırlayıcısı olmuştur. İleride DP'nin doğumuna yol açacak olan parti içi muhalefet, 1945 yılında iyice ortaya çıkmıştır. Bu dönemde CHP içerisinde iki ayrı kutuplaşma vardı: İktidardaki İnönücüler ve buna muhalif olan Bayarcılar. Bu sırada ülkede baş göstermeye başlayan demokrasiye yönelme girişimleri, CHP içerisindeki bu her iki grubun da işine gelmiştir. Çok partili hayata geçilmesiyle birlikte Bayarcılar, ayrı bir parti kurarak yollarına devam edebilecekler, İnönücüler ise onlara rahatsızlık vermeye başlayan bu muhalefetten kurtulmuş olacaktı. Yani

düzenin demokratikleşmesinin, CHP içerisindeki farklı kutupların lehinde bir durum olduğu görülmektedir (Goloğlu, 1982, s. 27).

Türkiye tek partili rejimden çok partili rejime geçerken CHP iktidarının meclise getirdiği “*Toprak Kanunu*”, parti içerisindeki muhalefet için bir fırsat doğurmuştur. Büyük bir tartışmaya yol açan bu kanun ile memleketteki toprak dağılımında görülen adaletsizliklerin önlenmesi amaçlanmıştı. Büyük toprak sahiplerinin- Adnan Menderes ve Emin Sazak mecliste olan büyük toprak sahiplerindendir- işine gelmeyen bu kanuna göre hiç kimsenin 5000 dönümden fazla toprağı olmayacak, bunun üstündeki topraklar kamulaştırılacaktı (Eroğlu, 1990, s. 9).

Toprak Kanunu, 14 Mayıs'ta mecliste görüşülmeye başlandığında muhalefet iyice kendini gösterdi. “*Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*” üzerindeki görüşmelerle başlayan CHP içindeki muhalefet, bütçe kanunu üzerindeki görüşmelerde açıkça ortaya çıktı ve bu muhalefetin öncüleri belli oldu: Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes. Bu kişiler, 7 Haziran 1945 tarihinde, meclis grubuna, “*Dörtlü Takrir*” ismini alan bir önerge vermişlerdir. Bu önerge ile fikirlerini beyan etmişler, demokrasinin gerçekleşmesi için gerekli gördükleri tedbirleri belirtmişlerdir. Bireysel özgürlükler üzerinde duruluyor, “*muhalefet özgürlüğü*” ne izin verilmesini istiyorlar ve bunda ısrar ediyorlardı (Gökçe, 1996, s. 30). Takririn içeriğinde, harp zamanında demokratik yaşamın, zorunluluktan dolayı ertelendiği ancak artık harp zamanının şartlarının değiştiği ve halkın demokrasiye hazır hale geldiği, kişiye anayasada yazılı hak ve hürriyetlerin tanınması ve çok partili hayata geçilmesi için siyasi faaliyetlere gelişme imkânı verilmesi belirtilmiştir (Karpat, 1996, s. 113).

Dörtlü Takrir, 11 Haziran 1945 tarihinde CHP Genel İdare Kurulu'nda görüşüldü. Bu toplantıda İnönü'nün, çok partili hayata geçişin zamanının geldiğini ve ikinci partinin Celal Bayar ve arkadaşları tarafından kurulmasının iyi olacağını söylediği ileri sürülmüştür (Timur, 2003, s. 8). Halk Partisi'nin meclis grubu, 12 Haziran 1945'de gizli bir şekilde toplanarak takriri, 7 saat görüşükten sonra reddetmiştir (Karpat, 1996, s. 131). Takririn reddedilmesi ile ilgili olarak Celal Bayar şöyle demiştir:

“Takriri reddetmek vazifesini alanlar, bizi şiddetle tenkit ediyor, hakaret ediyor, hor görüyor, hırpalıyordu. Biz bunlara karşı düşüncelerimizi metanetle savunduk. Nitekim takrir, 7 saatin sonunda reddettiler. Halk Partisi'nin, takrirden yazılı olduğu şekilde bir demokratik ıslahata muhtaç

olmadığını, temelde demokratik esaslara dayanmış bulunduğunu belirterek tavrini geri almamızı önerdiler” (Bayar, 1969, s. 7).

Takririn CHP tarafından reddedilmesinden sonra muhalefet daha da sertleşmeye başladı. Fuat Köprülü ve Adnan Menderes gazetelere yazdıkları yazılarla takirdeki düşüncelerini savunmaya devam ettiler. Parti yönetimi bu yayınlar dolayısıyla Adnan Menderes ve Fuat Köprülü’yü partiden ihraç etti. Refik Koraltan ve Celal Bayar da onlara katılarak bu dört kişi, 7 Ocak 1946 tarihinde DP’yi kurdular. 8 Ocak 1946 tarihinde de Celal Bayar parti başkanlığına getirildi (Eroğlu, 1990, s. 12).

DP’nin kuruluşu, toplumda çok olumlu bir etki yapmıştır. Toplumdaki tek parti yönetimine karşı mevcut muhalif grubun sözcülüğünü üstlenen DP, hızla büyümeye başlamıştır. 20 yıldan fazla iktidarı elinde tutan CHP’nin karşısına geniş bir teşkilata sahip, gittikçe kuvvetlenecek olan bir muhalefet çıkmıştır. Ali Fuat Başgil (1968), DP’nin, Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi daha yolun başında engellenme imkânı varken yoluna devam ettiğini belirtmiştir. Başgil, İnönü’nün, Türkiye’nin Sovyet Rusya karşısında ancak batının demokratik kuvvetlerine dayanarak yaşayabileceğine inandığı için bu muhalefete göz yumduğunu söylemiştir (s. 47).

21 Temmuz 1946 yılında yapılan genel seçimlere, henüz yeni kurulmuş ve teşkilatı zayıf olan demokratlar, CHP karşısında şanslarının olmadığını bildikleri halde katılmışlardır. Bu seçim sonucu şaşırtıcı olmamıştır. CHP, 465 sandalyenin 390’ını, DP ise 65’ini kazanmıştır. İnönü, bu dönemde parti içindeki ılımlıların yanında olarak devletçi gruba sert bir tavır koymuştur. İnönü bu hareketiyle, muhalefete hareket serbestliği sağlamıştır (Ahmad, 1999, s. 130).

DP’nin 14 Mayıs 1950’de başa gelmesiyle, Türkiye’de yeni bir dönem açılmıştı. 14 Mayıs seçimleriyle birlikte Türk vatandaşı ilk defa yargı denetiminde bir seçime katılmıştır. Sorunsuz bir seçimle millet, iradesini kullanarak iktidara gelmiştir. Bu seçimlere % 89,3’lük bir katılım olmuş ve DP % 53 oranında bir çoğunlukla iktidara gelmiştir (Bilgiç, 2002, s. 34).

II. DP’NİN SONU VE 27 MAYIS

1950-1960 dönemine damgasını vuran DP dönemi, Türkiye’de hep tartışılan bir dönem olmuştur. Halk, kendi oyu ile iş başına getirdiği iktidar ile bütünleşmişti. Yani halkla devlet ilk defa bu kadar yakınlaşmıştı. Demokrat Parti, 1950-1954 yılları arası

sağladığı refah nedeniyle ezilen çoğunluğu arkasına almıştı. Daha sonra yapılan baskılar, hatalar bu iktidara karşı sert bir muhalefet cephesi doğurmuştur. (Kaçmazoğlu, 1995, s. 25). Ali Fuat Başgil (1966), DP'nin karşı karşıya kaldığı bu sert muhalefetin içeriğinin incelendiğinde şu hususların göze çarptığını belirtmiştir:

- İktidardan uzaklaşan aydın tabakasının eski saygınlıklarına kavuşma ve tekrar iktidara ortak olma istekleri,
- Bürokrat seçkinlerin durumlarını sağlamlaştırarak kurumları oluşturma çabaları, yani yitirilen ayrıcalıkların hukukileştirilmesi,
- Halka rağmen, halk adına karar verme geleneğinin yeniden sürdürülmek istenmesi ve varılmak istenilen amaca bürokratların çizeceği yolda daha hızlı bir şekilde ulaşabilme gereği (s. 169).

DP'nin on yıllık iktidarı süresince izlemiş olduğu politikalara kısaca değinmek gerekirse;

DP, iktidarının ilk zamanlarında izlediği ekonomi politikası ile alışlagelmişin dışında bir ortam yaratmıştır. Büyük bir ekonomik bolluk yaratmış, halkın şimdiye kadar görmediği bir özgürlük ortamı oluşturmuştu. DP ilk olarak büyükbaş ve küçükbaş hayvanlardan alınan "*Anam Vergisi*"ni ve 18-60 yaş arası tüm erkek vatandaşlardan alınan "*Yol Vergisi*"ni kaldırmıştır. Tarıma taban fiyat uygulaması getirmiştir. DP'nin bu uygulamaları, çoğunluğu tarım ve hayvancılıkla uğraşan halkı çok memnun etmiştir (Bilgiç, 2002, s. 34-35). Bu dönem, Türk ekonomisinde farklı bir dönemi oluşturmuş ve "*karma ekonomi modeli*" ilk kez uygulanmıştır. DP döneminde, "*Liberasyona*" önem verilmiş, ekonomiye büyük bir canlılık gelmeye başlamış ve özel teşebbüs desteklenmiştir (Ünal, 1989, s. 21-22). Ancak ekonomideki bu ferahlık uzun sürmemiş, halk kitlelerini zamanla huzursuz eden bir hal almaya başlamıştır. DP'nin uygulamış olduğu ekonomi politikası, geçici olarak yaratmış olduğu etkiyi yavaş yavaş kaybetmiş ve zayıf yönlerini göstermeye başlamıştır. Krediler, tarıma dayalı ekonomi ve yabancı sermaye ekseninde bir politika izleyen DP, kalkınmanın köyden başlanması gerektiğine inanmış ve bunu da kredilerle başarabileceğini düşünmüştür (Savaş, 1971, s. 54). Enflasyonun yükselmesi, maaşlı kesimde olduğu kadar köylü, tüccar, çiftçi arasında da rahatsızlığı arttırmış ve 1954'ten sonra ekonomik sorunlar belirmeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak DP, 1957 seçimlerinde büyük ölçüde oy kaybı yaşamıştır (Örs, 1996, s. 156). Bilgiç, enflasyonun DP döneminde %5'lerde tutulduğunu ve yukarıdaki ifadelerin

aksine plansız dönem denilen bu dönemde kalkınma hızının %8'in üzerinde gerçekleştirildiğini belirtir (Bilgiç, 2002, s. 37). Ekonominin darboğazlara girmesinin temel sebeplerini Ahmet Necip Ünal (1989), şöyle belirtmiştir:

- *Ekonomide liberalizm dönemine geçilmiş olmasına rağmen, bu modelin zaruri şartı olan piyasa mekanizmasının kurulamaması,*
- *Rekabet şartlarının gelişmemiş olması,*
- *Fiyat mekanizmasının normal ve etkin bir şekilde çalışmaması,*
- *Tarım ürünleri fiyatlarında meydana gelen artışın gelir dağılımını değiştirmesi,*
- *Devletin bütçe ve maliye politikalarında izlediği yöntemin ekonomiyi olumsuz yönde etkilemesi (s. 25).*

DP döneminde uygulanan ekonomi politikası, cumhuriyet tarihinin ilk büyük enflasyonlarından birini oluşturmuştur. 1960'lara gelindiğinde ciddi ekonomik sorunlar belirmiştir. Türk ekonomisi ilk defa büyük bir bunalımın içine girmiştir. Dış ödeme açığı, döviz sıkıntıları baş göstermiştir (Kılıçbay, 1991, s. 104). Ekonomik kalkınmanın dış borçlar ve dış yardımlarla sağlanabileceğine inanılarak Amerika'ya bağımlı politika, beklenen sonucu doğurmamış ve DP'yi 1958 yılından itibaren iyice zor bir durumun eşiğine getirmiştir (Kırçak, 1993, s. 28).

Halkın büyük bir bölümünün desteğini alarak iktidara gelen DP, ilk zamanlar sivil özgürlüğe önem vermiş ve Türkiye'de "*popülizmin*" ilk savunucusu olmuştur (Sunar, 2009, s. 2079-2080). Ancak DP dağıttığı özgürlükleri bir süre sonra geri almaya başlamıştır. Özellikle, 1954 seçimlerine giderken basın, üniversiteler ve muhalif partiler üzerinde sert baskılar yapmaya başlamış, bu konuda sert yasalar çıkarmıştır. DP'nin bu tutumu, halk üzerinde olumsuz bir etki yaratmakla birlikte "*çok partili özgürlükçü rejimin*" kalıcı olmasını da zora sokmuştur (Baykam, 1994, s. 26). 1950 seçimlerinde, 396 sandalye ile iktidara gelen DP, iktidarda kalabilmek için muhalefete ve özellikle bürokrasiye saldırmış ve bunları bastırmaya çalışmıştır (Örs, 1996, s. 151). Ekrem Acuner, DP'nin bu dönemde uyguladığı politikayı şöyle ifade eder:

"Çok partili özgürlükçü bir döneme geçiş, insan haklarına yararlı bir döneme, sosyal hukuk dönemine geçiş başlangıcı olarak kabul edildi ve bu

gelişim halk tarafından büyük ölçüde desteklendi. DP iktidarının geliş vaatleri buydu ama sonra kademe kademe diktasına, hak ve özgürlüklerin yok edilmesine, hatta iç savaşa yol açacak gerekçelerin, olayların hazırlanmasına vardırıldı. 27 Mayıs bundan kaynaklanarak yapıldı” (Baykam, 1994, s. 26).

DP’den 3 Ekim 1957’de istifa eden DP kurucularından Fuat Köprülü, DP Genel İdare Kurulu Başkanlığı’na gönderdiği açıklamasında, DP’nin durumunu, izlediği yolu açıkça şöyle belirtiyor:

“DP’yi yaratan ve 1946’dan 1950’ye kadar süren hürriyet mücadelesinden sonra onu iktidara getiren, ona fikirlerin külliyen inkârı olan bu yanlış hareket hattının memleket ve parti için doğurduğu büyük zararlar her gün biraz daha kendini gösteriyordu. Bu acı hakikatler karşısında hükümet sevk ve idaresinde umumi seçimlerden evvel parti programına uygun bir takım esaslı değişiklikler yapılması ümidiyle sabır ile bekledim. Fakat seçimlerin öne alınması hususunda birkaç gün önce alınan karar, parti ve hükümet sevk ve idaresinde en küçük bir demokratik uygulamaya bile imkân kalmadığını kesin olarak gösteriyor. Bütün ana fikirlerine ve ruhuna daima sadık kaldığım programından ayrılmış ve böylece eski kimliğini tamamiyle değiştirmiş olan partiden istifa ediyorum” (Köprülü, 1957, s.5).

DP’nin başvurduğu anti-demokratik, baskıcı yöntemler, güçlü bir muhalefet kitlesi oluşturmuştur. Bu muhalefet kitlesinin başında ordu gelmektedir. DP’nin laiklik karşıtı tutumu orduyu tedirgin etmiştir. Esasında DP, 1950 öncesinde CHP hükümetleri tarafından başlatılan dini özgürlükleri devam ettirmiştir. Bunun yanında laikliğin de sıkı bir savunucusu olmuştur. Celal Bayar, 7 Ocak 1946’da parti programının laiklikle ilgili maddesini açıkladığında, partinin laikliği devletin dinli ilgilenmemesi ve kanunların yapılmasında hiçbir dini düşüncenin etkili olmaması anlamında anladığını söylemiştir. Bayar, dinin siyasete alet edilmesine parti olarak müsaade etmeyeceklerini belirtmesine (Jaschke, 1972, s. 98) rağmen, bu politikayı tam olarak yürütmeyi başaramamıştır. DP’nin din politikası çok istikrarlı değildir. Zaman zaman laikliği korumak amacıyla sert önlemlere başvururken bazen de laiklikten tavizler vermiştir (Demirci, 1997, s. 148).

Tarık Zafer Tunaya, DP'nin dini çevrelere verdiği tavizleri ekonomik başarısızlıklarının bir sonucu olarak görmüştür. Tunaya'ya göre; DP'nin özgürlükleri kısıtlaması aydın kitleyi karşısına almasına yol açmıştır. Demokrasiye zarar veren bazı tutumları önemli bir kitlenin desteğini kendisine kaybettirmiştir. DP oy kaygısıyla dini çevrelere yönelmiş ve onların desteğini sağlamak için dini kullanma yoluna gitmiştir. Onun bu davranışı dini çevrelerde karşılığını bulmuş ve “*dini kurtaran parti*” olarak görülmüştür (Tunaya, 1991, s. 206). Örs (1996), DP'nin dini oy kaybetme kaygısıyla kullandığını ve bunun sonucunda bazı dinsel hareketlerin canlanma imkânı bulduğunu belirtmiştir (s. 155). CHP, DP'yi din istismarlığı yapmakla suçlamıştır. İsmet İnönü, bazı politikacıların dini siyasete alet ettiklerini ve bundan fayda beklediklerini ifade etmiştir (İnönü, 1957, s. 1).

DP'nin dini çevrelere verdiği tavizler ordu içinde hoşnutsuzluğa sebep olmuştur. Bu bağlamda, DP'nin ordu politikasına değinecek olursak; Özdemir (1993), DP'nin, kapsamlı bir ordu politikası olmadığını, kendine bağlı generalleri işbaşına getirmek suretiyle kolay ve “*komplocu*” bir tutum sergilemiş olduğunu belirtmiştir (s. 46).

Cemal Madanoğlu da DP'nin iktidar olduğu yıllarda orduyu ikinci plana attığını, ordu üzerinde baskı kurmaya çalıştığını ve düzene muhalif olan komutanların iktidar tarafından hemen geri hizmetlere alındığını belirtmiştir (Baykam, 1994, s. 27). Batur (1985), ekonomik zorlukların, muhalefet ve iktidar arasındaki gerginliğin, seçim sisteminin gerçek halk iradesini yansıtmamasının ve laikliğin politik amaçlarla kullanılmasının orduyu tedirgin ettiğini belirtmiştir. Batur ayrıca, DP'nin “*Vatan Cephesi*” sloganıyla farkına varmadan halkı ikiye ayırmasının, “*Tahkikat Komisyonu*” ile keyfi suçlama ve cezalandırmaların yapılmasının, askerde rahatsızlık meydana getirdiğini söylemiştir (s. 72). Bu hoşnutsuzluk, ordu içerisinde birtakım gruplaşmaların oluşmasına yol açmıştır. 1957 yılında başında yüksek rütbeli subayların bulunduğu ve amaçları DP iktidarına son vermek olan gizli komite bunlardan biridir (Taylak, 1994, s. 78)

DP'nin izlemiş olduğu politikaların halk üzerinde oluşturduğu olumsuz etkiler, 1954 yılından itibaren kendini hissettirmeye başlamıştır. Özellikle 1955 yılı, DP için sıkıntılı bir yıl olmuştur. 6-7 Eylül olayları, Menderes'i zor bir duruma sokmuştur ve DP, “*ince demokrasi*” den uzaklaşmaya başlamıştır (Kırçak, 1993, s. 45). 1957 seçimlerinde DP, 424 milletvekili kazanmış olmasına rağmen, CHP'nin 1954 seçimlerinde 32 milletvekiline karşın 1957 seçimlerinde 178 milletvekili kazanması bir panik havası meydana getirmiştir (Arcayürek, 1985, s. 259-264). Ortam, harp okulu

öğrencilerinin bile sokak gösterileri yapacak kadar gerilmiştir. İstanbul ve Ankara’da öğrenci hareketleri sıkıyönetime rağmen gelişmiş ve iktidar tarafından önlenemez bir hal almaya başlamıştır. Bu şartlar içerisinde 27 Mayıs Askeri Darbesi meydana gelmiştir (Bilgiç, 2002, s. 38).

27 Mayıs 1960 sabahı radyolar, silahlı kuvvetlerin iktidara el koyduğunu, meclisin dağıtıldığını, siyasi parti faaliyetlerine son verildiğini ilân etmiştir. 27 Mayıs sabahı yapılan anonsta şöyle deniliyordu: “*Saygıdeğer vatandaşlar! Türk Silahlı Kuvvetleri ülke yönetimine el koymuş bulunmaktadır. Siyasi partilerin uzlaşmaz tutumlarının ülkemizi düşürdüğü kabul edilemez durumdan kurtarmak için Silahlı Kuvvetlerimiz bu kararı almıştır...*” (Arslan, 2006, s. 18).

27 Mayıs 1960 tarihinde on yıllık DP iktidarına bir askeri darbe ile son verilmesiyle birlikte ihtilâli hazırlayan sebepler tartışılmaya başlanmıştır. 27 Mayıs’ı DP’nin izlemiş olduğu yanlış politika ve uygulamaların hazırladığının yanı sıra, CHP’nin özellikle İsmet İnönü’nün bu süreçte rolü olduğu da tartışılan konular arasında yerini almıştır. 27 Mayısçıların bir kısmı, İsmet İnönü’nün ihtilâlin içinde olduğunu belirtmişlerdir. Ordu içerisinde İnönü ile işbirliği yapan bir muhalif grubun olduğu ancak, 14’lerin İnönü ile irtibatının olmadığı belirtilmiştir. 14’lerden bazıları verdikleri beyanlarda İnönü’nün ihtilâlden haberinin olduğunu söylemişlerdir (Kirişcioğlu, 1975, s. 3). Hasan Bülent Kahraman, 27 Mayıs ihtilâlinin bizzat İnönü ve CHP için yapıldığını, ihtilâlde CHP ve ordunun iç içe geçtiğini belirtmiştir (Baykam, 1994, s.139).

Burçak’a göre, ihtilâlciler CHP’nin kendilerinin destekçisi olduğunu biliyorlardı. Aksi takdirde ihtilâli yapmaya cesaret edemezlerdi ve onlara bu cesareti de İnönü’nün sözlerinin ve tavırlarının vermiş olduğunu belirtmiştir (Burçak, 1998, s. 782). İnönü ile ihtilâlciler arasındaki yakınlığı anlatan komite üyesi Sıtkı Ulay, ihtilâlden bir hafta önce Ankara Palas’ta verilen bir yemekte yanında oturan Amerikan Askeri Ateşesi’nin, ihtilal yapacaklarını bildiklerini, gününü ve saatini kendilerine söylemesini istediklerini, buna karşılık Ulay, ihtilal saatini İnönü’ye bile söylemediklerini belirtmiştir (Ulay, 1986, s. 7). İhtilâlden sonra kurulan 150 üyelik Kurucu Meclis’in 50 üyesinin CHP’li olması ve diğerlerinin çoğunun da CHP eğilimli olması halkı, ihtilâli CHP’nin yaptırdığına inandırmıştır (Bilgiç, 2002, s. 47).

Örs (1996), ise 27 Mayıs’ın aslında CHP-Ordu ittifakı sonucu değil, CHP’nin temsil ettiği ordunun da dâhil olduğu grubun çıkarını korumak için yapılmış bir darbe olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı da CHP darbeden memnun olmuştur (s. 155).

Ali Fuat Başgil ise, milleti idare eden ehliyetli bir hükümetin, hükümete tavsiyeleriyle yardım eden, yapıcı eleştirilerde bulunan bir muhalefetin, halka yol gösterecek yüksek ahlaklı aydınların, özgürlüğünü maddi menfaatlere değişmeyen, kanunlar çevresinde hareket eden, her şeyden haberdar bir basın bulunmamasını 27 Mayıs'ın 4 sorumlusu olarak gösterir (Başgil, 1966, s. 169).

Burçak, DP'nin on yıllık iktidarının darbe ile sona erdirilmesinin demokrasiyle bağdaşmadığını, demokrasilerde iktidarların, hatalarının bedellerini seçimlerle ödediklerini belirtirken (Burçak, 1991, s. 10), Aydemir, sosyal yapıda yaşanan olumsuzlukların bir birikim meydana getirdiğini ve bu birikimin de patlamasıyla 27 Mayıs'ın oluştuğunu belirtir (Aydemir, 1993, s. 320).

27 Mayıs'ın hüviyeti hep tartışılmıştır. Bu konuda farklı görüşler öne sürülmüştür. 27 Mayıs üzerine öne sürülmüş görüşlerden bazıları şöyledir:

“27 Mayıs ne milli birliğin, ne gençliğin, ne profesörlerin ne de ordunun önceden hazırladığı bir hareket değildir. 27 Mayıs'ın yaratıcısı DP'nin 1957 seçimlerden sonraki iktidarı, hükümetleri ve başlarıdır. Biz demokrasi gerçekleşsin diye 1950'de çoğunlukla DP'ye oy verdik. Ne yazık ki, 1957'den sonra umutlarımız, hayallerimiz inkisara uğradı. Bu inkisar aydınları, gençleri, bilim adamlarını, orduyu hatta DP'nin iyi düşünenlerini de sardı ve ortaya muhalif bir grup çıkardı” Sıtkı Ulay. (Göksu, 1992, s. 150).

“27 Mayıs, DP'nin gerçek hüviyetine değil, onun propaganda ile bambaşka bir şekle dönüştürülmüş olan görüntüsüne yöneltilmiştir. Bu yıkıcı propagandanın CHP'den kaynaklandığına şüphe yoktur. Türk Milleti, ihtilâli ve onun tasarruflarını beğenmemiş ve darbelerin ülkeye yarar getireceğine inanmamıştır. Millet her şeyin kendi iradesine dayalı demokratik bir mekanizma içerisinde gerçekleştirilmesinden yanadır.” (Burçak, 1991, s. 10-13).

“27 Mayıs, askeri bir hareket olmasına karşın tarihe özgürlükçü ve ileriye yönelik bir eylem olarak geçmiştir. 1961 anayasası ilerici niteliğinin bir kanıtıdır” (Kırçak, 1993, s. 113).

“27 Mayıs devrimi bir kendini savunma eylemidir. İyi niyetle ya da kötü niyetle kurulmuş olsun her türlü zorbalığın karşısında olmak önemlidir ve 27 Mayıs bu yönüyle önemlidir” (Afşar Timuçin) (Göksu, 1992, s. 271).

“27 Mayıs devriminde Türk büyük devrimi, Kurtuluş Savaşı gururu ve amaçları, Atatürk devrim ve ilkeleri bütün boyutlarıyla tekrar eyleme geçirilmiş, onlara yeni çağdaş yorumlar kazandırılmıştır. 27 Mayıs ulusal bir atılımdır. Askeri bir darbe değil, bağımsızlaşma, demokratikleşme, insanca yaşamak için tüm ulusun gerçekleştirdiği bir eylemdir” Suphi Gürsoytrak (Göksu, 1992, s. 103-110).

III. 27 MAYIS SONRASI SİYASİ OLUŞUM

Türkiye’de Türk Silahlı Kuvvetleri, 27 Mayıs 1960 günü, ülke yönetimine el koymuş, 28 Mayıs’ta Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)’ni kapatmış ve hiçbir partiden olmayan bilim adamları, tanınmış kişiler ve subaylardan oluşan geçici Milli Birlik Komitesi (MBK) kurulmuştur. 14 Haziran 1960’ta, 1924 anayasasının kimi hükümlerini yürürlükten kaldıran “Geçici Anayasa” yayınlanmıştır (Çavdar, 1995, s. 96)

MBK bir yıldan kısa bir süre iktidarda kalmıştır. MBK bu dönemde kendi içinde farklı düşüncelere sahip gruplara ayrılmıştı. Bu durum MBK’yı oldukça güç bir duruma sokuyordu. Çünkü farklı amaçlardaki bu gruplarla, siyasi ve toplumsal örgütlenmeyi gerçekleştirmek zorundaydı. Cemal Gürsel’in başında bulunduğu ve “ılımlılar” diye adlandırılan grup, iktidarı olabildiğince sivillere devretmek isterken, “radikaller” diye adlandırılan bir diğer grup ise askeri yönetimin toplumun siyasi yapısı ile ilgili reformlar yapacak kadar –4 yıl gerekirse daha fazla- iktidarda kalmasından yanaydı. İlimliler, iktidarın CHP’ye devredilmesinden yana bir tutum sergilerken, radikaller, iktidarı basitçe CHP’lilere teslim etmeye istekli değillerdi (Ahmad, 1996, s. 167). MBK bir an önce demokratik rejimi kurmak zorunda kalmıştır. Çünkü MBK’nın yapmış olduğu iki hareket onu yıpratmıştır. Bunlardan biri, 3 Ağustos’ta orduda yapılan büyük tasfiyedir ki, bu tasfiyede emekliye sevk edilen askerlerden biri Ragıp Gümüşpala’dır. MBK’yı yıpratın ikinci olay ise halk arasında komünizme yönelik olarak yorumlanan Devlet Planlama Teşkilatının kurulmasını öngören yasa tasarısının kabul edilmesidir (Kırçak, 1993, s. 105).

1960 Eylülünde Milli Birlik Komitesi, bir kurucu meclis oluşturulması sorununu tartışmaya başlamıştı. Bir kurucu meclis oluşturulması fikri, MBK'nın içerisindeki gruplarca farklı tepkiler görmüştü. Ordunun iktidarda daha fazla kalmasını isteyen grup buna karşı çıkmış, bunu önleyebileceklerine inanmışlardır. “*Radikaller*” olarak adlandırılan bu grup esasında MBK'ya zarar verir bir hale gelmişti. Ancak Cemal Gürsel, bu duruma bir son vererek 13 Kasım sabahı, eski MBK'nın dağıtıldığını, 23 üyeli yeni bir komitenin oluşturulduğunu ilan etmiştir. MBK'dan çıkarılan 14 üye ise dünyanın çeşitli yerlerindeki elçiliklerde görevlendirilmişlerdir (Ahmad, 1996, s. 169).

14'lerin tasfiyesinden sonra geriye kalan üyelerin oluşturdukları “*İkinci MBK*”, Kurucu Meclis'le ilgili Turhan Fevzioğlu tarafından hazırlanan Kurucu Meclis Yasası'nı gündemine alarak bazı değişikliklerle, Aralık 1960'ta kabul etti. Yasanın birinci maddesinde kurucu meclisin tanımı şöyle yapılmaktadır: “*Kurucu Meclis... MBK ile Demokratik Hukuk Devleti'nin kurulması yolunda ve mevcut şartlara uygun olarak milletin en geniş manasıyla temsil gayesini gözeterek ve bu kanun hükümlerine göre kurulacak olan Temsilciler Meclisi'nden teşekkül eder* (Çavdar, 1995, s. 98).”

Kurucu Meclis'te Anayasa Komisyonu, 7 Ocak 1961 tarihinde toplantılarına başlamış, hazırladığı taslağı, 9 Mart 1961 tarihinde Meclis'e göndermiştir. 27 Mayıs 1961 tarihinde Meclisçe kabul edilmiş olan yeni anayasa metni, 9 Temmuz 1961'de yapılan referandum ile benimsenmiştir. Yapılan oylamaya kayıtlı seçmenlerin yüzde 81'i katılmış, geçerli oyların yüzde 61,5'i ile anayasaya “evet” denmiştir. Böylece ülkede, Anayasa'nın meşruluğu, direnme hakkı, Türk Milliyetçiliği, ulusal bilinç, demokratik hukuk devleti ve anayasa bekçiliği ilkelerine yer veren, öngörülen devletin insan haklarına dayalı, milli, demokratik, laik, sosyal hukuk devleti olacağını belirleyen yeni bir anayasa düzeni kurulmuştur. Yine bu anayasa ile Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan oluşan iki meclis sistemi getirilmiş, bir anayasa mahkemesi kurulması öngörülmüş, üniversiteler, radyo-televizyon yönetimi ve haber ajansları için özerklik tanınmıştır. Diğer taraftan, memleketin gerçeklerine uygun bir seçim kanunu hazırlandı. Kurucu Meclis'in görevlerini yapması, sivil idareye geçiş yolunun fiili ve müspet ilk adımı oldu. Siyasi partilerin kurulmasına, çalışmasına ve faaliyetlerine de izin verildi (Güler, 2003, s. 54). 1961 Anayasası, üç temel direk üzerine oturtulmuştur: Düşünce ve vicdan özgürlüğü, yargı bağımsızlığı ve ekonomik bağımsızlık (Göksu, 1992, s. 103).

1961 Anayasası, referanduma sunulan ilk anayasa olmuştur. Bu anayasa CHP, üniversiteler, basın ve aydınların üzerinde birleştikleri bir anayasa olmuştur. Bu

anayasada DP taraftarları temsil edilmemiştir. Buna imkân da yoktur (Ayan, 2007, s. 3). Türkiye Tarihinin en sivil ve radikal anayasası olan 1961 Anayasası, sivil hak ve özgürlükler açısından ileri bir düzeydedir (Arslan, 2006, s. 19).

BİRİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM VE TEKNİK

1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesinden sonra başlayan siyasi oluşumda, Ragıp Gümüşpala'nın üstlenmiş olduğu siyasi rolün ne olduğunu ortaya koymaktır.

1.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Türkiye'de çok partili hayata geçildikten sonra kurulan DP'nin on yıllık iktidarına, 27 Mayıs 1960 Askeri darbesi ile son verilmesinden sonra sivil idarenin yerini askeri idare almıştır. Bu çalışma, askeri yönetimin iktidarı sivillere devretme kararından sonra başlayan siyasi süreci ve bu sürecin kalıcılığındaki büyük etkisiyle AP lideri Ragıp Gümüşpala'nın parti liderliğine ışık tutmaya çalışacaktır. Bu çalışma, Ragıp Gümüşpala'nın siyasi kimliğini ve bu kimliğinin Türk Demokrasi tarihine kazandırdığı önemi ortaya koymaya çalışacaktır.

1.3. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Bu araştırmanın problem cümlesi şudur: Türk siyasi tarihinde AP kurucusu Ragıp Gümüşpala'nın yeri ve önemi nedir?

Bu çalışmanın araştırma soruları şunlardır:

- 1- 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesinden sonra sivil yönetime geçiş nasıl olmuştur?
- 2- Ragıp Gümüşpala kimdir?
- 3- Ragıp Gümüşpala'nın bir parti lideri olarak seçilmesinin sebebi nedir?
- 4- AP, DP'nin devamı mıdır?
- 5- AP'nin başarısında, Ragıp Gümüşpala'nın liderliğinin etkisi nedir?

1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Ragıp Gümüşpala'nın siyasi hayatını konu olarak alan bu araştırma, Ragıp Gümüşpala'nın siyasi yaşamıyla (1961-1964) ve bu dönemde cereyan eden siyasi gelişmelerle sınırlıdır.

Biyografi yönteminin veri toplama araçlarından tarihsel olaylar, kronikler, belgeler, anılar kullanılmıştır. Veri toplama tekniklerinden görüşme tekniği,

araştırmacının bilgi birikiminin fazla olması ve döneme tam anlamıyla hâkim olmasını gerektirir. Bu konuda kendimi alanda yeterince derin bulmadığım için bu tekniğe başvurmadım.

1.5. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

Bu çalışmanın temel aldığı varsayımlar şunlardır:

- 1- Seçilen araştırma yöntemi araştırmanın amacına, konusuna ve probleme çözüm üretmeye uygundur.
- 2- Veri toplamak için kullanılmış olan araç ve teknikler, araştırma için gerekli olan verileri sağlayabilir niteliktedir.

1.6. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biyografik araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, ilişkilerin anlamını ve türünü keşfetmek için gözlemlerin sayısal olmayan bir biçimde incelenmesi ve yorumlanmasıdır. Nitel yaklaşımlar, kişilerin yazdıklarını, söylediklerini veya gözlenen davranışlarını temel veri kaynağı olarak ele alır (Gürsakar, 2001, s. 119).

Nitel araştırmanın geniş bir uygulama alanını oluşturan biyografik çalışmalar, araştırmacının perspektifinden insanların eylem, norm ve değerlerinin ayrıntılı olarak incelenmesidir. Biyografik araştırma, sosyal araştırmalar için son derece önemli bir yaklaşımdır. Yaşam tarihlerine, açık ve duyarlı bir bakış açısı getirir. Araştırmacıya aktiflik kazandırır ve disiplinler arası hareket etme imkânı verir (Roberts, 2002, s. 2).

Biyografik araştırmaların farklı yöntem ve çeşitleri vardır. Denzin (1999, Akt. Cohen, Marrion ve Morrison, 2007, s. 198) bu yöntemleri şöyle sıralamaktadır:

- Biyografi
- Özgeçmiş
- Hikâye
- Görüşme
- Anlatı yazı
- Kişisel geçmiş
- Sözlü tarih
- Vaka geçmişi
- Yaşam öyküsü

- Kişisel deneyim
- Örnek çalışma

Biyografik araştırma yönteminde kullanılan veri toplama araçları arasında;

- Sözlü tarih
- Hikâyeler
- Tarihsel olaylar
- Kronikler
- Resimler
- Günlükler
- Özgeçmiş
- Görüşmeler
- Belgeler

yer alır (Connelly ve Clandinin, 1999, Akt. Cohen, Morrion ve Morrison, 2007, s. 198).

Biyografik araştırma, daha genel olarak nitel araştırma ile ortak bir bakış açısı paylaşırken kendine özgü zorlukları vardır. Sözlü tarih, kişisel anlatı, biyografi, otobiyografi gibi alanların değişilebilir kullanımlarının olması, biyografik araştırma alanındaki problemlerden biridir. Bu dokümanlar, farklı hedef kitleleri için farklı amaçlarla yazılmış olabilir. Araştırmanın güvenilirlik ve geçerliliğinin önemini yükseltmek için bütün bu farklı kaynak ve stratejilerin yandaşları ve muhalifleri tarafından çözülmesi gerekir. Bu da biyografik araştırmanın zorluklarından biridir. Ayrıca, araştırmacı yaşam hikâyesi ile yaşam tarihi arasındaki ayrımın da farkında olmalıdır. Yaşam hikâyesi bir kişinin yaşadığı hayatı anlatmak için seçtiği hikâyedir. Yaşam hikâyesinde sözlü tarihe başvurulur. Yaşam tarihi ise bir kişinin geçmiş deneyimlerinin, yaşantılarının toplanıp, yorumlanıp, yazılmasıdır. Mesela bir araştırmacının katılımcının görüşünü aldığı yerde bu ayrımı pratikte sürdürmek zordur (Roberts, 2002, s. 3).

1.7. VERİ TOPLAMA TEKNİĞİ

Veri, araştırmayı sonuca götürmeye yarayan her türlü bilgi, belge, kayıt veya istatistiklerdir. Veri toplama, olgular hakkında gözlemde bulunma demektir. Veri toplamada beş çeşit uygulamadan söz edilebilir: Görüşme, anket, gözlem, örnekleme ve

belgesel kaynak taramasıdır. Bu çalışma belgesel kaynak taramasına dayandırılarak yapılmıştır. Belgesel kaynak taraması, konu hakkında diğerk kişi veya kurumlar tarafından yazılmış, hazırlanmış çeşitli yazı, belge, yapım veya kalıntının toplanması ve incelenmesidir (Seyidoğlu, 1995).

1.8. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Bu araştırma için gerekli olan veriler,

- TBMM Tutanakları
- Gazete Arşivi
- Anılar
- Kaynak Kitaplar

kullanılarak toplanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ADALET PARTİSİ'NİN KURULUŞU

2.1. RAGIP GÜMÜŞPALA

Ragıp Gümüşpala, 1897 yılında Edirne’de doğdu. 1916 yılında, Harp okulu öğrencisi iken, 19 yaşında Birinci Dünya Savaşı’na katılmış ve Galiçya’da Takım Kumandanlığı yapmıştır. Galiçya’daki takımıyla birlikte Filistin Muharebelerine katıldı. Filistin Muharebeleri sırasında teğmenliğe terfi eden Ragıp Gümüşpala, 63. Alay 12. Bölük Komutan Vekili iken, 2 Ekim 1918’de İngilizlere esir düşmüş, 6 Ekim 1920 tarihine kadar esarete kalmıştır. Esaret dönüşü İstanbul’a giden Ragıp Gümüşpala, daha sonra Ankara’ya geçerek, 13 Aralık 1920 tarihinde Milli Orduya katılmıştır¹

Anadolu’daki ilk vazifesi, Milli Müdafaa Vekâleti Muhafız Bölük Kumandanlığı’dır. Cumhuriyetin ilanından sonra, 1925 yılında Şeyh Sait isyanının, yüzbaşılığa terfi ettikten sonra 1926’da Koç İsyanı harekâtının bastırılmasında görev aldı. 1928’de Ankara’da, 189. Alay 8. Bölük Kumandanlığı’na tayin olundu. 1931 yılında yarım kalan eğitimini tamamlamak için Harp Akademisine girdi ve 1934 yılında Harp Akademisi’ni kurmay subay olarak bitirdi. 1934’de Kurmay Binbaşı olarak İzmir’de, 1. Şube Müdürlüğü’ne tayin edildi. 1937 yılında Erzincan’da II. Alay Tabur Kumandanlığı’na tayin olunan Ragıp Gümüşpala, 1938 yılında Tunceli İsyan Harekâtı’nın bastırılmasında görev aldı ve aynı yıl yarbaylığa yükselerek 4. Umumi Müfettişlik ve Tunceli Vali Kumandanlığı İstihbarat Şefliği’ne ve Askeri Müşavir Vekilliği’ne getirildi. Ragıp Gümüşpala, bu sırada ek görev olarak, 17. Kolordu I. Şube Müdürlüğü vazifesini yürütüyordu (Korkud, 1961, s. 7-14).

Gümüşpala, Harp Madalyası, Muharebe Gümüş Liyakat Madalyası ve İstiklal Madalyası ile İkinci Sınıf Demir Haç Nişanı sahibidir. Bayan Hanife Gümüşpala ile evlenmiş olan Orgeneral Ragıp Gümüşpala’nın altı çocuğu vardır. Fransızca bilmektedir²

Hayatı ile ilgili bilgiler sınırlı olan Gümüşpala’nın, ölümünden çok kısa bir zaman önce, Cüneyt Arcayürek ile Ankara’da yaptığı görüşme (Hürriyet, 7 Haziran

---

¹ <http://www.tsk.tr>

² <http://www.tsk.tr>

1964), Gümüşpala'nın kendi ağzından yaşamıyla ilgili bilgi vermesi bakımından önemlidir. Bu görüşmede, Ragıp Gümüşpala, hayatı ile ilgili samimi açıklamalarda bulunmuştur. Arcayürek, bu görüşmedeki gözlemlerini aktarırken, Mecliste durgun ve az konuşan biri olarak bilinen Gümüşpala'nın, Ankara Kavaklıdere'deki evinde, neşeli, hareketli bir aile babası olduğunu, meclisteki Gümüşpala ile misafir kabul eden Gümüşpala'nın bambaşka insanlar olduğunu söylemiştir. Gümüşpala ile Bayan Hanife Gümüşpala'nın siyah renkte giysiler giyindiklerini, küçük çocukların evin altını üstüne getirdiklerini, gözlemleri arasında aktaran Arcayürek, taraftarlarının kendisine söyledikleri tabirle “*Pala Paşa*”nın, her cümlesinin sonunda şaka yaptığını belirtmiştir. Bu görüşmede Gümüşpala:

“42 senelik evliyim ben. Üç kız, üç erkek çocuğumuz var. Dokuz tane de torunum var. Bugünlerde sonuncuyu bekliyoruz. Çocuklarım arasında sevgi bakımından fark gözetmem. Hepsinin karakteri bana benzer. Ana ve baba soyum tamamen askerdir. Bu meslek bize dedelerimizden intikal etmiştir. İki oğlum ve üç damadım ordunun hizmetinde şimdi. Kardeşim, Kayseri milletvekili Hüsamettin Gümüşpala hariç ailede benden başka politikacı yoktur. Çocuklarımın asker olmasını istedim. Kızlarım da asker eş aradı. Ben karımla birlikte kızlarımın bu izdivaçlarını memnunlukla karşıladık. Hayatta iki şeye bağlılığım fazladır: Askerlik ve toprak. Toprak için de en küçük oğlum Cengiz'i Ziraat Fakültesine verdim” (s. 3).

Cüneyt Arcayürek, Gümüşpala'nın kırk sene öncesini yani evliliğinin ilk yıllarını anlatmaya başladığını, Paşa'nın yirmi beş yaşında İstiklal Harbi sonlarında bölük kumandanı bir üsteğmen olarak tümeniyle Hereke'ye gittiğinde Hanife Hanım'ı gördüğünü söylemiştir. Gümüşpala, bu görüşmede, evliliği ile ilgili olarak şu açıklamaları yapmıştır:

“Burada eşimle karşılaştık. Derhal karar verdim. Karakterimin icabı budur. Karar verip icra safhasına geçerim. İmamı aldığım gibi Hanife Hanım'ın kapısına dayandım. Bekârlık hayatım cephelerde geçmiştir. Askeri hayatımda günlük mesaim 12 saatin üstündeydi. Politikada da bu mesai aynı tempoyla devam etmektedir. Her ikisine de milli ve şerefli bir vazife

olarak sarılmış bir insanım. Günlük hayatımda hiçbir değişiklik olmamıştır”
(Hürriyet, 7 Haziran 1964, s. 3).

Ragıp Gümüşpala, askerî hayatı başarılarla dolu bir insandı. Askerî hayatı kadar önemli olan siyasi hayatı ile Türkiye tarihine damgasını vurmuş bir kişidir.

2.2. ADALET PARTİSİ’NİN KURULUŞU

27 Mayıs İhtilalından sonra CHP, tek parti olarak kalmış ve ortaya DP’nin kapatılmasından sonra onun temsil ettiği ve CHP’nin karşısında duran “*gelenekçi-liberal*” kesimin oluşturduğu bir boşluk çıkmıştır. Askeri yönetim bu boşluğun dolmasını ve seçimlerden önce siyasi partilerin kurulmasını gerekli görmüştür (Güngör, 1992, s. 85-87).

13 Ocak 1961’de İçişleri Bakanlığı’nın yayınladığı bir tebliğ ile siyasi parti faaliyetlerine şartlı olarak izin verilmiştir. Buna göre, yeni kurulacak partiler, 4.7.1960 tarih ve 8 Sayılı Kanun hükümlerine göre, bir ay içinde tüzüklerini ilgili makamlara verecekler ve yapacakları örgütlenme ve tüzük değişiklikleri sırasında propaganda faaliyetinde bulunamayacaklardı. Böylece 13 Şubat 1961 tarihine kadar geçecek bir aylık parti kurma süreci başlamış ve yeni parti kurma girişimleri de ortaya çıkmıştı. İçişleri Bakanlığı 24 Ocak 1961’de yayınladığı ikinci bir tebliğ ile yeni kurulacak partilerin il ve ilçe idare merkezlerini kurmalarına izin verdi. Böylece siyasi parti kurulmasına ve örgütlenmesine izin verilmişti ancak partilerin siyasi propaganda faaliyeti içerecek etkinliklerde bulunmaları yasaktı (Güler, 2003, s. 54).

27 Mayıs sonrasında yeni politik yaşam böylece başlamış olacaktı. Ancak ortam çok karışıktı. DP kapanmıştı ama oyları duruyordu ve bir taraftan bu oy kitlesi, altında birleşebilecekleri ve yeniden var olacakları bir parti isterken, diğer taraftan bu tabanı sahiplenmeye çalışan yeni partiler arasında kıyasıya bir mücadele başlayacaktı (Arcayürek, 1984, s. 211). 1961 yılında siyasi faaliyetler serbest bırakılınca, bu mirasın bölüşümü için üç parti ortaya çıktı. Bunlar, Adalet Partisi (AP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) (Çavdar, 1995, s. 111). MBK, CHP’nin iktidar olacağına kesin gözüyle bakıyordu ve bu sebepten dolayı DP oylarına dayalı başka partilerin kurulmasına imkân tanımıştı. Askeri yönetim, 27 Mayıs’ın karşısında bir parti oluşturmanın kaçınılmaz bir şey olduğu düşüncesinde emin olunca, DP oylarıyla meclise gelecek olan partiyi, 27 Mayıs’ın yanında tutmayı amaç edinmişti

(Arcayürek, 1984, s. 191). 27 Mayıs'tan sonra hemen herkes DP'nin yerine geçmek için bir parti kurmak isteğindeydi. Ragıp Gümüşpala, parti kurmak için ortaya çıkanlardan biri olmuştur (Turgut, 1991, s. 198).

Emekliye sevk edildikten sonra ve İzmir'e yerleşmiş olan Ragıp Gümüşpala, bir parti kurma fikrini yaveri Şinasi Osma'ya açmış ve ondan çalışmalar yapmasını istemiştir. Şinasi Osma, bu çalışmalar kapsamında arkadaş grubuyla görüşmüştür. Ali Fuat Başgil'in liderliği daha önce düşünülmüş ama kendisinden olumsuz cevap alınınca Osma, Gümüşpala'yı lider olarak önermiştir (Örtülü, 1966, s. 93-95). Gümüşpala'nın lider olma önerisi tartışmalara neden olmuş ve sonunda, Gümüşpala'nın kurulacak partiye genel başkan yapılması oy çokluğu ile kabul edilmişti (Örtülü, 1966, s. 93-95).

Ocak ayının son günleri yaklaştığında Gümüşpala'nın Karşıyaka'daki evinde Köylü Partisi'nin ileri gelenleri ile bazı emekli subayların katıldığı bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda Gümüşpala, yeni bir siyasi parti kurulmasına taraftar olduğunu, hazırlıkların bu yolda olduğunu belirtmiştir. Her isteyen partiye alınıp alınmayacağı yönündeki gazetecilerin sorusuna, partilerinin kapısının herkese açık olacağını, bu konuda bir ayırım yapmayacakları cevabını vermiştir. Partinin isminin kesinleşmediğini de sözlerine eklemiştir (Sümer, 1988, s. 9). Arcayürek (1984), "Ege Güneşi" lakabının verildiği Gümüşpala'nın, askeri kişiliği ile hitap ettiği, DP'nin milli iradenin savunucusu olduğuna ve DP oylarını alan partinin onunla aynı anlayışı benimsemesi gerektiğine inanan ve oy anlamına gelen bir kitlesi olduğunu belirtmiştir (s. 209).

Adalet Partisi kurucularından Mehmet Yorgancıoğlu (2000), Gümüşpala ile tanışma ve parti kurma çalışmalarını aktarırken, Yassıda'dan çıktıktan bir ay sonra, 15 Aralık 1960 tarihinde Gümüşpala'nın kendisiyle görüşmek istemesi sonucu tanıştıklarını ve 15-16 Aralık gecesi geç saatlere kadar toplantı yaptıklarını belirtmiştir. Bu toplantı sonunda, bazı temel esaslarda anlaşmaya vardıklarını ve başlangıcın böyle olduğunu söyleyen Yorgancıoğlu, bu esasları şöyle sıralar:

- *Memleket genelinde kin, husumet ve nefretin silinmesi,*
- *Toplum hayatındaki yolsuzlukların, suistimallerin ve hırsızlıkların barışın ve huzurun bozulmasında en önemli etken olması,*
- *Ahlaki düzenin bir partinin en önemli dayanağı olması,*
- *Milletin refah ve huzurunun sağlanması için bütün yollar ve çarelerin aranması (s. 355).*

Eski Genelkurmay Başkanı Emekli Orgeneral Ragıp Gümüşpala, Cemal Gürsel ile görüşmeyi partinin kuruluş aşamasında uygun görmüştür. Herhangi bir partinin kurucusu değil yepyeni bir parti kurmaya karar veren Gümüşpala, İzmir’de “Ege’de pek yakında yepyeni bir güneş doğacak... Egeliler yakında arzularına kavuşacak...” mesajıyla başlattığı kuruluş çalışmaları için 30 Ocak 1961 tarihinde Ankara’ya gitmiş ve Cemal Gürsel ile görüşmüştür. Gümüşpala, görüşmenin ardından basın toplantısı düzenleyerek, hem kumandanı hem de çok sevip saydığı arkadaşı olan Cemal Gürsel’i ziyaret ettiğini, ziyaretin 50 dakika sürdüğünü ve görüşmenin çok iyi geçtiğini belirtmiştir. Askeri hayatında büyük bir cesaret aldığı Gürsel Paşadan politika hayatına atıldığı şu günlerde de aynı enerji ve gücü aldığını söyleyen Gümüşpala, bu görüşmeden sonra Gürsel’in kendisine politika hayatında faydalı olabileceğine inandığını da sözlerine eklemiştir (Güngör, s. 107- 108). Gümüşpala, böylece Gürsel ile görüşmüş bir nevi partisi için onay almış oluyordu. Gümüşpala’nın Ankara’daki ilk günlerini anlatan yakın dostu Şinasi Osma, kaldıkları otelde hemen çalışmalara başladıklarını, Gümüşpala’nın yoğun bir ilgi ile karşılaştığını ve otele gelen herkesin partinin kuruluş aşamasında görev almak istediğini belirtmiştir (Sümer, 1988, s. 9).

Ankara’da Cumhurbaşkanı ile görüşen Gümüşpala, İstanbul’a geçmiştir. Şinasi Osma bu yolculuğu şöyle anlatıyor:

“Hareket etmeden önce Gümüşpala, Bolu’daki eski demokratlarla konuşarak “Bekleyin biz parti kurmak istiyoruz. Onun için acele etmeyin” diye telkinde bulundu. Bolu’dan Adapazarı’na geçtik. Burada da bir benzin istasyonunda eski DP’lilerle yine aynı toplantıları yaptık. Daha sonra İzmit’te de toplantılar yaptık ve İstanbul’a gittik. İstanbul’da on gün kadar kaldık ve birçok kişiyle görüştük. Gümüşpala’nın İstanbul’daki parti kurma çalışmaları sırasında yoğun bir kulis faaliyeti de sürüyordu” (Sümer, 1988, s.9).

Eski bir DP’li olan ve AP’nin kuruluş çalışmalarına katılan Ahmet Gürkan, parti kurma çalışmalarını şöyle anlatıyor:

“Parti kurma faaliyetlerimizi devam ettirirken en mühim problemimiz, halkın seveceği, sayacağı bir genel başkan bulmaktı. Bu maksatla ve uçakla

birkaç defa İstanbul'a gittim. Başkanlığa Prof. Ali Fuat Başgil'i getirmek için merhuma bir hayli dil döktüm. Kurulacak partinin programını hazırlamayı ve siyasi faaliyete müsaade edilince de, kurucu başkanlığı kabul edeceğini vaat etti. O gün durumu, aramızda tespit ettiğimiz parolayla ve telefonla Ankara'daki arkadaşlara bildirdim. Nihayet 12 Ocak 1961'de İçişleri Bakanlığı'nın neşredilen bir tebliğinde, bir ay içinde siyasi partilerin kurulabileceği ve tüzüklerinin de aynı müddet içinde bildirilmesinin mecburi olduğu duyuruldu. Fakat ne fayda ki aynı gün, merhum Ali Fuat Başgil, gözaltına alındı. Sonradan öğrendiğime göre merhum profesörle benim yaptığım müteaddit temasım, evine gidip gelmemden, kurulacak partinin başına onu getireceğimiz öğrenilmiş ve bu sebeple nezarete alınmış. Böylece biz yine bir başkan bulma meselesiyle karşı karşıya kalmıştık. Ankara'daki arkadaşlar adına, üçlü heyet halinde tekrar İstanbul'a bir başkan aramaya gittik. Merhum Ali Fuat Cebesoy'u, Şişli'deki evinde ziyaret edip maksadımızı anlattık. Siyasi bir mücadeleye atılmak niyetinde olmadığını beyan ederek teklifi kabul etmedi.

İstanbul'daki arkadaşlarımızla yaptığımız istişareden sonra, Prof. Fahrettin Kerim Gökay üzerinde karar kıldık. Eski İstanbul Valisi olan Gökay teklifimizi kabul etti. Bu sırada gazeteler, merhum Ragıp Gümüşpala'nın İzmir'de, Ekrem Alican'ın da Ankara'da parti kurma faaliyetinde bulduklarını haber verdiler. Tabii biz Gökay'ı bekliyorduk. 4 Şubat 1961 günü, Gökay'ın trenle Ankara'ya hareket ettiğini evime yapılan telefonda öğrendim. Kendisini trenden alıp, ikameti için ayırtığımız Ankara Palas Oteli'ne getirdik. Ertesi sabah Mehmet Yorgancıoğlu'nun, adını hatırlamadığım küçük kardeşi telefonla bana Gümüşpala Paşa'nın benimle görüşmek istediğini bildirdi ve telefonu O'na verdi. Merhum Paşa, benimle bir görüşmek istediklerini bildirince memnuniyetle kabul ettim ve ikamet ettiği Orduevi karşısındaki Gülpalas Oteli'nde kendilerini ziyaret ettim. Konuştuğumuz yatak odasında ayrıca Şinasi Osma ile Necmi Ökten Paşa vardı. Merhum Paşa bir parti kurmak istediğini, bunun için Ankara'ya geldiğini, benim de parti kurma faaliyeti içinde bulunduğumu öğrendiğini, mümkünse kuvvetleri parçalamadan tek çatı altında toplanmanın daha faydalı olacağını çok nazik bir eda ile ifade etti. O sıra bazı gazetelerde

Gümüşpala'nın bir gazetecinin sorusuna verdiği cevapta "Ben bir partiye girersem Büyük İnönü'nün partisine girerim." dediğini haber vermişti. Bu söz, mevzuu DP'lileri şüphesiz memnun etmemiştir. Kendisine bu cevabın doğru olup olmadığını sorduğumda "şiddetle reddederim, yalandır" dedi. Ben de O'na fikirlerinin isabetli olduğunu, ancak daha evvel F.K.Gökay ile anlaştığımızı bu hususta onunla da istişare etmemiz gerektiğini bildirdim. Bu arada bir genel başkan bulma hususunda Ali Fuat Cebesoy'a başvurduğumu fakat kabul etmediğini ifade edince Paşa "Ahmet Bey yanlış kapı çalmışsınız, O artık politikaya girmez sanırım." dedi. Anladığıma göre rahmetli Paşa "Genel Başkanın Paşa olmasını istiyorsanız işte ben varım" demek istemiştir sanırım. Hakikaten Gümüşpala'nın yanından çok müspet intibalarla ayrılmıştım o gün. Diğer taraftan Ankaralı arkadaşlar, Gümüşpala ile Gökay'ı bir ziyafet sofrasında bir araya getirip birleşmeyi temine karar vermiştik. Fakat nasip olmadı, çünkü Gökay bizden ayrılmıştı. Gökay, Ekrem Alican'ın partisine katılmıştı. Bu durumu Ragıp Gümüşpala'ya bildirerek kuracağı partiye gireceğimi beyan ettim. Ancak İstanbul'daki arkadaşları da ikna etmek gerekiyordu. Bu sebeple Gümüşpala ile İstanbul'a gidip arkadaşların AP'ye girmelerine çalıştık ve muvaffak da olduk" (Gürkan, 1973, s. 216-217).

Ragıp Gümüşpala, Cüneyt Arcayürek ile ölümünden önce yaptığı söyleşide, orduda iken siyasi hayata atılmayı hiç düşünmediğini, emekli olduktan sonra ise memleketteki kardeş küskünlüğünü kaldırmak için bölücü hareketlere karşı bir parti kurmak istediğini belirtmiştir. DP'nin eski mensuplarının kendisini teşvik ettiğini, Ege illeri başta olmak üzere bazı illerden heyetler geldiğini, mektuplar aldığını ve bu destekle faal duruma geçtiğini belirtmiştir. Gümüşpala, ayrıca bu söyleşide, MBK'dan bir şahsın kendisine parti kurma ile ilgili tehditkâr sözlerinin azmini arttırdığını ve bir an önce harekete geçmesini sağladığını söylemiştir. Parti kurma kararı aldığı anda bunu eşine ve çocuklarına söylediğini, amacını onlarla paylaştığını ifade etmiştir. Gümüşpala, parti kurmaktan vazgeçmesi için iktidardan bazı kişilerin faaliyette bulduklarını da sözlerine eklemiştir (Arcayürek, Hürriyet, 1964). Gümüşpala, bir parti kurmaya istekliydi ama aynı zamanda da kırgınlığı hatta kızgınlığı vardı. Gümüşpala, bir siyasi

parti kurarak ülkesine hizmet eden sevilen ve sayılan bir kişi olduğunu kanıtlama arzusu taşıyordu (Arcayürek, 1984, s. 211).

Ragıp Gümüşpala, parti kurma çalışmalarını sürdürürken Şinasi Osma, yeni kurulacak partinin bir lider tarafından değil de kuruculardan seçilecek bir heyet tarafından idare edileceğini açıklamıştır. Adalet Partisi'nin diğer partilerden farklı olarak bir ilke ve amaç partisi olduğunu belirtmiştir (Güler, 2003, s. 55). Yorgancıoğlu (2000), Adalet Partisi'ni kurma amaçlarını şöyle ifade etmiştir:

“Adalet Partisi'ni kurarken; ahlaki nizama dayalı, demokraside disiplin sağlayabilecek ve “hukukun üstünlüğü” ilkeleri içinde adaletin tevziine ve tecellisine yardımcı olabilecek bir parti kurmak istedik... Hukukun üstünlüğüne önem verdiğimizizi ifade için, partimizi “adalet partisi” olarak isimlendirirken; 27 Mayıs darbesinin tahrif ettiği hak-hukuk-adalet mefhumunu onarmayı ve saadetin temeli olan bir düzen kurmayı amaçlamıştık” (s. 354).

Adalet Partisi, 11 Şubat 1961 günü resmen faaliyete geçmiştir. Gümüşpala, 6 Şubat'ta kurmayı planladığı partiyi 11 Şubat'ta kurmuştur. Gümüşpala'nın 6 Şubat'ta yaptığı açıklama şöyledir:

“Gayemiz siyasette sıcak politikayı takip etmek, vatandaşlar arasında yaratılan münafereti kaldırmak, vatandaşı birer kardeş olarak birleştirmektir. Ve bu da memleketin yükselmesi için 28 milyonun birliğine yönelecek bir politika olacaktır. İktidar partisine karşı mütalaalarımız tenkit şeklinde değil, fikir ve kanaatlerimizi ifade etmek şeklinde olacaktır. Partimizin istikameti irticaya karşı mücadele olduğu kadar komünizme de taviz vermemektir. İnkılâplara bağlı olarak memleketçilik, milliyetçilik anlayışı içerisinde istikametimizi tayin edeceğiz” (Bilgiç, 2002, s. 44).

Kuruluş gününe kadar, Gümüşpala dışında kimlerin AP oluşumunda ve kuruluş faaliyeti içinde yer aldığı pek açıklanmamıştı. 11 Şubat 1961'de Ankara Valiliğine tüzüğü verildiğinde, partinin kurucuları listesinde; Ragıp Gümüşpala, Ethem Menemencioğlu, General Necmi Öktem, Tahsin Demiray, Muhtar Yazır, Dr. İhsan

Ünal, Cevdet Perin, Kamuran Evliyaoğlu, Avukat Emin Acar, Mehmet Emin Yorgancıoğlu ve Emekli Kurmay Albay Şinasi Osma'nın isimleri yer alıyordu. Yorgancıoğlu ve Evliyaoğlu eski DP milletvekili idiler. Demiray, Menemencioğlu ve Yazır ise eski Köylü Partisi'nden gelen siyasilere (Milliyet, 12 Şubat 1961).

Siyasi faaliyetlere izin verilirken partilerin “*Demokrat*” adını kullanması yasaklanmıştı. DP'yi çağrıştıracak isimlerin yasaklanması karşısında Adalet Partisi, kendine “*Adalet*” ismini koymuştur. Yassıada'da yargılanan DP mensupları için de önemli bir kavram olan “*Adalet*” ismi, ilgi çekici bir isimdi. Kuruluş çalışmaları esnasında partinin ismi, “*Türkiye Adalet Partisi*” olarak açıklanmış, 11 Şubat 1961 tarihinde “*Adalet Partisi*” adıyla kurulmuştur (Güngör, 1992, s. 109). “*Adalet Partisi*” adı, İzmir grubu tarafından konulmuştu. Aslında bu isimle, DP kitlelerinin dikkati çekilmek isteniyordu. Çünkü o günün şartlarında, o kitle adalet istiyordu. “*Adalet*” ismi hak ve adaletin tahsisini amaçlayan bir partinin kurulduğunu gösterir bir nitelik taşıyordu. Partinin amblemi olarak “*Kırat*” kabul edilmiştir (Bilgiç, 2002, s. 47).

AP'nin genel merkezi Şinasi Osma'nın evi gösterilmiştir. Ragıp Gümüşpala, oybirliği ile partinin genel başkanlığına, Necmi Ökten ise genel başkan yardımcılığına getirilmesiyle Genel İdare Kurulu oluşturulmuştur (Örtülü, 1966, s. 118-120). AP kurulduktan sonra Genel Başkan Ragıp Gümüşpala, içerisinde, Çorum, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Artvin, Gümüşhane, Erzurum gibi illerinde olduğu 20 ili kapsayan yurt gezisine çıktı. Gümüşpala, yurt gezisi sırasında hoş olmayan, rahatsız edici bir takım sözler işitmişti. AP'nin kapatılacağı, güvende olmadığı, bu partiye girenler hakkında soruşturmaların açılacağı yönündeki söylentilerin aslının olmadığı, partinin teminat altında olduğu vatandaşlara bildirildi (Kuru, 1996, s. 17).

AP kuruluş günlerinde büyük güçlüklerle karşılaşmıştır. DP'yi yeniden kurmaya çalıştıkları iddiasıyla karşı karşıya kalmış ve kendini savunma durumunda bırakılmıştır. Cemal Gürsel, AP'ye karşı tavrını sert bir şekilde ortaya koymuş ve tehditkâr konuşmalar yapmıştır. AP Genel Merkezi yayınlamış olduğu bir bildiriye, tek partili yönetimin yeniden kurulmasını asla kabul etmeyeceklerini, totaliter rejim isteyenlere ve komünizme karşı partilerinin bir teminat olduğunu belirtmiştir (Bilgiç, 2002, s. 49).

Ragıp Gümüşpala'nın başkan seçilme nedenlerine gelince;

İhtilal sırasında Ragıp Gümüşpala, Erzurum'da III. Ordu Kumandanıydı. İhtilaldan sonra Genelkurmay Başkanlığı'na getirildi. Fakat 3 Ağustos 1960

tasfiyesinde o da emekliye sevk edildi.³ Emekli olduktan sonra İzmir’de yaşamaya başlayan Ragıp Gümüşpala’nın siyasete girme niyeti yoktur fakat bir süre sonra kendisine yapılan teklifler sonucu bunu düşünmeye başlamıştır (Birand, Dündar ve Çaplı, 2004, s. 18). Siyaset sahnesine sürüklenişleri veya çekilişleri bahsinde, Aydemir (2000), Fevzi Çakmak ile Gümüşpala’nın durumu arasında hiçbir fark olmadığını yazar. Eğer bir fark varsa o da Gümüşpala’nın, Gürsel’den biraz yardım ve teşvik gördüğü olduğunu belirtir (s. 508).

Gümüşpala’nın tercih edilme nedenleri aslında oldukça açıktır. AP’nin başında Gümüşpala’nın bulunması partinin, DP’nin devamı ve 27 Mayıs’ın karşısında olduğu iddialarını zayıflatacaktı. AP böylece 27 Mayısçı çevreye karşı korunmuş olacaktı (Demirel, 2004, s. 32). Şinasi Osmaya göre zamanın özel şartları kendilerini lider olarak “*eski bir asker, tarihi bir şahsiyet*” aramaya zorluyordu (Demirel, 2004, s. 32). Gümüşpala, başarılarla dolu bir askeri hayatı olan, Genelkurmay başkanlığı yapmış bir isimdi. Böylesi temiz bir isim askerin dikkatini çekmeyecekti. Ragıp Gümüşpala’nın parti kurma girişimleri eski demokratların işine gelmiştir. Çünkü bunlar, Gümüşpala liderliğinde kurulacak bir partinin çatısı altında toplandıklarında güvende olacakları inancındaydılar. Metin Toker, Gümüşpala’nın eski demokratlarla birlikte olmasında Cemal Gürsel’in payı olduğunu şöyle anlatır:

“Gümüşpala’yı o çevrenin eline düşüren Cemal Gürsel’in bir hatası daha doğrusu hissi davranışı oldu. İsmet Paşa bir vasıtaıyla Gürsel’e eski Genelkurmay Başkanlığı kontenjanından bir kişinin Kurucu Meclise sokulması tavsiyesini ulaştırdı. Bu tavsiyeyi yaparken İsmet Paşa’nın Gümüşpala’nın bir parti kuracağını, partinin başkanlığına gelerek, iktidarı alacağını tabii düşünmüyordu bile. İsmet Paşa’nın düşüncesi ihtilalın bir Genelkurmay Başkanının bu şekilde onore edilmesinin iyi ve doğru olacağı idi. Fakat Gürsel sanırım hissi bir sebepten belki de komite arkadaşlarının tesiriyle bunu yapmadı” (Toker, 1965, s. 140).

³ Ağustos’ta orduda yapılan “gençleştirme” ameliyesi sonucu emekliye ayrılan subayların en yüksek rütbelisiydi Gümüşpala. İhtilalı hazırlayanlar, muhtemel bir karşı koyma hareketinin 3. Ordudan geleceği kanısındalarmış ve Gümüşpala’nın kendilerine karşı olmadığından tam olarak emin olduktan sonra ihtilalı yapmışlardır (Weiker, 1967, s. 111).

Gümüşpala'nın varlığı, AP'yi tehdit olarak algılayan 27 Mayısçı koalisyon için bir garanti işlevi görüyordu. Ragıp Gümüşpala'nın asker kökenli oluşu, Milli Birlik Komitesi'nce güvenle karşılanmış ve aynı zamanda demokratların siyaset sahnesinde yer almalarının bir teminatı olmuştur. Ayrıca, Ragıp Gümüşpala'nın, AP'nin başına getirilmesi yoluyla ordu ile bir sorunun olmadığı gösterilmeye çalışılmıştır (Burçak, 1994, s. 69).

Ragıp Gümüşpala'nın ismine olan güven, gittikçe güçlenecek bir parti oluşumuna imkân vermiştir. Ragıp Gümüşpala liderliğinde 11 Şubat'ta kurulan Adalet Partisi, vatandaşların ciddi bir arayış içinde buldukları, DP ileri gelenlerinin Yassıada'da yargılandıkları bir zamanda büyük bir umut olmuştur (Bilgiç, 2002, s. 43). AP, kurucularının çok tanınan kimseler olmamasına, zaman, para ve aracın sınırlılığına ve ayrıca gazete, dergi gibi yayın organlarına sahip bulunmamasına rağmen parti tahmin edilemeyecek bir şekilde büyümüş ve gelişmiştir (Turgut, 1991, s. 199).

2.3. ADALET PARTİSİ'NİN PROGRAMI

Adalet partisi, 11 Şubat 1961 tarihinde kurulduktan sonra programını yayınladı. AP'nin programı fazla bir ilgi görmemiştir. Çünkü DP programı ile hemen hemen aynı yapıda olmuştur. AP yetkilileri, DP'nin devamı olduklarını söyleyerek aynı programı benimsediklerini ifade etmişlerdir. Örneğin, DP gibi serbest piyasa ve özel teşebbüs taraftarı olan parti programında, "*Karma ekonomi İlkesi*" benimsenmiştir. Bu program ile DP'nin devamı olduğu ortaya çıkmıştır. AP'nin programı ile DP'nin programı arasındaki benzerlikler DP'li kitleyi yanına çekiyordu (Çavdar, 1983, s. 2089-2090).

Adalet Partisi'nin programında şu esaslar yer almaktadır:

- 1- *Çağdaş Batı Medeniyeti hukukuna ve insan hakları evrensel bildirisinde ifadesini bulan anlayışa uygun bir cemiyet düzeni ve hukuk devletinin gereği gibi kurulması ve tekemmül ettirilmesi,*
- 2- *Vatandaş ile amme otoritesinin ve devleti teşkil eden müessese ve unsurların hak ve mesuliyetlerinin ve bunların sınırlarının adalet, hürriyet, milli hâkimiyet ve cumhuriyet esaslarına uygun şekilde kesin olarak tespit edilmesi ve her birinin huzur ve emniyet içinde çalışmasının temini,*
- 3- *Bütün amme hizmetlerinde ve her sahada ıslahatçılığı ön plana almak; çalışma sahasının vatandaşlara en geniş ölçüde pürüzsüz*

olarak açık tutulması ve iş hürriyetinin mutlak surette sağlanması, devletçilik şahsi teşebbüsün bittiği yerde başlar, ancak zaruret hallerinde tatbik edilir, iktisadi kalkınma için yabancı sermayenin teşviki,

- 4- Devletin laik olması vatandaşların dinleri ile alakasını kesmeleri demek değildir, her vatandaş mensup olduğu din ve mezhebin ibadet şekillerini icrada serbesttir,
- 5- Emek ile sermaye arasındaki çatışmaları önlemek ve bu istihsal unsurunun karşılıklı sevgi ve saygı duyguları içinde ahenkli olarak çalışmasını sağlamak, iktisadi kalkınmanın temel şartlarından biridir,
- 6- İşçi mevzuunda işçilerimize grev haklarının tanınmasını, kolektif iş akdinin temini, işçilik sigortasının ihdasını, sendika muhtariyetinin anayasa teminatı altına alınmasını lüzumlu görmektedir,
- 7- İdari âdemi merkeziyetin samimi şekilde tatbikini, mahalli idare fikrinin takviyesini cemiyetimizde nazım rol oynayan müesseselerin muhtar hale getirilmesini demokrasinin teminatı olarak kabul edilmektedir,
- 8- Sıkı merkeziyet sisteminin terk edilerek tedricen hazırlanacak esaslara göre muhitin mahalli işlerinde muhtar idareye kavuşturulmasına ve her bakımdan mevzuatımızın âdemi merkeziyet icaplarına intibak ettirilmesi ve bunun millet hâkimiyetinin ve vatan sathında içtimai gelişmelerin bir zarureti sayılmaktadır,
- 9- Ziraat sahasında asıl dava zirai ıslahat ile birlikte zirai istihsalı arttırmaktır,
- 10- Kurulacak sanayin milli savunma ve kalkınma mülahazalarıyla yerli ham maddeleri işleme esasına dayanması,
- 11- İhracatın daha ziyade toprak altı ve toprak üstü servetlerin ve inkişaf edecek sınaî mamullerin rasyonel şekilde işlenmesiyle arttırmak ve bu yoldan döviz sağlamak,
- 12- Millet murakabesini en tesirli şekilde tamamlayıp kuvvetlendirecek olan basın ve yayın hürriyetini gerçek demokrasilerdeki serbestlik seviyesine çıkarmak, basını, radyoyu ve her türlü yayın vasıtalarını,

hükümeti elinde bulunduran partinin kendi politikasına alet olmaktan korumak,

13- *Orduyu bütün mülahaza ve partilerin üstünde yurt savunması için vazifeli mukaddes bir kuvvet olarak tanımak teşkilatını memleketin icaplarına göre takviye ederek modern durumunu muhafaza etmeyi prensip olarak kabul etmek,*

14- *Memleketimizin istikbalini, tarihi haklarını ve toprak bütünlüğünü korumak dış politikamızın temelidir (Tökin, 1965, s. 104-105).*

AP Programı, bazı alanlardaki verginin kaldırılacağı yönündeki ifadeler ile gerçeklikten uzak bir yapı arz etmiştir. Program, devlet tekellerinden birçoğunun özel endüstriye aktarılmasını öngörüyordu. Programda “*biz endüstri alanında devletin serbest teşebbüsü, planlamasını değil, ancak onu desteklemesini kabul ediyoruz.*” ifadesi yer almaktadır (Weiker, 1967, s. 112). AP, kapitalist bir sistemi kabul etmekle birlikte devletçi taleplere de açık bir partiydi. AP, sorumsuz bir özel girişim partisi olmamıştır. AP aynı zamanda bir kitle partisiydi ve böyle olması da onu gelir dağılımı sorunlarına el atmaya mecbur etmiştir (Tunçay, 1983, s. 2096).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1961 GENEL SEÇİMLERİ ve AP

3.1. 1961 SEÇİMLERİNE KADAR AP VE RAGİP GÜMÜŞPALA

3.1.1. AP'nin İç Yapısı ve DP'nin Devamı Tartışmaları

Adalet Partisi'nin bir siyasi örgüt olarak hızlı bir şekilde oluşumu ve yükselişi Türk siyasal yaşamının en ilginç gelişmelerinden biri olmuştur. Askeri yönetim tarafından siyasi partilerin kurulmasına ve yeni siyasi hayatın başlamasına izin verildikten sonra yeni partiler kurulmaya başlamıştır. Yeni partilerden hangisinin daha güçlü olacağını, DP'nin tabanını yanına çekme yeteneği belirleyecekti. Yani bu taban yeni partilerin kaderini belirleyecekti. AP, bu konuda ciddi bir başarı elde ederek, bu kitleyi yanına almayı başarmıştır. AP'nin hızla büyümesinde bu tabanın büyük payı vardır. DP'yi destekleyen zengin toprak sahipleri, kapitalistler, eşraf ve tüccarlar AP'ni de desteklediler. Ayrıca AP, programı ve kadrosu ile DP'nin yakın mirasçısı olarak görülmüştür (Cem,1998, s.371).

AP kurulduktan sonra içyapısındaki çeşitlilikle dikkatleri üzerine çekmiş, zaman zaman da bu özelliğinden dolayı sert eleştirilere maruz kalmıştır. AP içyapısını gruplandırarak olursak; birinci grup, politikaya ilk kez girenlerdir. İkinci grup ise AP içinde DP ruhunu yaşatmak isteyen eski DP milletvekilleri olup bunların parti politikasına etkileri büyüktür. Üçüncü grup ise “İslamcı-Milliyetçi” olan ve aşırı muhafazakâr ve milliyetçi eğilimlerini parti içinde kabul ettirme mücadelesi yürüten gruptur (Bektaş, 1993, s. 150). AP'nin bu yapısı, parti içi birliğin oluşturulmasını zorlaştıracaktır. Bu çeşitlilik onun bir “*doktrin*” partisi olmasını engelleyecek ve bu durum AP'nin siyasi hayatı boyunca devam edecektir (Demirel, 2004, s. 31).

AP'nin yapısındaki bu çeşitlilik, eleştirilere maruz kalmasına sebep olmuş ancak gelişmesine bir engel teşkil etmemiştir. Aksine partiye yönelik dış baskıların olması partiyi daha da büyütüştür. 27 Mayısçı çevreler, AP'ni hep suçlamış onu DP'nin devamı olarak görmüştür. Esasında DP taraftarları da bu partiyi DP'nin devamı olarak görüyordu (Demirci, s.58). Halk için Yassıada'da yargılananlar çok değerli insanlardı ve bunun için de AP halkın gözünde DP'nin yerini alabilirdi. AP'nin ambleminde “*demir kırat*” adını kullanması ki bu isim daha önce DP'ye yakıştırılmıştı, bu partinin DP'nin devamı olarak görülmesini sağladı (Aydemir, 2000, s. 508).

Partide bir amaç birliğinin olmadığı, partinin başıbozuk bir kitle olduğu sürekli dile getirilmiştir. AP, 27 Mayıs'ın ve CHP'nin karşısındaki herkesin birleştiiği bir yer olarak görülmüştür. Ragıp Gümüşpala, Partiye yönelik yapılan bu eleştirilere, Adalet Partisi 1. Büyük Kongresinde şöyle bir açıklama getirmiştir:

“Partimiz, faşist, ırkçı, Turancı, intikamcı, İnönücü, her türlü zümrelerle doluymuş. Bunlar evvelden bağlı buldukları gayelerini canlandırmak için bu partiyi vasıta ve alet yapmak istiyorlarmış. Gaye partimizi, efkârı müşevveş bir kalabalık, başıbozuk bir devşirme alayı mahiyetinde göstermek umumi efkâra bu hüviyetle tanıtmaya çalışmaktı. Partimizin içinde faşistler, ırkçılar, Turancılar, intikamcılar yoktur. Bu fikirler Adalet Partisi'nin siyasi ikliminde yetişecek ve yeşerecek metalar değildir” (AP Yayınları, 1963, s. 4).

AP Genel Sekreteri Şinasi Osmo, o günlerde yaptığı bir mülakatta, AP'nin DP'nin devamı olup olmadığı şeklinde sorulan bir soruya verdiği cevapta, DP'nin programını beğenen insanların sayısının milyonları aştığını ve kendilerinin de bu programa göre hareket ettiklerinden dolayı bu kitlenin partilerini tuttuğunu belirtmiştir (Cumhuriyet, 21 Ekim 1961).

Adalet Partisi'nin, Demokrat Parti'nin bir devamı olup olmadığı hep tartışma konusu olmuştur. AP'nin toplumsal tabanı ile ilgili yaygın görüş, O'nun DP'nin mirasçısı olduğu doğrultusundadır. AP programının DP Programıyla olan benzerliği, devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkan tutumu, CHP karşıtı kitlenin AP'ni DP'nin devamı olarak görmesi, AP'yi DP'nin devamı gibi göstermiştir. 1961 seçimlerinin bu iki partinin aynı çizgide olduğunu belirginleştirdiği düşüncesi öne atılmıştır (Bulut, 2009, s. 80). Ancak Gümüşpala, AP'ye oy veren kitlenin O'nu DP'nin mirasçısı olarak görüp bu düşünceyle hareket ettiği, bu kitle arasında bir amaç birliği olmadığı yönündeki eleştirilere, AP I. Büyük Kongresinde şöyle bir açıklama getirmiştir:

“Bazı dar görüşlüler sanıyorlardı ki, ortada duran bu milyonlarca açık reyın sahipleri arasında bir fikir ve gönül birliği kalmamıştır. Bunlar, eski bir iktidarı körü körüne veya kendi çıkarlarına desteklemişler. O, yıkıldıktan

sonra sağa, sola, her tarafa akması mümkün, kararsız bir yığın haline düşmüşlerdir. Bu gafiller bilmiyorlardı ki onlar avare bir kalabalık değildiler. Pekiyi, o halde onlar kimdi? Onlar, gerek ekonomik alanda, gerekse politikada; ürkek, durgun, kararsız bir davranışla, bu milletin hayrına işler görülemeyeceğini bilen ve böyle bir zihniyetin karşısında dimdik direnenlerdi. Onlar, geçmişten ibret almanın kıymetini anlayan, tarihi realitelere sırt çevirerek yaşamının mümkün olmadığına inananlardı. Ve nihayet onlar; bugün yüksek şahsiyetleriniz tarafından temsil edilen Türk Milleti'nin büyük çoğunluğu, sizlerdiniz” (AP Yayınları, 1963, s. 2).

Gümüşpala'nın bazı söylemleri, AP'nin, DP'nin devamı olduğu görüşünü destekler nitelikte kanıtlar olarak görülmüştür. Gümüşpala'nın bazı beyanları, kimilerince masum söylemler olarak algılanırken, kimi çevrelerce “*MBK'ya indirilmiş bir darbe*” olarak görülmüştür. Gümüşpala'nın 5 Mart'ta, DP'nin iyi taraflarının da bulunduğunu belirttiği konuşması buna bir örnektir. Konuşmalarının yanlış yönlere çekildiğini belirten Gümüşpala, bu durumu üzüntü verici olarak karşılamıştır (Weiker, 1967, s. 111). 27 Mayıs sonrası DP'liler ve DP taraftarları için söylenen “*kuyruk ve düşük*” tabirleri karşısında, Ragıp Gümüşpala'nın söylemiş olduğu, “*Kuyruk ve düşük yoktur, vatandaş vardır!*” sözleri siyasî çevrelerde ve basında geniş yankılar uyandırmış, politikacılar ve bazı gazeteciler, Gümüşpala'nın bu sözlerini ele alarak, AP'nin DP'nin devamı olduğunu iddia etmeye başlamışlardır. Bunu iddia edenler toplumda AP'ye karşı bir tepki oluşturmak amacını taşımışlar ve bunda da bir nevi başarı sağlamışlardır. Aslında Gümüşpala'nın bu sözleri AP'yi belli bir seviyeye taşımada etkili olmuştur (Örtülü, 1966, s. 121).

27 Mayıs sonrası DP taraftarları için hakaret, aşağılama amacıyla kullanılan “*düşük ve kuyruk*” sıfatlarının, AP tarafından tepkiyle karşılanması, partinin DP'nin devamı olarak görülmesinde bir delil olarak kullanılmıştır. Ragıp Gümüşpala, Ankara il teşkilatının kurulduğu 5 Mart 1961 tarihinde bir basın toplantısı düzenleyerek, eski DP'lileri küçük düşürmek için kullanılan “*kuyruk*” ve “*düşük*” kelimeleri için şunları söylemiştir:

“Partimiz Adalet Partisi'dir. Adalet, yani düşmanlık partisi değildir. Memleketimizin birliğe esaslı bir ihtiyacı vardır. Esasen, 27 Mayıs bu

maksatlar için yapılmıştır. 27 Mayıs'ı meydana getirenlerin bugün başımızda olmasına ve memleketi, vatandaşları birleştirme arzularına rağmen diğer bazı taraflardan falsolu sesler çıkmakta ve vatandaşlar arasındaki ahengi bozmaktadırlar. Bazı gazetelerde vatandaşı gerek fert ve gerek kütle olarak küçülten, zelilleştiren bazı kelimeler kullanılmaktadır. Türkiye'de sınıf olmadığı gibi "düşük" insan da yoktur. "Kuyruk" kelimesinin ise Birinci Cihan Harbi'nden sonra Komünistler tarafından Azerbaycan'ın işgalinde bir hâkim ve savcının karşısına çıkarılan münevver bir öğretmene okuma-yazma bilmeyen insanlar için ilk defa kullanıldığını söylersem ve daha sonra bu kelimenin Nazım Hikmet tarafından sık sık tekrar edildiğini söylersem nezih ve vatanperver Türk basını vatandaşı tezlil edici bu kelimeyi kullanırlar mı kullanmazlar mı artık bu onların takdirine kalmıştır" (Cumhuriyet, 6 Mart 1961).

Bu açıklamaya ihtilalin lideri Cemal Gürsel de kayıtsız kalmamış ve 10 Mart 1961 tarihinde Kurucu Meclis'te tehditkâr sert bir konuşma yapmıştır. Kurucu Meclis üyelerinin ayakta alkışladığı bu konuşmayı akşam radyo da aynen vermiştir. Gürsel, bu konuşmasında şu ifadeleri kullanmıştır:

"Demokrat Parti'yi eski pervasız alışkanlığı içinde yeniden hortlatmaya çalışanlar vardır ve onlar eski DP'nin Anayasa hususundaki temiz anlayışımızı kabul etmeye müsait olmayan bedbaht unsurlardır. Bunlar ihtilalin manasını, hedefini hala anlayamamış zavallılardır ve birtakım gayri ahlaki yollardan eski DP'li dürüst ve masum vatandaşlara kur yapmaktadırlar. Bunlar, tehlikeli bir ateş ile oynadıklarının farkında değildirler. Fakat bunlar asla ve asla düşüncelerinde muvaffak olamayacaklardır. Aziz arkadaşlarım, haklarımıza ve hürriyetlerimize ne kadar bağlı olursak, hürriyetler maskesine bürünerek milli birliği bozacak fitne ve fesat gayretlerine karşı da o kadar uyanık bulunmayı icabında bu gibi bozgunculara karşı milletçe harekete geçmeyi bilmeliyiz" (Cumhuriyet, 11 Mart 1961).

AP'ye karşı yöneltilen bu suçlamalar, DP taraftarlarının hangi partiyi tutmaları gerektiği konusunda onlara yol gösterici olmuştur. Gümüşpala, yaptığı konuşmanın nereye gittiğini anlamış ve düzeltme yoluna gitmiş olsa da DP'li kitleye önemli bir mesaj vermiştir. Bu da partisini siyaset yarışında öne geçirmiştir. Bilindiği gibi AP gibi DP tabanını sahiplenmeye çalışan ve bu yolda mücadele veren YTP, CKMP gibi partiler de vardı. AP'nin üzerine fazlaca düşülmesi onu bu mücadelenin galibi haline getirmiştir. Örneğin, bu dönemde AP'nin üyelerinin birçoğu hakkında DP'yi yaşatma gayretlerinde buldukları, Yassıada'dakileri tekrar yönetime getirme niyetinde oldukları suçlamaları ile dava açılmış olması partiyi zayıflatmak yerine daha da kuvvetlendirmiştir (Güngör, 1992, s. 113). Şinasi Osma, bu kadar yoğun suçlamalara rağmen neden partinin ihtilal yönetimi tarafından kapatılamamasının sebeplerine şöyle bir izahat getirmiştir:

“O günlerde vatandaşların partimize gösterdiği ilgi, MBK'nın daha dikkatli hareket etmesini gerektiriyordu. Yani, öyle “hadi kapatın şu partiyi” diyemiyorlardı. Hatta bir gün MBK üyelerinden biri, “daha fazla ileri giderseniz kapatırız” tehdidinde bulununca “kapatamazsınız... Kapatırsanız biz de Bölükbaşı'nın partisine gireriz. Orada daha da çoğalırız” karşılığını verdim. Zira o günlerde bizde şu düşünce hâkimdi: Şimdi AP kapatılmazsa seçimde demokratların oyları parçalanacaktı. Bunun için kapatmak onların işine gelmiyordu. Çünkü oyların üçe bölünmesi varken bir partide toplanmak demokratların lehine olacaktı” (Sümer, 1988, s. 9).

AP'nin, DP'nin bir devamı olarak görülmesinde iki parti arasındaki şu benzerliklerin de payı vardı; her iki partinin de siyasal tarzlarında benzerlikler vardı. Her iki parti de CHP'nin temsil ettiği seçkin kesimin iktidarına karşı idi. Bunlar “*yerele talepleri*” karşılamaya yönelik bir tavır gösteriyorlardı. Bu da iki partinin başarısını arttırmıştır. Üçüncü benzerlik, her iki partinin de faydacı politikalara yönelmiş olmalarıdır (Güler, 2003, s. 59). Bu benzerliklere rağmen, AP'nin DP'nin devamı olduğunu iddia etmek yanlış olur. Yücekök (1987), bu durumun nedenlerini şöyle açıklıyor:

“1960 sonrası Türk toplumsal hayatında ekonomik ve sosyal gelişmeler, AP'nin DP'nin bir devamı olmadığını göstermiştir. Bu gelişmeler, toplumumuzdaki “radikal sağ” güçlerin nicelik olarak daha az fakat bilinç ve eylem olarak daha güçlü olmalarını sağlamıştır. İlk kalkınma yıllarında, halkı saçıdığı refah kırıntıları ile az-çok tatmin eden DP'nin devamı sayılan AP, sanayileşen bir toplumda, büyük iş çevrelerinin temsilciliğini yüklenerek toplum içerisindeki çıkar kutuplaşmasının yoğunlaşmasını sağlamış, sanayileşmenin bazı çevreler üzerinde yarattığı statü kaybının ve çöküntünün sebebi olarak bilinmiştir” (s. 177).

Tunçay (1983, s. 2096), demokrattığı ve liberallığı sınırlı olan AP'nin DP'nin tabanını devralmasına rağmen, bu iki partinin dünya görüşleri arasında farklar olduğunu, ülke koşullarının değişmesinin ve Gümüşpala ile Menderes'in farklı düşüncede kimseler olmasının bu farklılıkta payı olduğunu belirtir.

3.1.2. Mehmet Yorgancıoğlu Hadisesi: AP'nin Kapatılması Tehlikesi

Adalet Partisi'ni kurulduktan kısa bir süre sonra kapanma tehlikesiyle karşı karşıya getiren “*Mehmet Yorgancıoğlu hadisesi*”, partinin atlatmış olduğu önemli olaylardan biridir. 15 Mart'ta bütün Türkiye'de Gümüşpala ve arkadaşlarının tutuklandıkları haberi yayılmıştır. Daha sonra Gümüşpala'nın değil, genel başkan yardımcılarında Mehmet Yorgancıoğlu'nun İzmir'de gözaltına alındığı ortaya çıkmıştır. Birkaç gün sonra da Gümüşpala'nın istifa ettiği dedikoduları çıkmıştı. Ancak, Gümüşpala, gazetecilerle arasında geçen görüşmede, tutuklamalar hakkında düşüncesi olmadığını, bunların devletin icraatı olduğunu, istifa ettiği yönündeki söylentilerin asılsız olduğunu belirtmiştir (Sümer, 1988, s. 9).

Mehmet Yorgancıoğlu hadisesi şöyle cereyan etmiştir: Partinin teşkilat kurma hazırlıkları kapsamında Gümüşpala, 27 Mayısçı çevrenin eleştirilerinden kurtulmak için, Ege Bölgesi'nde il teşkilatını emekli subaylardan meydana getirmek istemiş ve Ege Bölgesi'ndeki teşkilatı kurmak görevini kendisiyle beraber Mehmet Yorgancıoğlu'na vermişti. Bunlar İzmir'e giderken yol boyunca Yorgancıoğlu, DP dönemini öven sözler söylemiş, bu sözler de, yanlarında bulunan gazeteciler tarafından savcılığa ihbar edilmiştir. Ertesi gün, Yorgancıoğlu tutuklanmıştır. Olay Gümüşpala üzerinde şok tesiri yapmış, Yorgancıoğlu'nun eşi Zuhal Yorgancıoğlu, Gümüşpala'nın

bu halini görünce kocasını bırakıp, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'yı otomobiline bindirerek evine götürmek zorunda kalmıştı. Zühal Yorgancıoğlu, Gümüşpala'ya, politikada insanın başına her şey gelebileceğini, O'nun daha güçlü durarak kendilerine örnek olması gerektiğini belirtmiştir (Örtülü, 1966, s. 125).

Mehmet Yorgancıoğlu (2000, s. 356), MBK'nın kendisini tehlikeli biri olarak gördüklerini ve halkı tahrik ve teşvik ettiği iddiasıyla tutuklandığını, oysa asıl tutuklanma sebebinin AP'nin hızla büyümesi olduğunu söylemiştir. Yorgancıoğlu, polis kayıtlarında "*AP'nin hızla gelişmesi, Yorgancıoğlu'nun memleket sathında yaptığı yer altı faaliyetindedir*" ibaresinin bulunduğunu belirtir.

Mehmet Yorgancıoğlu'nun tutuklandığı haberi gazetelere intikal edince, yurt ölçüsünde büyük etkiler yaratmıştı. Gümüşpala, olaydan çok etkilenmiş ve partiyi kapatma kararı almıştı. Partiyi kapatma kararı, partinin diğer üyeleri tarafından şaşkınlıkla karşılanmış ve yine onların gayretleri ile Gümüşpala'nın bu kararından vazgeçmesi sağlanmıştır. Bu olaydan sonra AP, daha da güçlenerek yoluna devam etmiştir. Parti kurucularından olan Ahmet Gürkan, Gümüşpala'nın partiyi kapatma kararı sonrası gelişen olayları şöyle anlatıyor:

"Genel Başkan, partiyi feshe kararlı olduğunu söyler söylemez, yeni arkadaşımız, Cavit Oral, masayı adeta yumruklayarak söz istedi ve çok heyecanlı bir sesle bağırarak : "Bu partiyi nasıl feshedersin paşam? Bu masanın etrafında toplanan arkadaşların muvafakatini almadan karar veremezsin. Hem bu parti senin değil milletin malı olmuştur. Sana bel bağlayan bu milletin lanetinden korkmuyor musun?" dedi. Bu arada bizim konuşmalarımıza sıra gelmeden Gümüşpala, MBK Başkanı Cemal Gürsel'e çekmek için yazıp hazırladığı fesih telgrafını Şinasi Osma'dan alıp yırttı ve sepete attı. Böylece AP bir engeli daha atlamaş oldu" (Gürkan, 1973, s. 227).

20 Mart'ta Gürsel ile Çankaya Köşkü'nde beklenmeyen bir görüşme yapan Gümüşpala, gazetecilere ilk olarak AP'nin kapatılmayacağını açıklamış, daha sonra Gümüşpala, gazetecilerin sorularını şöyle cevaplandırmıştır:

- DP'nin devamı mısınız?

- *Biz hiçbir partinin devamı değiliz.*

- *İzmir'deki tutuklamalar için görüşünüzü söyler misiniz?*

- *Mesele tahkikat safhasındadır. Benim bu konuda beyanat vermem erken olur. Adaletin tecelli edeceğine ve arkadaşlarımızın ak yüzle aramıza katılacağına inanıyorum. AP'nin bütün gayreti memlekette birlik ve kardeşliğin tesisine çalışmaktır. Biz kanun ve nizam partisiyiz (Sümer, 1988, s. 9).*

Mehmet Yorgancıoğlu hadisesinin cereyan ettiği günlerde Cemal Gürsel, Gümüşpala'ya gönderdiği muhtırada, olayların sorumlusu olarak Gümüşpala'yı göstermiş ve O'na karşı oldukça sert bir dil kullanmıştır. AP'nin ihtilal çıkararak intikam almak için mi kurulduğunu soran Gürsel, böyle bir niyet karşısında çok ağır bir muamele ile karşılaşacaklarını gönderdiği muhtırada dile getirmiştir. Bu mektup üzerine Gümüşpala, partiyi kapatmaktan başka çarenin olmadığını söylemiş ancak yanındakilerin ısrarı sonucunda Cemal Gürsel ile görüşmeyi kabul etmiştir. Gümüşpala, Gürsel ile yaptığı görüşmede Mehmet Yorgancıoğlu'nun partiden ihraç etmek üzere Gürsel'e teminat vererek partiyi kapanmaktan kurtarmıştır (Örtülü, 1966, s. 129).

Yorgancıoğlu (2000), Gürsel'in mektubunda "*Bizi Sivri Ada'ya sürececek bir adamı nasıl partinin başına getirirsin?*" ifadesini kullandığını ve bu mektubun, hakkında ihraç belgesi hazırlanmasına ve "*seçme-seçilme*" hakkının partisince elinden alınmasına yettiğini belirtmiştir. İki ay Buca Cezaevi'nde tutuklu kaldığını, 14 ay süren mahkeme sonunda beraat ettiğini söyleyen Yorgancıoğlu, parti tüzüğündeki kurucular listesinden sildirilmiş olan isminin tüzüklere yazılması için çok mücadele ettiğini ama bunu başaramadığını ve uzun süre partiden uzak kaldığını belirtmiştir (s. 356).

Yorgancıoğlu olayı bir taraftan AP'yi kapanma tehlikesiyle karşı karşıya getirirken, diğer taraftan da AP'yi eski demokratların partisi haline getiren olayların başında yer almıştır ve Mehmet Yorgancıoğlu hadisesinden sonra, parti kuvvetlenerek yoluna devam etmiştir (Örtülü, 1966, s. 129).

3.1.3. Anayasa Referandumunda Ragıp Gümüşpala'nın Tutumu

1961 genel seçimlerine kadar geçen sürede meydana gelen en önemli olaylardan biri de yeni anayasanın referanduma sunulması olayıdır. Bu olayda Ragıp Gümüşpala

liderliğindeki AP'nin tutumunun ne olduğu önemle üzerinde durulması gereken bir konudur. Çünkü bu olay AP'nin ilk ciddi sınavı olmuştur.

Kurucu Meclis, yeni anayasayı, 27 Mayıs 1961 tarihinde kabul etmiştir. Anayasanın halkoyuna sunulması hakkında 28 Mart 1961 tarihli kanun kabul edilmiştir. Daha sonra MBK, propaganda serbestliği kararını alarak, Anayasanın referanduma sunulması sürecini başlatmıştır. MBK'nın "*Propaganda Serbestliği Kararı*", devlet eliyle bir "*Evet*" kampanyası yapılacağı anlamını taşıyordu (Güngör, 1992, s. 216). Referandum öncesi resmi ve sivil güçler tarafından yoğun bir çalışma başlatılmıştır. MBK üyeleri ve Temsilciler Meclisi üyelerinin yurt gezileri olmuş; siyasi partiler, açık hava toplantısı ve radyo konuşmaları yapmışlar; bazı dernek ve teşekküller de bu kampanyaya katılmışlardır. Bu ortamda, "*Evet Kampanyasına*" kayıtsız kalarak Yeni Anayasaya samimi olarak "*Evet*" demeyen tek parti, AP olmuştur (Cumhuriyet, 27 Haziran 1961).

Ragıp Gümüşpala, yaptığı basın toplantısında Anayasa Referandumu ile ilgili olarak görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“Bir Milli Anayasa'nın geniş ve müsait zamanlar içinde dahi hazırlanması büyük güçlükler arz ettiği ve azim ilmi araştırmaları gerektirdiği hakikati göz önünde tutulursa bir yılda bir devrin havası içinde meydana getirilen Anayasa'nın gerek şekil ve gerekse muhteva bakımından bir takım noksanlıkları ve fazlalıkları olmasını tabii görmek icap eder. Nitekim Sayın Gürsel de bu noktaya işaret etmiş bulunmaktadır. Anayasa bu haliyle, iktidara geçecek partinin tatbikatı ve zihniyeti ile renk ve değer alacaktır. Partimiz de bu tatbikatta İkinci Cumhuriyetin milli bünyeye uygun hukuki müeyyidelerle teşhizi için çalışmayı bir memleket millet vazifesi bilmektedir. Yeni Anayasanın 1924 Anayasası'na kıyasla getirdiği hukuki teminat bakımından siyasi hayatımızda ileri bir adım teşkil ettiği düşüncesiyle ve AP idarecileri sıfatıyla destekliyoruz. Bununla beraber, milli hâkimiyeti kayıtsız şartsız millette gören Büyük Atatürk'ün: “Hiçbir kuvvet, Türk Milleti'nin kendi kaderini kendisinin tayin etmesine mani olamayacaktır.” vecizesinde ifadesini bulan hakikatlerin ışığı altında bizler de son demokrasi mücadelelerinde olgunluğunu ispat etmiş milletimizin sağduyusuna

inanyor, son ve kati hükmü yine onlardan bekliyoruz” (Son Havadis, 27 Haziran 1961).

Ragıp Gümüşpala'nın yaptığı açıklamadan da anlaşılacağı üzere AP, yeni anayasaya karşı belirsiz bir tavır takınmıştır. Diğer partilerden farklı olarak AP'nin tutumunda bir kapalılık vardı. Parti yönetimi bir taraftan anayasayı desteklediğini söylüyor, diğer taraftan seçmeni kapalı bir şekilde serbest bırakıyordu (Güngör, 1992, s. 118). AP, anayasa referandumu ile ilgili olarak şüpheli tavırlarından dolayı eleştirilere maruz kalınca, Genel Başkan Ragıp Gümüşpala, vatandaşları anayasaya evet demeye davet ettiklerini ancak kongrelerini henüz yapmadıkları için halkın anayasa hakkındaki fikirlerini öğrenemediklerini ve bu sebepten dolayı vatandaş adına söz söyleme yetkilerinin olmadığını ve bunun demokrasi ile bağdaşmadığını belirtmiştir (Burçak, 1994, s. 74).

Anayasa Kurucu Meclis'ten çıktıktan sonra, siyasi partiler yaptıkları konuşma ve propagandalar ile benimsedikleri görüşü seçmen kitlelerine açıklamışlardır. Bu partilerden Kurucular Meclisi'nde herhangi bir temsilcisi bulunmayan AP, gözükmekte anayasanın lehinde bir propaganda yürütmüş ama üstü kapalı seçmenlerini kırmızı oy vermeye teşvik etmiştir. Diğer partiler anayasanın lehinde hareket etmişlerdir. Gümüşpala, AP'nin üzerine dikkatleri çekmemek için anayasanın lehindeymiş gibi bir vaziyet almayı uygun görmüştür (Toker, 1992, s.149).

Anayasanın kabulünden sonra bunun esaslarını halka duyurmak ve referandum konusunda halkı bilinçlendirmek için 15 günlük bir yayın süresi ve ardından partiler için propaganda süresi verilmiştir. Bu propagandalar esnasında eski demokratlar var güçleriyle anayasa aleyhine çalışmışlardır. *“Hayır demekte, Hayır Vardır”* sözü ile seçmen kitlesine gereken mesaj iletilmiştir (Yalman, s. 379). Bilgiç (2002), anayasa referandumu süresince çok hatalar ve yanlış davranışlar yapıldığını, karşıt görüşlerin ifade edilmesine imkân tanınmadığını, seçmen kitlesinin %65'inin dışlandığı bir kurul tarafından hazırlanan anayasanın halka bu şekilde kabul ettirildiğini ifade eder (s. 54-56)

Tartışmaların gölgesinde, 9 Temmuz 1961 tarihinde, Türk siyasi tarihinde ilk kez bir anayasa referandumu yapılmıştır. Cumhuriyet Gazetesi'ndeki yazısında Nadir Nadi referandumun dürüst, tarafsız ve demokratik usullerle yapıldığını, Türk Milleti'nin

büyük bir olgunluk içerisinde iradesini kullandığını belirtmiştir (Cumhuriyet, 14 Temmuz 1961).

9 Temmuz 1961 tarihinde yapılan Anayasa Referandumu sonuçları şöyledir:

Oy Kullananların Sayısı: 12.731.037

Oyunu Kullanan: 10.249.423

Oyunu Kullanmayan: 2.481.614

Katılıma Göre EVET yüzdesi: % 61.49

Katılıma Göre HAYIR yüzdesi: % 38.51 (Aygen, 1965, s. 215).

Anayasa referandumu sonuçları askeri yönetimi pek memnun etmemiştir. Çünkü halkın bir bölümü oylamaya katılmayarak bir bölümü de hayır oyu kullanarak 27 Mayıs'a ve MBK'ya tepkisini göstermiştir. Sonuçlar, MBK ve CHP tarafından yapılan propagandaların çok da başarılı olmadığını göstermiştir. MBK, Anayasanın kabulünden sonra seçimleri yapmak zorunda kalmıştır. Esasında askeri yönetim, seçimleri yaptıktan sonra sivil iktidarı kontrolü altında tutma çareleri aramaya başlamıştır (Erkanlı, 1972, s. 186).

Cemal Gürsel, Referandum sonuçlarından sonra AP'ye iyice yüklenmeye başlamış ve AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'ya gönderdiği mektupta çok ağır bir dil kullanmıştır. Gümüşpala'yı yer yer suçlayan ve onu tehdit eden bu mektup, ihtilâlcilerin referandum sonuçları hakkındaki görüşlerinin bir ifadesi olduğu için mektubun aynen aktarılması gerekli görülmüştür.

“ Azizim Gümüşpala;

AP'nin meşum faaliyetleri hakkında artık sizin de bilgi sahibi olmanız lazımdır. Sizin hüsnüniyetinizin arkasında memlekette ne vahim ve ne tehlikeli bir oyun oynandığını fark etmediğinizi kabul edemiyorum. Bulduğunuz ahval içinde partiniz faaliyet metotlarının memleketi korkunç buhranlara sürükleyecek çok kötü bir yol olduğunu artık anlamalısınız ve kanaatimce de anlıyorsunuz. Şu halde partiniz bilerek memleket ve Türk Milleti için büyük felaketlere müncer olacak bir faaliyet tarzı içinde bulunmaktadır. Sizin gibi ordunun en yüksek kademesine kadar yükselmiş

bir generalin bu feci gayretlere baş tutması aklın ve havsalanın alacağı şey değildir.

Muhterem Generalim;

Anayasanın oylamaya sunulması sırasında bakınız partiniz halka neleri telkin etmiştir: “Anayasaya hayır deyiniz ki hayırlı olsun, Anayasaya bayrağımızın rengi olan kırmızı rengi kullanınız. Anayasaya evet dersanız Menderes’i asacaklar, Anayasaya “evet” dersanız komünistler gelecek, memleketi alacaklar, Anayasaya sosyal kelimesini onun için koydular. Ayrıca partiyi kuvvetlendirmek için de DP’yi yeniden kuruyoruz, zamanı gelince intikam alacağız. Yassıada’dakileri kurtaracağız.” İşte böyle masum köylü çevresine kışkırtıcı gayretler sarf edilmektedir.

Aziz Dostum,

Bunlar ne demektir, bunlar nasıl çalışma tarzıdır. Bu türlü faaliyetler milleti ve memleketi nereye götürür. Böyle bir taktik ile çalışan insanların yarın memleketi nasıl bir zihniyetle idare edeceklerini düşünmek her vatanperver vatandaş için dehşet verici değil midir? Bu ahval içinde hala siz iyi yolda bulunduğunuzu söyleyebilirsiniz. Filhakika siz bütün bunları her zaman olduğu gibi, ret ve inkâr edeceksiniz. Fakat iyi biliniz ki hükümet elinde partinizin bu faaliyetleri hakkında çok hazin bilgiler toplanmıştır.

Esasen partinizin kuruluş tarzına göre, başka türlü çalışmasına da imkân yoktur. Çünkü bütün idare heyetlerinde ve onların emrinde eski DP’li elemanlar bulunmaktadır. Eski devrin mesuliyetsiz ve yağma idaresine alışmış temiz ve dürüst bir demokratik nizama yönelmesi ve bunu millete telkine çalışması nasıl mümkün olabilir? Anayasayı anlama ve anlatmadaki tutumunuz onu açıkça göstermiyor mu?

Muhterem Başkan,

Birkaç defa yaptığım beyanatla ve yaptığımız iki konuşmada sizi uyarmaya çalıştım. Fakat siz bunları anlamaz gözüktünüz veya öyle gözükmeye mecbur edildiniz. Sizce bunlar geçici bir söz veya tehditten ibaret ve gayri mühim sayılabilir. Fakat bu benim için asla böyle değildir. Tarihe, millete ve bütün dünyaya karşı deruhte ettiğim mesuliyetleri bilen bir adam olarak memleketi şuriş ve kargaşalığa götürecek gayret ve faaliyetlere müsamaha etmeyeceğimi kati olarak size bildirmek mecburiyetindeyim.

Partinizce esaslı bir tasfiye yapmadıkça ve milletçe de bilinen çok fena çalışma yollarından ayrılıp temiz ve demokratik nizamın istediği nezh gayretler yönelmedikçe sizi, hatta bir parti olarak dahi kabul etmek benim için mümkün değildir. Bugün memlekette ekilen düşmanlık ve intikam tohumlarının yarın milletimize ne büyük ıstıraplar getireceğini fark edemeyecek kadar kısa görüşlü veya gözleri hırsla kapanmış insanların devlet idaresine kavuşma heveslerinin hazin ve feci bir gaflet olduğunda şüphe edilemez. Halen üzerinde bulunduğumuz hatalı ve tehlikeli yoldan ayrılıp yönünüzü aydınlık ve temiz istikamete döndürmenizi vatanperverlik hislerinize hitap ederek tavsiye ederim.

Tarihin hakkınızda vereceği hazin ve feci hükümler, yalnız sizin askeri şerefınızı kaybetmenizle kalmayacak, nesilleriniz de yaşadığı müddetçe bu şaşmaz hükümlerin azabı ve ıstırabını çekeceklerdir. Bir asker herhangi bir harekete karar verirken milletini ve memleketini düşünmekle beraber, kendi şerefini ve tarihe mal olacak hükümleri de hesaba katmak zorundadır. Bu hükümler size ait kuşakları, bütün hayatları boyunca başlarını yere eğmeye mecbur etmemelidir. İhtirastan kurtulup düşünmek ve çok düşünmek lazımdır.”

*Selamlar, Org. Cemal Gürsel
(25 Temmuz 1961, Cumhuriyet)*

Bu mektuba Gümüşpala'nın cevabı şu olmuştur:

“Sayın Devlet Başkanının 14 Temmuz 1961 tarihli mektubunu bir hafta evvel almıştım. Üzüntü ile ifade etmek isterim ki, bu güne kadar bu mevzuda partimizin müdafaası yapılmamış ve fakat malum siyasi teşekküller tarafından türlü tezvir ve iftiralarla partimiz ve onun tertemiz mensupları hakkında üst kademelere yanlış malumat verilmiştir. Sayın Devlet Başkanına iki defa yazılı olarak ve iki defa da sözlü olarak AP'nin tutumunu arz etmiştim. Şahsıma ait olan ve bu günkü Cumhuriyet Gazetesi'nde intişar eden bu mektubun bu suretle açıklanmasını üzüntü ile müşahede ettim. Aynı zamanda milyonları kaplayan AP mensuplarının da bundan ızdırıp

duyduklarına eminim. Sayın Devlet Başkanımıza hakikatleri açıklayıcı yeni ve mufassal bir mektubu bugün gönderiyorum. Yeni Anayasamızın yürürlüğe girdiği ve siyasi partilerin artık yepyeni bir zihniyetin teminatı altında bulunduğuna inandığımız şu anda bir siyasi teşekkül için bundan daha büyük bir hayal kırıklığı olamaz. YTP Genel Başkanı son gezilerinde ve her gittiği yerde: "Biz DP'nin yerine oturduk" diye tekrarlar, diğer taraftan CKMP Lideri "46 ruhunu biz devam ettiriyoruz" der. Bütün eski demokratları saflarına davet eder ve her iki partide bunlara en üst kademelerinde vazife verirken ve hatta CHP de bu vatandaşları saflarına çağırırken, AP kadrolarında eski DP'li şahısların bulunması acaba neden tasvip edilmemektedir? Kaldı ki biz partimizde vazife almış bulunan bu vatandaşların suçsuz olduklarına inanıyoruz. Eğer içlerinde suçlu olanlar varsa bunların mahkemeye sevk edilmeleri ve siyasi haklarından mahrum kılmaları icap etmektedir. Devlet kudreti her şeye kadirdir. Eğer AP'nin lağvı düşünülüyorsa, bunun tarihi mesuliyetini müdrik olarak millet huzurunda ifade edilmesini temenni etmekteyiz. Ancak böyle bir tedbirin ilerideki siyasi inkişaflarda dengeyi büsbütün bozacağını ve iktisadi huzursuzluğun da azalmayacağını ifade etmek isteriz. Bu suretle partimiz, tarihi vazifesini yaptığına kani bulunarak huzur duyuyor ve memleketi sükûna kavuşturmaya çalışmakta devam edeceğini bildirmekle şeref duyuyor" (Son Havadis, 26 Temmuz 1961).

Anayasanın kabulünden seçimlere kadar geçen sürede AP, eleştirilere maruz kalmış ve parti mensuplarının zaman zaman tutuklandıkları görülmüştür. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Bursa ve İstanbul'daki bazı tutuklamalarla ilgili görüşlerini Gürsel şöyle belirtmiştir:

"Hâlâ Yassıada'dakilerin peşinden ayrılmayan, güya onları kurtaracak olanlar vardır. Bunun kolay bir iş olduğunu zannediyorlar. Bu işler böyle kolay yapılacak işler değildir. Böyle 300, 500 hatta 3000, 5000, 50.000 kişinin ayaklanmak istemesi hayalden ibarettir. Kalabalığa bir jet gönderirsem hepsini dağıtırım. Asla hayal ettikleri iş olamaz. Hiçbir kuvvet bizi bu hedeften çeviremez" (Sümer, 1988, s. 9).

Cemal Gürsel'in bu sert konuşmaları, AP üzerine dikkatleri daha da yoğunlaştırmış, DP'li kitlenin oy vermeleri gereken partinin AP olduğunu anlamalarını sağlamıştır. Türkiye bu şartlar altında 1961 genel seçimlerine girmiştir.

3.2. 1961 GENEL SEÇİMLERİ

15 Ekim 1961 seçimleri, Türk siyasi hayatının çok önemli olaylarından biridir. Çünkü bu seçimlerle Türk halkı, yeni bir demokratik düzene geçecekti. Yine bu seçimler, Türk halkının ihtilala bakışını belirleyecekti. Sivil idareye geçişi sağlayacak olan 1961 seçimlerine AP, kritik bir ortamda katılmıştır. Seçim kampanyası döneminde ihtilal yönetimini, AP'nin DP'nin devamı izlenimi yaratmış olması büyük ölçüde endişelendirmiştir. AP'nin özellikle Menderes taraftarlığı, kendini hissettirmeye başlamıştı. Askeri yönetim, bunların seçimlerden sonra başa gelmeleri halinde MBK'dan hesap soracakları korkusunu yaşadığından, dolayı seçimden önce, siyasi partileri özellikle AP'yi kontrol altında tutmanın yollarını aramıştır (Hale, 1994, s. 129).

15 Ekim 1961 seçimlerinden önce yani 5 Eylül 1961 tarihindeki “*Yuvarlak Masa Toplantısı*”nda, siyasi parti liderlerine kabul ettirilen “*Müşterek Beyanname*” (Milli Deklarasyon), seçim sonrası siyasi yaşamı kontrol altına almak için, İhtilal yönetimi tarafından atılmış önemli bir adımdır (Güngör, 1992, s. 120).

İhtilal yönetiminin bu “*anlaşmaya*” verdiği önemi, Cemal Gürsel şöyle ifade etmiştir:

“Bugün, bu güzel ve hayırlı teşebbüsü ikmal ederken birkaç söz söylemek isterim. Bu teşebbüs normal bir cemiyette hatıra bile gelmez. Fakat on seneden beri memleketi idare edenler cemiyette o kadar his, fikir, kazanç ve iman kargaşalığı yarattılar ki, eğer böyle bir anlaşmaya varılmasa idi, müteakip hayatımızın felaketlere sürüklenmesi daima düşünülebilirdi. İşte bunu önlemek için MBK, arkadaşlarım, parti mümessilleri büyük gayretler sarfetmişlerdir” (Cumhuriyet, 6 Eylül 1961).

Yuvarlak Masa Toplantısında, Silahlı Kuvvetler Birliği Başkanı Sayın Cevdet Sunay ile Ragıp Gümüşpala arasındaki konuşma, AP'ye askerinin bakışını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu diyalogda:

Cevdet Sunay:

- *Sayın Paşam, her ağzınızı açtığınızda 46 yıllık şerefli askerlik hayatınızdan söz ediyorsunuz. O kadar şerefli idiniz de siyasi parti kurup bu kuyrukları niçin başınıza topladınız?*

Ragıp Gümüşpala:

- *Aslında benim parti kurmak gibi bir niyetim yoktu. Bir gün cumhurbaşkanımız Sayın Cemal Gürsel beni çağırdı ve benden Demokrat Partilileri toplayacak yeni bir parti kurmamı istedi, aksi halde büyük çoğunlukla Sayın Osman Bölükbaşı'nın, Millet Partisi'nin iktidar olabileceğini, bunun ise arzu edilmeyen sonuçlar doğurabileceğini söyledi. Bu emir üzerine AP'yi kurdum. Defaatle, siyasi partilere alınmayacakları MBK'nın tespit edip ilan etmesini istedim. Böyle bir yasaklamaya gidilmedi. Ben de partiye girmek isteyen herkesi almak zorunda kaldım (Tutar, 2007, s. 52).*

31 Ağustos'tan beri Çankaya'da bir yuvarlak masa toplantısı yapan parti liderleri, 5 Eylül 1961 tarihinde yayınladıkları bildiride şu konular üzerinde birleştiler:

- *27 Mayıs Devrimi'ni siyasal çıkarlara alet etmemek,*
- *Atatürk reformlarını korumak,*
- *İslamiyet'i siyasal amaçlara alet etmemek,*
- *Yassıada mahkemelerinde alınan kararları eleştirmemek ve parti çıkarları için kullanmamak,*
- *MBK'nın seçim siyasetini eleştirmemek,*
- *Ülkede bölücülük yaratacak propagandalar yapmamak,*
- *Aşırı sola, komünizme, aşırı sağ ve ırkçılığa ve her türlü totaliter sisteme ve ayrıcalığa karşı gelmek,*
- *Dış siyaset konusunda birlik olmak (Ahmad ve Ahmad, 1976, s. 237).*

“Yuvarlak Masa Toplantısı”ndan sonra Yassıada kararları açıklanmış ve üç DP’linin ölüm cezaları infaz edilmiştir. Üç eski DP’linin (Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan) idam edilmesi, AP’nin işini, seçim kampanyasının yürütüldüğü bu dönemde güç bir duruma sokmuştur. İdamların yapılması ve birçok DP’linin mahkûm edilmesi, DP’li kitleyi harekete geçirmiştir. Bu olay millette büyük bir şok tesiri yapmış, kırgınlık ve öfkeyi beraberinde getirmiştir. Halk, demokrasinin olmayacağına inanmaya başlamıştır (Bilgiç, 1993, s. 111).

DP’li kitlenin desteğini almış olan AP, Menderes’in idamının partinin dağılmasına yol açacağı endişesiyle infazı önlemek için girişimlerde bulunmuştur. 17 Eylül 1961 tarihinde Ragıp Gümüşpala ve Şinasi Osma, üç MBK üyesiyle görüşme yaparak Menderes hakkında verilmiş olan infaz kararının uygulanmamasını istemişlerdi. Aslında o saatte Menderes’in idamı gerçekleşmişti ve Gümüşpala ile Osma bundan habersizlerdi. Metin Toker, o günü anlatırken Gümüşpala ve Osma için “*Ahbap Çavuşlar*” ifadesini kullanarak başbakanlığa perişan bir halde geldiklerini, AP teşkilatının isyan halinde olduğunu, Menderes’in idamı halinde bu dağılmanın fiilen gerçekleşeceğini söylediklerini belirtmiştir. AP’nin varlığının memleket menfaatleri bakımından önemini anlattıklarını, parti içindeki tutucu gruba Menderes’in idam ettirilmeyeceği yönünde bir vaatlerinin olduğunu, bu vaatlerin boşa çıkması halinde müfritlerin başkaldıracaklarını belirttiklerini, bu sebepten başbakan hakkındaki idam hükmünün infaz olunmaması gerektiğini telaşlı sözlerle anlattıklarını belirtir. Toker, Gümüşpala ve Osma’nın sözlerini dinleyen Sıtkı Ulay’ın şöyle karşılık verdiğini yazar:

“Siz bize cinayet teklif ediyorsunuz. Biz katil değiliz. Biz sorumluluklarını müdrük, yetki sahibi idarecileriz. Biz, adalet tarafından hakkında hüküm verilmiş bin kişiyi asarız ve bundan kılımız kıpırdamaz, en ufak endişe duymayız. Ama biz hukukun icabının dışında bir tek kişiyi öldürmeyiz. Karışıklık mı çıkacakmış. Görelim bakalım, buna cesaret edecek kabadayıyı. Paşa kendinize geliniz ve ne söylediğinizi biliniz” (Toker, 1992, s. 181).

AP teşkilatında idamlardan sonra büyük bir çözüme başlamıştır. AP kritik günler yaşıyor, Gümüşpala, güçlü bir politika yürütememekle suçlanıyordu. Çeşitli bölgelerde istifalar da başlamış, AP içinde bir grup da Gümüşpala’nın genel başkanlık görevinden

alınmasını istiyordu. İdamlar konusunda yalnız Gümüşpala'nın suçlanması anlamsızdı. Parti içindeki bu kargaşa seçimlere kadar devam etmiştir (Bilgiç, 2002, s. 63).

Yuvarlak Masa Toplantıları, seçimlerden önce partileri zor durumda bırakmıştır. Çünkü partiler, istemedikleri halde DP hakkında söylenen suçlamalara katılmak zorunda kalmışlardır ve bu durum onları seçmenleri karşısında zor bir duruma sokmuştur. CHP'de ise durum farklıydı. CHP seçimlere rahat bir şekilde girmiştir. Askeri yönetimden destek görmüş olması CHP'ye seçim öncesinde diğer partilerden farklı bir ortam sunmuştur (Burçak, 1994, s. 96). Askeri yönetim, İsmet Paşa'yı iktidara getirmek istiyordu. Silahlı Kuvvetler kendi içinde üçe bölünmüş olmasına rağmen bu üç grubun⁴ anlaştığı tek husus, İsmet Paşa'nın başbakanlığıydı. Seçim sonrası plan da buna göre hazırlanıyordu. Ayrıca, DP'nin oylarını paylaşmak isteyen AP, CKMP ve YTP seçim kampanyalarında CHP'den çok, birbirlerini acımasızca eleştiriyorlardı (Tutar, 2007, s. 43). Seçim kampanyası süresince, askeri yönetimin en çok dikkatini çeken ve üyelerinin en fazla tutuklandığı parti AP olmuştur. AP, sık sık askerler tarafından uyarılar almış hatta o günlerde partinin kapatılacağı söylentileri bile çıkmıştır. Yanlış yolda olan partilere her türlü muamelenin yapılacağı tehditleri yapılmıştır. Bu süreçte, CHP teşkilatı, AP'yi askeri yönetime ihbar etmekle bile suçlanmıştır (Gürkan, 1973, s. 229).

Seçim kampanyası döneminde Ragıp Gümüşpala, bu seçim dönemini ve kurulmakta olan demokratik düzeni şöyle değerlendirmiştir:

“Tabii siyasi hayat başlamadıkça, bir memleketteki demokrasinin sağlamlığından ve siyasi ahlakın mevcudiyetinden bahis açılmaz. Hür seçimler, hür seçimlerin neticelerine göre teşekkül eden organlar ve hatta hür seçim müessesesinin tekrar işlemesi dahi tabii siyasi hayata girilmiş olduğuna delalet edemez. Şüphe yok ki, hür seçimler, hür seçimlerle ilgili kuruluşlar son derece kıymetli kazançlardır. Fakat bu kazançlar demokratik müesseseler karşısında sağlamlığa ve hayatiyete kavuşacaktır ki, tabii siyasi hayat başlamış olsun. Demokrasimizi tekâmül ettirmek ve tabii siyasi hayata varmak zaman işidir. Her Türk, her politikacı, her parti ve devlet adamı bu

⁴ Silahlı Kuvvetler üçe bölünmüştü: 27 Mayıs'ı yapan Subayların oluşturduğu Milli Birlik Komitesi ve başında Cemal Gürsel, emir-komuta zinciri içinde bir örgütlenmeye giden Silahlı Kuvvetler Birliği ve başında Cevdet Sunay, Albaylar cuntası olarak bilinen ve başını Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir'in çektiği grup (Tutar, 2007, s.43).

gayeye erişilmesi için yapıcı olmalı ve sadece demokrasiye hizmet etmelidir” (Korkud, 1961, s. 21).

Seçim öncesinde yaşanan baskılara, tehditkâr sözlere rağmen halk, DP'nin devamı oldukları izlenimi yaratan partilere yönelmeye devam etmiştir. Halk CHP'nin MBK'ya müdahale eden, onu yönlendirmeye çalışan tutumuna şahit olmuştur. Bu durum, CHP'nin seçimlerde başarı kazanma şansını azaltmıştır. Bu süreçte, seçimleri, CHP'nin kazanmaması halinde ordunun iktidarı devretmeyeceği sloganı devreye sokularak, halk üzerinde olumsuz ve kötü bir etki yaratılmaya çalışılmıştır (Erkanlı, 1972, s. 186). Ragıp Gümüşpala, seçim öncesinde partisi hakkında yapılan kötü propagandalar karşısında yurt gezilerine çıkmış ve seçimlerin kardeşlik havasında yapılması için uğraşmış, AP'nin iktidara geleceğini, hiçbir sınıfa dayanmadığını anlatmaya çalışmıştır. AP, bu süreçte, 27 Mayısçılara karşı kendini savunma durumunda kalmıştır (Kuru, 1996, s. 26).

Seçim öncesinde sıkıyönetimin kaldırılması meselesi gündeme getirilmiştir. Bu mesele kurucu mecliste tartışmalara neden olmuştur. Ancak sıkıyönetim üç aylık bir süre için daha uzatılmıştır. Ayrıca MBK, propaganda süresini 21 günü kapsayacak şekilde kısaltmıştır. MBK'nın seçimlerden önce aldığı tedbirlerden biri de seçimlerin başlangıcından, yeni hükümetin kurulup işe başlamasından iki ay sonrasına kadar geçecek zaman içinde işlenecek bazı suçların 3005 sayılı suçüstü kanununa tabii olacağı hakkındaki kanundu (Burçak, 1994, s. 87-89).

Bu şartlar içerisinde 15 Ekim 1961 gününe gelindi. Türk siyasi tarihinde çok önemli bir yere sahip olan 1961 seçimleri, dürüst yapılmış ve olaysız geçmiştir. 27 Mayıs Devrimi'nden sonraki ilk Millet Meclisi genel seçimleri 1961 yılında ve ilk kez nispi seçim sistemini getiren 25.05.1961 tarih ve 306 sayılı Kanuna göre yapılmıştır. Vatandaşın parti listesindeki adaylar arasında tercih hakkı olmuştur. Katılma oranı, 1950 ve 1954 seçimleri kadar değilse bile, 1957 seçimlerine göre dikkate değer bir yükselme (%4,4) göstermektedir (Türk, 1969, s. 81). 1961 Seçimlerinin sonuçları şöyledir:

Seçmen sayısı: 12.925.395

Oyunu Kullananlar: 10.522.716

Oyunu Kullanmayanlar: 2.402.679

Geçerli Oy: 10.138.035

Partilerin kazandıkları geçerli oy sayısı da aşağıda gösterilmiştir:

AP: 3.527.435
CHP: 3.724.752
CKMP: 1.415.390
YTP: 1.391.934

Partilerin parlamento içerisinde kazanmış oldukları milletvekili ve senatör sayıları ise şöyledir:

AP: 156 milletvekili-68 senatör
CHP: 173 milletvekili-35 senatör
CKMP: 54 milletvekili-16 senatör
YTP: 64 milletvekili-27 senatör (Aygen, 1965, s. 216-217).

Bu tabloya göre, parlamentoya giren partilerden hiçbirisi tek başına çoğunluğu sağlayamamıştı. Millet Meclisi'nde ikinci sırada olan AP, senatoda birinci parti idi. 1961 Seçimleri sonucunda hiçbir partinin gerekli çoğunluğu sağlayamamış olmasının sebeplerinden birisi, DP'nin yerini almaya çalışan birçok partinin kurulmuş olması ve oyların bölünmesidir (Altıntaş, 2003, s. 8).

Seçim sonuçları herkes tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştı. CHP'nin kazanacağını tahmin eden çevrelere bir panik havası egemen olmuştu. 27 Mayıs hareketini gerçekleştirmiş olan askeri çevreler durumdan büyük huzursuzluk duymuşlardır. Bu sonuçlar, 27 Mayıs darbesinin halk tarafından onaylanmadığı olgusunu da gündeme getirmiştir. Albay Emin Aytekin'in şu sözleri durumu özetler niteliktedir:

“Seçim neticeleri gelmeye başladığı zaman şoke olmaya başladık. Gece yarısına doğru artık neticeler belli olmaya yüz tutmuştu. Ordu kumandanı telefonla beni aradı. “Ne oluyoruz, ne neticeye gidiyoruz” diye sordu. Bu, bir karşı ihtilal olarak değerlendiriliyordu. Bu, 27 Mayıs'ın sonu demekti” (Birand, Dündar ve Çaplı, 2004, s. 21).

Askeri çevreler için bir “*karşı ihtilal*”, DP’li kesim için bir zafer olarak yorumlanan 1961 seçimleri, bir gerçeği daha ortaya çıkarmıştır ki, bu da halkın tam olarak hangi partinin DP’nin mirasçısı olduğunu kestirememiş olmasıdır. Oyların üç parti arasında dağıtılmış olması bunun bir kanıtıdır. Her ne kadar DP zihniyetinin takipçisi ve ihtilalin aleyhtarı olan halk, oylarını üç partiye dağıtmış olsa da, 15 Ekim 1961 seçimleri, eski DP seçmenine ulaşmak için AP’nin izlediği yolun önemli ölçüde başarılı olduğunun da bir kanıtı sayılabilir (Burçak, 1994, s. 110).

1961 seçimlerinde CHP karşısındaki kitlenin oylarını AP, CKMP ve YTP arasında paylaşmış olmasına Bilgiç (2002), şöyle bir izahat getirmiştir: Millet’in, bu üç partiye oylarını vererek onları mecliste bir araya getirip, sorunlarına çözüm bulmalarını amaçladığını ve bu amaç doğrultusunda birinin güçlü olduğu yerde diğerlerini ya hiç kurmayıp ya da sembolik olarak kurduklarını belirtmiştir (s. 70).

Seçim sistemi değiştirilmiş olduğu için, herhangi bir partinin tek başına çoğunluğu kazanması zordu. Sonuçta, CHP en çok oyu toplamasına karşın, hiçbir parti tek başına iktidar olabilecek kadar sandalye sayısını kazanamamıştı. Seçimlerde hiçbir partinin çoğunluk kuramaması ortaya birtakım zorluklar çıkarmıştır. İki zıt partinin koalisyon oluşturacağı o an için çok uzak bir olaydı (Yalman, 1970, s. 384). Bu seçim sistemi, 1961-1965 yılları arasında ülkenin koalisyon hükümetleri ile idare edilmesine ve siyasal istikrarsızlığa yol açmıştır. Bu dönemde dört koalisyon hükümeti kurulmuştur (Altıntaş, 2003, s. 9).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1961 GENEL SEÇİMLERİNİN NETİCELERİ

4.1. 21 EKİM PROTOKOLÜ

15 Ekim 1961 Seçimlerinin sonuçları Ankara’da büyük bir şaşkınlık yaratmıştır. Milli Birlik Komitesi ve Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) mensupları, CHP’nin bu seçimlerde, büyük bir farkla önde olacağından eminken, CHP’nin tek başına hükümet kurma durumunun gerçekleşmemiş olması askeri yönetimde hayal kırıklığına sebep olmuştur. CHP tarafında sessizlik hâkim olurken AP, kendini yeni iktidar olarak görmeye başlamıştır. TBMM’de sağda birleşebilecek, aynı tabandan oy almış 391 sandalyeye karşı, solda CHP ile tabi senatörlerin 230 sandalyesi vardı. Bu sonuçlar askeri yönetim için bir yenilgiydi. Çünkü kendilerini DP’nin devamı olarak gören üç parti; AP, YTP ve CKMP toplu olarak oyların % 62,3’ünü kazanarak meclise girmişlerdi. Bu, “*Menderes için zafer*” olarak nitelenen bir durumdu (Ahmad ve Ahmad, 1976, s. 239).

Askeri yönetimin seçimlerden beklediği sonucu alamaması ortaya ciddi sorunlar çıkarmıştı. Bu durumda askerler arasında yönetimi sivillere bırakıp bırakmama konusunda ayrılıklar baş göstermiştir. Türkiye, yeni bir krizle karşı karşıya kalmıştı. Meclisin açılmaması, anayasanın yürürlüğe girmemesi gibi bir durum vardı. 15-24 Ekim tarihleri arası bu korkuların yaşanmasıyla geçmiştir. Askerler meclisin ne kadarının DP yandaşı tarafından oluşturduğu ile ilgili rapor hazırlatmış ve hazırlanan rapor, askeri tedirgin etmiştir. İhtilal yönetimi, seçim sonuçlarını “*kediyeye ciğer teslim etmek*” olarak yorumlamıştır (Birand, Dündar ve Çaplı, 2004, s. 21).

15 Ekim’de yapılan seçim sonuçları, SKB’nin içindeki radikal grubu harekete geçirmişti. Liderliğini Talat Aydemir’in yaptığı bu gruba göre, seçimlerde milli irade tam olarak gerçekleşmemişti. Bunlar, duruma müdahale etmelerinin gerektiğine inanarak harekete geçmişlerdir. SKB’deki diğer bir grup ise yeni hükümetin kurulup faaliyetlerini gördükten sonra bir müdahalenin yapılması gerektiğine inanıyorlardı (Hale, 1994, s.132).

17 Ekim’den itibaren SKB bünyesinde, iktidarın sivillere devri tartışılmaya başlanmış ve birinci ordu birliklerine mensup general ve albaylardan 37 yüksek rütbeli subay, 21 Ekim 1961 günü öğleden sonra Yıldız’da harp akademilerinde bir toplantı yapmışlardır. “*Yıldız Toplantısı*”, seçim sonuçlarına müdahale etme kararı almıştır. Bu halde olan bir meclisin sağlıklı bir idareyi gerçekleştiremeyeceğini öne sürmüşlerdir.

Müdahalenin, Meclisin açılmasından önce olmasına karar verildi. Aksi halde, Meclisin açılmasından sonra müdahale edilirse yeni bir ihtilal olarak algılanabilirdi. Toplantıda hazır bulunan 37 subay, sonradan “21 Ekim Protokolü” veya “Yıldız Protokolü” diye adlandırılan belgeyi imzaladılar (Yalman, 1970, 385). Bu toplantıda alınan kararların esasları şudur:

- 1- *Yeni Büyük Millet Meclisi toplanmadan evvel duruma el konulacaktır,*
- 2- *İktidar, milletin gerçek ve değerli temsilcilerine teslim edilecektir,*
- 3- *Bütün siyasi partilerin çalışmaları yasak edilecek, seçim neticeleri ve Milli Birlik Komitesi fesholunacaktır (Bilgiç, 2002, s. 70).*

21 Ekim Protokolü ile Silahlı Kuvvetler, Meclisin açılmasını önleyerek, yeni bir askeri yönetimin kurulmasını amaçlamışlardır. Bu kararın, 25 Ekim’de uygulamaya konulacağı ve bu tarihten önce mutlaka meclisin dağıtılacağı belirtilmiştir. SKB’nin otoritesini öngören bu protokol, “*bir darbe manifestosuydu*” (Kaçmazoğlu, 2000, s. 45).

Protokolün imzalanmasından sonra bir kararsızlık belirmiş, MBK’ya, Meclisin feshedilmesinin askeri yönetime olan güveni sarsacağı endişesi hâkim olmuştu. Bu da DP’li kitlenin eline bir koz vermiş olacaktı. Bu durum karşısında, Cevdet Sunay⁵ askerlerle, İsmet İnönü ise siyasi parti liderleri ile temaslara geçmişti. İsmet İnönü’nün, bu süreçte demokrasinin oluşumu için bir hayli gayreti görülmüştür. O’na göre elden gitmekte olan demokrasi ve parlamento sistemini kurtarmak lazımdı. Bundan dolayı da parti liderlerinin anlayışlı davranmaları gerektiğine inanıyordu (Aydemir, 2000, s. 540). İsmet İnönü’nün demokrasinin kurulmasına yönelik gayretlerine ilişkin, damadı Metin Toker’i Protokoldeki ilk imzanın sahibi Refik Tulga ile görüşmek üzere İstanbul’a göndererek şahsi düşüncelerini O’na anlatmasını ve O’nun da görüşlerini açık bir şekilde bildirmesini istemesi bu duruma bir örnek teşkil eder. Tulga, Toker’e, seçim neticelerine göre milli iradenin tam olarak gerçekleşmediğini, niyetlerinin askeri idare olmadığını ancak iktidarın hakiki ve ehliyetli kişilere devretmek lüzumunu gördüklerini belirtmiştir (Toker, 1965, s. 195).

⁵ Cevdet Sunay bu olayda oynadığı olumlu rolden dolayı 1966’da parlamentoda çoğunluğa sahip AP grubunca cumhurbaşkanı seçilerek bir bakıma ödüllendirilmiştir (Sakallıoğlu, 1993, s. 49).

Cevdet Sunay, 23 Ekim’de ilk toplantısını kuvvet komutanları ve üst düzey komutanlarla yapmış, 24 Ekim’de ise parti liderlerini Çankaya Köşkü’nde ikinci bir gizli toplantıya çağırmıştır. Sıkı bir pazarlıktan sonra “Çankaya Protokolü” olarak bilinen bir anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşmaya göre;

- 1- Gürsel’in cumhurbaşkanlığı garanti edilecekti,
- 2- Eminsular (Emekli İnkılâp Subayları Derneği üyeleri) tekrar orduya alınmayacaklardı,
- 3- 147’ler üniversiteye dönemeyeceklerdi,
- 4- Yassıada suçları affedilmeyecekti (Cumhuriyet, 25 Ekim).

Parti liderlerinin, 24 Ekim günü Çankaya’da imzaladıkları protokolde, ilk iki maddede değişiklik yapılmadı. Üçüncü madde üzerindeki kısıtlama İsmet İnönü’nün ısrarıyla kalktı. Son maddeye ise İsmet İnönü, bir “şimdilik” durumu katmıştır (Toker, 1992, s. 196). Batur (1985) anılarında, Çankaya’daki toplantı ile ilgili gözlemlerini aktarırken, Cemal Gürsel’in toplantıyı açtığında ilk itirazın Gümüşpala’dan geldiğini, Gümüşpala’nın, yeni bir parti olduklarını, seçilen milletvekili ve senatörlerin çoğunu tanımadığını ve istenilen hususları kabul ettirmesinin güç olacağını ifade ettiğini, buna karşılık Sunay’ın parti başkanı olarak onlara söz geçirmesi gerektiğini söylediğini belirtmiştir. Batur, aynı toplantıda İnönü’nün de “*Bu anayasa Silahlı Kuvvetlerin eseri mi? Bu anayasaya ve demokrasiye inanıyor musunuz? Eğer böyle ise bu işe ne karışıyorsunuz? Bunlar meclise ait işlerdir*” dediğini ifade etmiştir (s. 103). Askeri cuntanın, MBK’yı bile devre dışı bırakmaya çalışarak taleplerini kabul ettirmesi, seçimlerle oluşan meclisin çalışmalarının sınırlandırılması anlamına geliyordu (Bilgiç, 2002, s. 76).

4.2. CUMHURBAŞKANLIĞI MESELESİ VE HÜKÜMETİN KURULMASI

Seçim sonu olaylarının en önemlilerinden biri cumhurbaşkanı seçimi olmuştur. Askeri yönetim, Meclis açılmadan iki konunun kesinleşmesini istiyordu: Gürsel’in cumhurbaşkanı, İnönü’nün ise başbakan olması. CHP’nin, 1961 Seçimlerinde umduğu sonucu elde edememiş olması, cumhurbaşkanı ve başbakan seçiminde ortaya bir zorluk çıkarmıştı. Oysa CHP, seçimden beklediği bir sonuca ulaşmış olsaydı kolaylıkla

başbakan İsmet İnönü, cumhurbaşkanı Cemal Gürsel olacaktı. Bu konuda MBK, sürekli olarak siyasi partilere telkinlerde bulunmuştur (Bilgiç, 2002, s. 74).

15 Ekim seçim sonuçlarına dayanarak CHP, partilerinden cumhurbaşkanı adayı olmadığını açıklamıştır. Bu durumda ortada cumhurbaşkanı adayı olarak üç kişi vardı: Cemal Gürsel, Ali Fuat Başgil ve Ragıp Gümüşpala. Gürsel'in aday olması halinde CHP, kendisine yardımcı olacağını açıklamıştı. AP'deki durum farklıydı. Seçimlerde en çok parlamento üyesine sahip olduklarına göre cumhurbaşkanı kendi partilerinden seçilmeliydi (Örtülü, 1966, s. 180).

24 Ekim protokolünde Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanlığı garanti edilmişti. Ancak bu madde hiçe sayılarak AP, CKMP, YTP'den bir kısım milletvekilinin teşviki ile Ali Fuat Başgil, cumhurbaşkanlığına adaylığını koymuştur. Seçimler sırasında İsviçre'de bulunan ve 22 Ekim'de Ankara'ya dönen Başgil'e, bu parlamenterler, oylarının kendisine verileceği sözünü vermişlerdir (Burçak, 1994, s. 196).

Ali Fuat Başgil'in AP'de aday olarak önerilmesi parti içinde tartışmalara sebep olmuştur. Parti bu konuda üç gruba ayrılmıştı: Başgil'in adaylığını isteyen grup, buna tamamen karşı olan grup ve Ragıp Gümüşpala'nın adaylığını isteyen grup. Ali Fuat Başgil'in adaylığına karşı olan grup, Başgil'in gerici, Atatürk inkılabına karşı olduğunu ve bu yüzden de cumhurbaşkanlık makamında ayırıcı olacağını öne sürdüler (Kuru, 1997, s. 27)

Başgil, Ragıp Gümüşpala ve Osman Bölükbaşı ile görüşmüş ancak bunlar kendisine destek vermeyeceklerini belirtmişlerdir. Başgil, Alican'dan da destek alamamıştır. Gümüşpala, Başgil ve taraftarlarının şeriat peşinde olduklarını, laiklikle ilgilerinin olmadığını ve İslam devleti kurma niyetleri olduğunu belirtmiştir. Gümüşpala, bu söyledikleri hakkında elinde belgeler olduğunu ileri sürmüştür (Örtülü, 1966, s. 182).

AP Genel İdare Kurulu, Başgil taraftarlarının direnmesine rağmen, Gümüşpala'yı cumhurbaşkanlığına aday seçti. Her iki tarafta da geri adım atmak yoktu. Ragıp Gümüşpala, parti içindeki gelişmeler üzerine yapmış olduğu açıklamada, AP içerisindeki bu durumun üzücü olduğunu, böyle devam etmesi halinde şerefle başladığı tarihi vazifesini gene şerefle bırakarak milletine geri dönmeye razı olduğunu belirterek siyasal gerginliği sona erdirmiştir (Vatan, 28 Ekim 1961).

Ali Fuat Başgil'i adaylıktan vazgeçirmek için Ankara'da bazı siyasiler ve askerler tarafından bir mücadele verilmiştir. Devlet Bakanı Emekli General Sıtkı Ulay'ın, kendisini adaylıktan vazgeçirme gayretleri karşısında Başgil şöyle demiştir:

“Yanlış yoldasınız paşam. Dürüst bir seçimden sonra tutulacak yol bu değildir. Demokrasi hukuku emreder ki, seçimler her safhasında, serbest olsun, zorlanan bir seçimden hayır gelmez. Sözde seçim, dikta rejimlerinde görülen seçimdir. Sizler demokrasi yolunda yürüyeceğinizi söylediniz. İktidarı, seçimlerde kazanacaklara teslim edeceğinize söz verdiniz, hatta yemin ettiniz. Ben buna inanarak Cenevre'den kalktım geldim. Sizlere yakışan, verdiğiniz sözü tutmaktır. 15 Ekim'de milletvekilleri seçilmiş, milli irade tecelli etmiştir. Müsaade ediniz milletvekilleri yarın toplansın, Meclis açılsın. Herkes elini vicdanına koyarak serbestçe reyini kullansın. Ekseriyeti kim kazanırsa makama o geçsin. Memleket için hayır bundadır. Ben çok ümit ederim ki, gene Gürsel Paşa kazanacaktır. Fakat bu şerefli bir kazanç olacak ve efkâr tatmin edilecektir. Serbest bir seçimle mevkii kazanmanın şerefi büyüktür. Zorlanan seçim, seçim değildir. Tekrar edeyim ki demokrasinin gösterdiği tek yol budur” (Burçak, 1994, s. 130).

Halkın güvenini kazanmış biri olan Başgil, Ankara'da kendisine yapılan baskılardan sonra adaylıktan vazgeçmiş, senatörlükten de istifa etmiştir. Başgil, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK), baskı ve şiddetiyle zorla istifa ettirilmiştir. Ali Fuat Başgil'in bu durumu, AP'de büyük üzüntü yaratmıştır (Bilgiç, 2002, s. 75).

Silahlı Kuvvetlerin kendi aralarında yaptıkları uzun tartışmalardan sonra, 25 Ekim 1961 günü saat 15.00'de TBMM açıldı. Meclis, tek aday olan Cemal Gürsel'i ilk turda cumhurbaşkanlığına getirdi. O sıra mecliste bulunan 607 parlamenterden 434'ü, Gürsel Paşa'ya oy vermiş, diğerleri oylarını boş kullanmışlardır. Meclis açılmış, Gürsel Paşa cumhurbaşkanı olmuştu. Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanı seçilmesi ile birlikte büyük bir sorun atlatılmış oluyordu (Tutar, 2007, s. 65). Cumhurbaşkanlığı meselesinin halledilmesiyle birlikte demokrasi önündeki büyük engel kalkmış oluyordu. Cevdet Perin'e göre eğer Gürsel cumhurbaşkanı seçilmeseydi meclis açılmaz, derhal feshedilirdi (Burçak, 1994, s. 133).

Cemal Gürsel cumhurbaşkanı seçildikten sonra ikinci önemli mesele ele alınmıştır. Bu ikinci mesele başbakanın kim olacağı sorunuydu. Ordu, başbakanlığa İnönü'nün getirilmesinden yanaydı. Adalet Partisi ise parlamentoda en fazla üye bulunduran parti olarak başbakanlığı, yani hükümet kurma görevini üzerine almak istiyordu. Genel İdare Kurulu, Genel Başkan Ragıp Gümüşpala'yı başbakan adayı seçmiş ve açıklamıştı. CHP'ye göre ise AP, Millet Meclisi'nde CHP'den daha az üyeye sahiptir ve kabineye güvenoyunu meclis vereceğine göre, meclisteki çokluk parlamentodaki çokluğa göre daha önemlidir. CHP, buna dayanarak hükümet kurma görevinin kendilerine verilmesi gerektiğini savunmuştur (Örtülü, 1966, s. 197). Bu esas üzerinde yapılan tartışmalardan sonra Halk Partisi'nin savunduğu görüş hâkim geldi ve Millet Meclisi'nde en fazla üye bulunduran partinin hükümeti kurması uygun bulundu ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından, 10 Kasım 1961 günü İsmet İnönü'ye hükümet kurma görevi verildi (Ahmad ve Ahmad, 1976, s. 240).

Hükümet kurma görevi İnönü'ye verildikten sonra sıra hükümetin kurulmasına gelmişti.

4.3. KOALİSYON HÜKÜMETİ

Kendisine hükümet kurma görevi verildikten sonra İnönü, koalisyon hükümeti için siyasi partilerle temaslara başlamıştır. Çünkü tek başına hükümet kurabilmek için Mecliste gerekli çoğunluğa sahip değildi. İnönü, CHP-YTP-CKMP koalisyonunu ilk başta düşünüyordu ve çalışmalarını bu yönde geliştiriyordu. Ama İnönü, bunu gerçekleştirmedi. YTP ve CKMP koalisyon teklifini reddettiler. Sürecin uzaması bazı çevrelerde hoşnutsuzluğu arttırıyordu. İkinci bir alternatif olarak ta CHP-AP koalisyonu zor bir ihtimal olsa da düşünülüyordu (Örtülü, 1966, s. 198).

CHP-AP koalisyon fikri her iki parti için de kabul edilir bir durum değildi. Her iki partinin de tabanı bu koalisyona karşıydı. Ragıp Gümüşpala, CHP ile bir koalisyon kurma fikrine o zamanki şartlarda olumlu bakamazdı (Tokatlı, 2000, s. 24).⁶ Çünkü idamlar gerçekleşmiş, CHP'ye tepki artmıştı. AP içindeki radikaller olarak adlandırılan grup, CHP ile yapılacak herhangi bir anlaşmaya karşı çıkmışlardır. Eski DP'liler de bu koalisyona karşıydılar, çünkü bunlar CHP'ye güvenmiyorlardı. AP içindeki bir diğer

---

⁶ Ragıp Gümüşpala, o günlerde İnönü ile karşılaşmaktan kaçınıyor. Bir gün İnönü ile Gümüşpala asansörde karşılaşıyorlar. İnönü asansöre biner binmez elini Gümüşpala'nın omzuna atıyor ve O'na "Paşa sana devlet bu yıldızları niye taktı? Zor gününde memleketin problemlerini çözmekten kaçasın diye mi?" sözlerini sarf etmiştir (Tokatlı, 2000, s. 24).

grup olan ılımlılar ise bu koalisyonun siyasal olarak faydalı olacağı görüşündeydi (Güler, 2003, s. 61).

Hükümet kurma çalışmalarının uzaması başka sıkıntıları da beraberinde getirebilirdi ve bu durum partilerce biliniyordu. Partiler, sürecin uzaması halinde askerin olaya el atacağını biliyordu. Bunu önlemek için başından beri gündemde olan CHP-AP koalisyonu için harekete geçtiler. Gümüşpala'nın AP içindeki koalisyona karşı olan radikal grubu ikna etmesiyle, Türkiye'nin ilk koalisyon hükümeti olan CHP-AP koalisyonu kurulmuş oluyordu ve İsmet İnönü, 1937 yılından 24 yıl sonra yeniden başbakan oluyordu. AP, ikinci büyük parti, Senato'da da en büyük parti olduğu için hükümette yer alması normaldi. Halk arasında, AP ile CHP'nin koalisyon kurmasının askerlerin zoruyla olduğu görüşü hâkimdi (Weiker, 1967, s. 114). CHP-AP koalisyonunda her iki partinin de 11'er bakanlık alması kararlaştırıldı. Hükümet programının meclise sunulmasından sonra yapılan güven oylamasında, 450 kişilik mecliste toplam 330 milletvekili bulunan CHP-AP koalisyonu 269 evet, 78 çekimser ve 4 ret oyu almıştır. 99 milletvekili ise oylamaya katılmamıştır (Bilgiç, 2002, s. 78).

Güvenoyundan sonra, 16 Kasım 1961 günü yayınlanan bir bildiri ile CHP-AP koalisyonunun kurulduğu açıklanıyordu. Bildiride şöyle deniliyordu:

“CHP ile AP günlerden beri bir hükümet kurmak hususunda karşılaşılan güçlüklerle çare bulmak üzere, bir karma hükümet kurmaya müştereken karar vermişlerdir. 15 Ekim seçimleri sonuçlarına göre, Millet Meclisi'nde hiçbir siyasi parti tek başına çoğunluk sağlayamadığı için birden çok partinin elbirliği ile hükümet teşkili, normal parlamenterler ve demokratik rejimin tabii ve kaçınılmaz bir icabıdır. Memleketimizin bugün karşı karşıya bulunduğu iç ve dış şartların hiç vakit kaybetmeden istikrarlı ve güven verici bir hükümet kurulmasını zaruret haline getirdiği aşikârdır. Vatandaşlar arasında iyi münasebetlerin hâkim olması ve siyasi husumet fikrinin yerini medeni bir siyaset anlayışına terk etmesi suretiyle yurttaki huzurun kurulması bakımından da bir zaruret bulunduğu inancı, her iki partiye hâkim olmuştur” (Vatan, 17 Kasım 1961).

Koalisyon hükümeti, bazı şartları kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu şartlardan bir kısmının AP açısından “kendini inkâr etmek” anlamını taşıdığını belirten Bilgiç (2002), şartları şöyle sıralıyor;

- 27 Mayıs Devrimi 'ni siyasi çıkarlara alet etmemek,
- Atatürk reformlarını korumak,
- İslamiyeti siyasi amaçlara alet etmemek,
- Yassıada 'da alınan kararları eleştirmemek,
- Ülkede bölücülük yaratacak politikalar yapmamak,
- Aşırı sola, komünizme ve aşırı sağa, ırkçılığa, her türlü totaliter sisteme ve ayrıcalığa karşı çıkmak,
- Dış siyaset konularında birlik,
- Af meselesi üzerinde durmamak (Bilgiç, 2002, s. 79).

19 Kasım 1961'de kurulan CHP-AP Koalisyon Hükümeti şöyle teşekkül etmiştir:

“Başvekil İsmet İnönü (CHP), Başvekil yardımcısı: Akif Eyidoğan (AP), Turhan Feyzioğlu (CHP), Devlet Bakanı: Necmi Öktem (AP), Adalet Bakanı: Sahir Kurutluoğlu (CHP), Milli Savunma Bakanı: İlhami Sancar (CHP), İçişleri Bakanı: Ahmet Topaloğlu (AP), Dışişleri Bakanı: Selim Sarper (CHP), Maliye Bakanı: Şefik İnan (CHP), Milli Eğitim Bakanı: Hilmi İncesulu (CHP), Bayındırlık Bakanı: Emin Paksüt (CHP), Ticaret Bakanı: İhsan Gürsan (AP), Sağlık Bakanı: Suat Seren (AP), Tekel Bakanı: Şevket Buladoğlu (AP), Tarım Bakanı: Cavit Oral (AP), Ulaştırma Bakanı: Cahit Akyar (AP), Çalışma Bakanı: Bülent Ecevit (CHP), Sanayi Bakanı: Fethi Çelikbaş (CHP), Basın Yayın Bakanı: Kamuran Evliyaoğlu (AP), İmar-İskân Bakanı: Muhittin Güven (AP)” (Örtülü, 1966, s. 200).

İsmet İnönü, Meclis'te yaptığı konuşmada, başkanı bulunduğu karma hükümetin geçmişte örneği olmadığını, bir araya gelmelerinin imkânsız sayılan bu iki partinin hükümeti ortak olarak kurduğunu belirtmiştir. İnönü, vatandaşın hakları bakımından hiçbir siyasi ayrılığın meydana gelmeyeceği konusunda da teminat vermiştir (Aydemir,

2000, s. 544). Bu koalisyon hükümeti, AP'nin lehine olmuştur. Bu koalisyon sayesinde AP, saygınlık kazanarak kendini resmen kabul ettirmiştir (Çavdar, 1983, s. 2089-2090).

Bu koalisyon hükümetinde, Ragıp Gümüşpala'nın başbakan yardımcılığını kabul etmemesi koalisyon için bir eksiklik olmuştur. Gümüşpala, hükümetin rahat çalışabilmesi için partide ve mecliste faaliyetlerini sürdürmenin daha uygun olacağını söylemiştir (Ahmad, 1996, s. 209). Orhan Erkanlı, Gümüşpala'nın kabinede görev almamasının sebebi olarak, Gümüşpala'nın İsmet İnönü'nün yardımcısı olması halinde itibar kaybına uğrayacağını göstermiştir. Gümüşpala'nın başbakan yardımcılığını kabul etmesi halinde, İsmet Paşa'nın yaveri olduğu söylemlerine maruz kalmayı göze alamadığını belirtmiştir (Tokatlı, 2000, s. 23).

CHP-AP koalisyonu Gümüşpala'yı oldukça güç bir duruma sokmuştur. Çünkü AP, kendi içinde bölünmeler olan bir partiydi. Ragıp Gümüşpala, bunları bir arada tutmaya çalışan bir liderdi. Parti içerisinde birçok eski DP taraftarı vardı. Bunlar özellikle, Yassıada Mahkemelerinde ceza alan DP'liler için af isteyen gruptu. Gümüşpala, bu radikal grubun muhalefetinden biraz olsun kaçınmak için koalisyon hükümetinde yer almadı. Böylece "*kişisel bir hareket serbestliğini*" elinde tuttu (Hale, 1994, s. 135).

Bu koalisyona hem CHP hem de AP tabanından çok sert tepkiler geldi. O zamanki şartlarda bu iki parti, koalisyonu kurarak rejimi kurtardıklarını açıklamış olsalar da her iki parti de bu koalisyonu tam olarak benimseyemediler. CHP taraftarları için, DP'nin devamı olarak gördükleri bir parti ile koalisyon kurmak kabul edilir bir şey değildi. AP tabanı için ise durum daha vahimdi. Çünkü DP'li kitle idamlardan da ondan öncesinde yaşanan olaylardan da CHP'yi sorumlu tutuyordu (Demirel, 2004, s. 35). Özellikle Gümüşpala, koalisyona girmekle sert bir muhalefetle karşılaşmıştır. Kendi ailesi bile bu koalisyona sıcak bakmamıştır.⁷ Gümüşpala ise koalisyona girme sebebinin, vatandaşlar için eşit muamele sağlamak olduğunu söylemiştir. Bu koalisyonda partilerine düşen vazifeye göre hareket edeceklerini söylemişlerdir (Cumhuriyet, 18 Ocak 1962).

⁷ AP ile CHP'nin koalisyon hükümeti kuracakları kesinleşmiş, çalışmalar başlamıştı. Güngör Gümüşpala, o günlerde İstanbul'da idi. Babasına bir mektup yazarak, kendisine hiçbir şekilde kurulacak hükümette görev almamasını tavsiye ediyordu. Hatta bu başbakan yardımcılığı dahi olsa. Mektubu Beşiktaş Postanesi'nden atıyor. Aradan günler geçiyor. Koalisyon hükümeti kuruluyor ve dağılıyor... Bir gün baba-oğul Ankara'da bir araya geliyorlar. Gümüşpala, cebinden çıkardığı bir mektup zarfını Güngör Gümüşpala'ya uzatarak, "mektubunu yeni aldım. Cumhuriyet Gazetesine gitmiş, oradan da bana geldi" diyor. Güngör Gümüşpala, hayretle babasının yüzüne bakarken, Gümüşpala, "Ben mektubunu okumadan senin tavsiyene uydum" diyerek oğluna takılıyordu (Sümer, 1988, s. 9).

CHP-AP Koalisyonunun kurulmasında her iki partinin de tabanlarından almış oldukları tepkilere ve yaşamış oldukları sıkıntılara rağmen, bu koalisyonun kurulması, siyaset yaşamımızda önemli bir aşamayı oluşturmuştur. İki rakip partiye mensup senatör ve milletvekillerinin aynı hükümet programında işbirliği yapmaları, Türk Milleti'nin ilk defa gördüğü bir uygulama olmuştur. Ancak her iki partide bu koalisyondan umduğunu bulamamıştır. AP Başkanvekili Saadettin Bilgiç (2002), kendisiyle yapılan bir söyleşide, AP'nin bu koalisyonda istediğini bulma imkânına sahip olmadığını, AP'li bakanların demokratik şartların gereğini değil, İsmet İnönü'nün emirlerini yerine getirmek zorunda kaldıklarını ve böyle bir hükümetin devam ettirilmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir (Bilgiç, 1993, s. 111). Meclise getirilen ve AP'ni güç bir duruma sokacak olan, “*Anayasa nizamını milli güvenlik ve huzuru bozan fiiller Hakkında Kanun*” tasarısına AP'li bakanların imza atmaları, onların partiden ne kadar kopuk olduklarının bir göstergesidir (Bilgiç, 1993, s. 85).

Altı ay gibi kısa bir süre varlığını devam ettiren CHP-AP koalisyon hükümeti döneminde, 147'lerin üniversiteye dönmesi, Anayasa Mahkemesi'nin kuruluş yasasının çıkartılması, Devlet Planlama Teşkilatı'nın ilk beş yıllık plan çalışmalarının başlaması, Türkiye'ye yardım birliğini oluşturmaya yönelik görüşmelerin başlaması gibi gelişmeler yaşanmıştır. Bunlara ek olarak 22 Şubat 1962'de Talat Aydemir liderliğindeki bir darbe girişimi bastırılmıştır.

Koalisyon ortakları arasında tartışmalar, 22 Şubatçılarla DP'lilerin affı konusunda yoğunlaşmıştır. AP sürekli idamlara karşı isyanını propagandalarında göstermiş, sloganlarını af sözcüğü etrafında yoğunlaştırmıştır. Koalisyonun birkaç kez yıkılma noktasına gelmesi üzerine, CHP bazı şartları gündeme getirmiş, kabul edilmezse, koalisyondan çekileceğini ileri sürmüştür. Bu koşullar bu dönemde kabine içi dayanışmanın sağlandığını ancak parti grupları arası dayanışmanın gerçekleşmediğini göstermekteydi (Cumhuriyet, 22 Şubat 1965). AP'li bakanların kendi partilerinden kopukluğu tepkilere neden olmaktaydı. Kimi AP'liler bakanların partiden kopukluğu konusunda genel başkanı suçlamaktaydılar. Bu arada AP içindeki aşırı diye nitelendirilenler ise AP'nin yalnızca koalisyondan değil meclisten de ayrılmasını istiyorlardı (Cumhuriyet, 21 Nisan 1962). AP içerisindeki iki büyük hizip arasında koalisyon hükümeti ile ilgili anlaşmazlıkların baş göstermesi üzerine AP Meclis Grubunu toplayan Ragıp Gümüşpala, koalisyonun gerekliliği üzerinde durarak, yurt gezileri esnasında vatandaşın isteğinin de bu doğrultuda olduğunu belirterek,

koalisyonun yaşaması gerektiğini ve bu hükümetin başarıya ulaşması için herkesin yardımcı olmasını istemiştir. AP'li bakanlarla ilgili olarak yapılan eleştirilere onlara güvendiklerini ve bu güveni hak edecek kabiliyet ve ehliyetle olduklarını belirtmiştir (Cumhuriyet, 24 Ocak 1962). Ragıp Gümüşpala, basında, koalisyonun demokrasiyi yaşatmayacağını ve tekrar diktaya gidilmesinin gerektiğini belirten yazıların yer almasını üzüntü verici olarak karşılamıştır ve bu da Gümüşpala'nın koalisyondan başlangıçta ümitli olduğunu göstermiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1962, s.51)

İsmet İnönü, 5 Temmuz 1962 tarihli Meclis konuşmasında, CHP ve AP arasında bir koalisyon hükümetinin kurulmasının imkânsız sanıldığı bir dönemde koalisyonun kurulmasının önemli bir adım olduğunu ama en büyük şansızlıklarının AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın, hükümette görev almayı reddetmesi olduğunu ve bunun da hükümetle AP merkez teşkilatı arasında bir kopukluğa sebebiyet verdiğini belirtmiştir (İnönü, 1993, s. 60).

CHP-AP koalisyonunun uzun süre yaşamayacağı başından beri aslında belliydi. Çünkü çok açıdan birbirinden farklı iki parti ve iki lider bir araya gelmiştir. Koalisyon kurulduktan kısa bir süre sonra uygulamalarda iki parti arasında ciddi anlaşmazlıklar kendini göstermeye başlamıştır. CHP ile AP arasındaki ekonomi politikalarına ilişkin temeldeki büyük ayrılıklara, DP'lilerin affi meselesi de eklenince koalisyon dağılmanın eşiğine gelmiştir (Shaw, 2004, s. 500).

Koalisyon hükümetinin dağılmasına sebep olan Af konusu, hükümet kurulduğu andan beri gündemde olan bir mesele idi. İnönü, bu meselenin şimdilik gündeme getirilmesinin askeri rahatsız edeceğini, AP'nin iktidar partisi olduğu için DP'lileri savunmanın kendilerini zor durumda bırakacağını ve bunun için uygun bir zamanın beklenmesi gerektiğini belirtirken bu konuda AP tabanının, YTP ve CKMP'nin, AP'ye baskıları vardı. AP'ye göre, 22 Şubatçıların affi ile birlikte Kayseri'dekiler de affedilmeliydi. Aksi halde AP tabanı bu durumu kabul edemezdi (Tutar, 2007, s. 86). Bilgiç (2002), meclise girdikleri andan itibaren, DP'lilerin afları ile ilgilendiklerini, İnönü'nün yapılan görüşmelere ve ısrarlara rağmen bu meseleden uzak durduğunu belirtmiştir. Amaçlarının, 22 Şubatçıların anayasayı ihlalden mahkûmiyetlerini sağlayarak onlar için çıkarılacak af kanunundan DP'lilerin de yararlanmasını sağlamak olduğunu belirten Bilgiç, bakanlarının da af konusunda kendilerine destek vermediklerini, meclisin açılmasında "*afta ısrar etmemek*" maddesini gerekçe olarak gösterdiklerini söylemiştir (s. 81). Yassıada mahkûmlarının affi meselesi, AP içinde

ayrılıklara sebep olmuştur. Parti içerisindeki bir grup bu konuda anlayışlı davranarak olumlu bir tavır takınırken bazı radikaller bu konuda sorun çıkarıyorlardı. AP’de zaman zaman toplu istifalar görülmüştür. Parti yönetimi parti içerisindeki bu ayrılıkçıları ihraç ederek bir çözüm yoluna gitmiştir (Weiker, 1967, s. 114).

Gümüşpala, af konusunun çözüme kavuşması için sürekli İsmet İnönü’ye uyarılarda bulunmuştur. Bu konudaki rahatsızlığını Gümüşpala her işte gösteriyor ve koalisyonu zor bir durumda bırakıyordu. Gümüşpala’nın kendi bakanları bile durumun ciddiyetinden rahatsız olmaya başlamışlardır. 24 Mart 1962 tarihinde Gümüşpala, İsmet İnönü’ye gönderdiği bir muhtıradan, 22 Şubatçılar için af meselesinin hukuki olarak imkânsızlığını anlatmıştır (Toker, 1992, s. 97-100). Tokatlı (2000), CHP-AP koalisyonunda yaşanan af tartışmaları sırasında, Gümüşpala’nın meclis grubuna hâkim olamayan zayıf bir lider olmasının bu meselenin çözümsüzlüğe gitmesinde payı olduğunu, Gümüşpala’nın hükümette görev almayarak bütün yükü İnönü’ye yüklediğini ve çocuksu davranarak başbakana sürekli darılmasının hükümet çalışmalarını olumsuz etkilediğini belirtmiştir (s. 40-48).

22 Şubatçıların affına ilişkin yasa tasarısının görüşülmesi sırasında özellikle AP grubunun siyasi affın Kayseri’deki DP’li siyasi mahkûmları da içine almasında ısrar etmesi sonucu, 30 Mayıs 1962’de İsmet İnönü’nün başbakanlıktan istifasıyla koalisyon çökmüştür. Toker (1992), İsmet İnönü’nün, nisan sonuna kadar sabırla bekleyerek 22 Şubatçıların affı yasasını AP ile beraber çıkarmayı arzuladığını, bu af kararını isyan gecesi AP’nin de bulunduğu hükümette aldığı için bu hükümetin af konusunda verdiği sözü tutmasını istediğini fakat bunu başaramadığını belirtmiştir. Toker, İnönü’nün bu tutumunun AP, Gümüşpala ve Gürsel tarafından anlaşılmadığının büyük bir hata olduğunu ifade etmiştir (s.103).

Bilgiç (2002), İnönü’nün istifa kararını duyduklarında bir kısım partilinin Gümüşpala’yı İnönü’yü istifa kararından vazgeçirmek için evine gitmesi konusunda ikna ettiklerini ancak bu kararın kendilerine çok şey kaybettireceğini, görüşmenin mecliste yapılmasının daha uygun olacağını düşündüğü için Gümüşpala’yı bu karardan vazgeçirdiğini belirtiyor (s. 88). İsmet İnönü, CHP Meclis grubunda yaptığı konuşmada af konusunun, hükümeti zor bir durumda bıraktığını belirtirken, cumhurbaşkanına verdiği istifa mektubunda da istifa nedeni olarak, AP tarafından af konusunun istismar edilmesini gösteriyor, devamlı ve istikrarlı bir hükümet gereğini dile getiriyordu (Ahmad ve Ahmad, 1976).

AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, Birinci Koalisyon Hükümeti'nin İsmet İnönü'nün istifası sonucu dağılmasından sonra ortaya çıkan hükümet buhranının sorumlusunun İnönü olduğunu Gürsel'e yazdığı bildiriye belirtmiştir. Memleket meselelerinin çözümü için affi düşündüklerini, sorumluluğun AP'ye yüklenmeye çalışıldığını da bildirisinde ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ise Gümüşpala'ya gönderdiği cevapta, Gümüşpala'nın görüşlerine katılmadığını ve hükümet buhranının sebebinin de kendisi olduğunu belirterek dikkatleri üzerine çekmiştir (Kuru, 1996, s. 39). Karpat (2007), koalisyonun dağılmasının AP için bir kurtuluş olduğunu, aslında CHP af şartlarının büyük kısmını tabanından gelen muhalefete rağmen kabul ettiğini fakat ekonomi politikası ile ilgili görüşlerini değiştiremediği için koalisyonun dağıldığını belirtmiştir (s. 230).

Af konusunda ve Koalisyon Hükümeti'nin sona ermesi ile ilgili olarak, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, AP I. Büyük Kongresi'nde şu açıklamayı yapmıştır:

“Birinci Koalisyona iştirak ettiğimiz sırada bütün milletin büyük bir dikkat ve hassasiyetle üzerinde durduğu siyasi suçluların Af konusunu ehemmiyetle ele almak başta gelen vazifemizdi. O günün şartları içinde müşterek protokole ve programa “geçmişin siyasi mücadelelerinin vatandaşlarımız arasında yaratmış olduğu ayrılıkların ortadan kalkması, yakın geçmişin bütün yaralarını insani duygular ve şefkat hisleriyle kapatmak yolunda her türlü gayret gösterilecektir.” kaydını koydurmuş idik. Müşterek grubumuzun 11.12.1961 tarihinde varmış olduğu ittifakla af mevzusunun hemen ele alınmasını derpiş ettik. Ancak bu gayretler su istimal edildi. En son 22 Şubat hadiselerini yaratanların affi hakkındaki kanunun TBMM'ye getirilmesinden önce bu mevzu yine ele alınmış, 17.04.1962 ve 18.4.1962 tarihlerinde birer heyetle yine Başvekil nezdinde kati teşebbüse geçtik. Bu görüşmeler neticesinde Başvekilin imzası ile alınan 27.4.1962 tarihli bir tezkere ile liderler toplantısına davet edildik. 3 Mayıs tarihinde başlayan bu toplantılarla tutumumuz ve çalışmalarımız da, en ince teferruatına kadar matbuat vasıtasıyla umumi efkâra ve sizlere duyurulmuştur. Bu yönü takip eden görüşmeler sırasında, hiçbir zaman siyasi mahkûmların dört yıllarının dışındaki müddetlerinin affedileceğine dair bir teminat verilmemiş ve en ufak bir resmi beyanda da bulunulmamıştır. Bu noktayı nazar 12.12.1961

tarihinde grubumuzda ittifakla varmış olduğumuz total af kararına aykırı olduğundan dolaydır ki, koalisyon devam edememiştir” (AP I. Kongresi, 1962, s.12).

Bu sözlere karşılık İsmet İnönü de, koalisyon hükümetinin dağılması ile ilgili olarak şöyle demiştir:

“Birinci Koalisyon Hükümeti siyasi af konusundaki tartışmaların ölçüsünü bulamamaktan dolayı dağılmıştı. O zamandan beri muhalefet partisi siyasi af konusunu elinden bırakmadı. Fakat hükümet programının tespit ettiği sınırların içinde çalışmalarımızı devam ettirdiğimizden, bu propagandanın tesirini fiilini sahaya naklettirmedik. Hiç kimsenin gözünden kaçmamaktadır ki, siyasi af konusunun bu tarzda istismarı huzursuzluğu artırmaktadır” (İnönü,1993, s.99).

Gümüşpala, memleketteki iki küs taraf arasındaki soğukluğa katılmamak için fedakârlık yaparak koalisyona girdiklerini ancak yedi ay boyunca ne parlamentoda ne de kabinede anlaşmalarının mümkün olmadığını, iki tarafın birbirini destekleyeceği yerde iki ayrı muhalefet partisi gibi davrandıklarını ifade etmiştir (Cumhuriyet, 11 Haziran 1962).

Ragıp Gümüşpala, Birinci Koalisyonla ilgili olarak, 2 Şubat 1963 tarihindeki meclis konuşmasında, daha samimi açıklamalar yapmıştır. Düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

“Birinci Koalisyona girmekle hakkımızda reva görülen bu kadar tertip ve tezvirlere rağmen, iyi niyetimizi, vatanperverliğimizi izhar ettik ve Birinci Koalisyona girdik. Bu koalisyona girerken biz, Hükümet Başkanımızı tıpkı reisicumhurun ifade ettikleri şekilde, partisinin bir genel başkanı olarak değil, tarafsız bir Hükümet Başkanı olarak selamlamak ve memleket realitelerini baş başa vererek halletmek istiyorduk. Bunda aldandık. Biz yalnız bugüne kadar bir af mevzuu ile ortaya çıkmış değiliz. Affın memleketteki huzur için getirilmesinin bir vasıtası olacağına inandık ve bu suretle bunu getirdik” (TBMM Tutanak Dergisi, 1963, s. 580).

Gazeteci Orhan Tokatlı, Milliyet Gazetesi'ndeki bir yazısında, CHP-AP koalisyonunun başlamasından sonra AP grubunda bir hırçınlığın baş gösterdiğini, AP'li milletvekillerinin kriz hallerini tırmandırma gayretlerinde bulduklarını belirtmiştir. Tokatlı, Gümüşpala'nın politikadaki tecrübesizliğinin, yönetimdeki zafiyeti ve parti grubuna hâkim olamamasının, 22 Şubat darbe girişimlerinin meydana gelmesine sebep olduğunu söylemiştir (Milliyet, 20 Şubat 1993).

CHP-AP Koalisyonunun dağılması, AP'nin konumunu güç bir duruma sokmuştur. Koalisyonun dağılması ile başlayan ve 20 Şubat 1965'e kadar yaşanacak muhalefet sürecinde parti içi yaşam ve sorunlar ön plana çıkmıştır. Hükümetin istifası, AP içindeki ılımlıları tedirgin etmiş ve ılımlılar Gümüşpala'ya bir muhtıra vermişlerdir. Koalisyonun dağılmasının "*rejim buhranı*" olarak görüldüğü muhtırada, ılımlılar, geldikleri sürecin sorgulanarak, öz eleştiri yapmalarının gerekliliğini belirtmişlerdir. Muhtırada ayrıca, partinin kendi içinde bölünmeler yaşadığı, "*İönücüler ve karşısındakiler*" gibi iki ayrı grubun olduğunu gösterir hareketlerin partiye zarar verdiği, aralarındaki görüş farklılıklarının bölünmeye değil demokratik usullerin uygulanması yönünde avantaja dönüştürülmesi ve genel politikada birlik olmalarının gerekliliği vurgulanmıştır (Bilgiç, 2002, s. 90-94). Genel İdare Kurulunun içinde "*müfritler*" ve "*mutediller*" diye adlandırılan iki grup arasındaki bu mücadele sonunda genel idare kurulu toptan istifa etti ve Kurucular Meclisi 6 Haziran 1962 günü yeni bir Genel Kurul seçti. Başta Gümüşpala olmak üzere, müfrit diye adlandırılan grup kazandı (Burçak, 1994, s. 161).

BEŞİNCİ BÖLÜM

1964 YILINA KADARKİ GELİŞMELER

5.1. 1964 YILINA KADARKİ GELİŞMELER VE RAGİP GÜMÜŞPALA

İnönü başkanlığındaki birinci koalisyon hükümetinin dağılmasından sonra Cemal Gürsel, hükümet kurma görevini İsmet İnönü'ye verdi. İnönü'nün başbakanlığındaki ikinci ortak hükümet, CHP, YTP, CKMP ve Bağımsızlar arasında, 25 Haziran 1962 tarihinde kuruldu. 23 Bakanlıktan, 10 tanesi CHP'ye, 6 tanesi YTP, 4 tanesi ise CKMP'ye verilmiştir. Hükümet programı, 2 Temmuz 1962'de TBMM'de okundu ve 134 ret oya karşı 259 oyla güvenoyu aldı (Tutar, 2007, s. 106).

Bu arada 30 Kasım 1962'de AP genel kongresi toplandı ve 2 Aralık'a kadar sürdü. Birinci büyük kongre öncesinde parti içi muhalefet artmıştır. Kongrede, Gümüşpala'nın karşısına yeni adaylar çıkarma girişimleri olmuş ama tüm çabalara karşın, Gümüşpala tek aday olarak genel başkanlığa ittifakla seçilmiştir (Demirci Güler, 2003, s. 64).

AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, 5 Temmuz 1962 tarihinde, Mecliste yaptığı konuşmada, İkinci koalisyon hükümetinin programı hakkında AP'nin görüşünü açıklamıştır. Konuşmasının sonunda görüşlerini şöyle özetlemiştir:

“AP olarak Karma Hükümet Programının Türkiye'mizin içinde bulunduğu siyasî ve iktisadî buhranları önleme yolunda sarîh ve müspet tedbirleri ihtiva etmediği kanaatine varmış bulunuyoruz. Memleket meseleleri ilmî ölçüler içerisinde ve gerçek hüviyetiyle değerlendirilememiş ve ortaya konamamış problemler ancak satıhtaki görünüşleriyle ele alınarak hal şekilleri düşünülmüştür. Bu itibarla böyle bir programın başarı sağlamayacağı inancını taşıyoruz. Bu karakter ve zihniyetteki bir icranın mesuliyetine iştirak edemeyeceğimiz için kırmızı oy kullanacağız. Ancak takdir yüce meclisindir. Yüksek Meclisimiz Karma Hükümet Programını tasvip ederse AP kendi görüş ve programı esaslarına göre başarı imkânları hazırlayıcı teşviklerine ve hataları tenkide devam edecektir” (TBMM Tutanak Dergisi, 1962, s.189).

İlk Beş Yıllık Kalkınma Planı -ki bu plan AP tarafından bir komünist planı olarak adlandırılmış ve sert eleştirilere maruz kalmıştır (Kuru, 1996, s. 42)- ve işçi hakları bu hükümet zamanında kabul edildi. DP'lilerin bir kısmı bağışlandılar. Talat Aydemir'in ikinci darbe girişimini, bu hükümet bastırdı. Yapılan bu işlere karşın, YTP ve CKMP ile CHP arasında büyük farklar olduğu için bu koalisyon hükümeti de uzun ömürlü olmadı ve etkinliğini kaybetti. YTP ve CKMP de tıpkı AP gibi DP'li kitleye hitap ediyordu ve bunların CHP ile koalisyona girmeleri sıkıntı yaratmıştı. Yapılan hemen hemen her iş hükümet ortakları arasında tartışmaya sebep oluyordu. Bu partilere göre iktidarda kalmaları AP'yi güçlendiriyordu. Çünkü bunlar aynı seçmene hitap ediyorlardı. İnönü'nün bu koalisyonda daha egemen olduğuna inandıklarından koalisyondan memnun değillerdi (Kongar, 2000, s. 163). Bu koalisyon da birinci koalisyon gibi af meselesini gündemine almıştır. Bu hükümet kısmi bir af çıkararak bu sorunu gidermeye çalışmıştır. Bu kısmi af kapsamında 1963 yılı Mart'ında eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın tahliye edilmesi, AP'yi oldukça güç bir duruma sokmuştur. Celal Bayar'ın hapisshaneden çıkması, DP taraftarlarını dolayısıyla AP tabanını harekete geçirmiştir. Toker (1992), Celal Bayar'ın hapisshaneden çıkışını anlatırken, Bayar'ın hapisshanenin kapısından çıkar çıkmaz memleketin cumhurbaşkanıymış gibi bir tavır takındığını ve “*gövde gösterisi*” yaptığını belirtmiştir (s.154).

22 Mart 1963 tarihinde Celal Bayar'ın tahliye olması, DP'li kitle ve AP tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştır. AP Genel Kurulu, Bayar'a, geçmiş olsun dileklerini iletmesi için bir heyet göndermiştir. 22 Mart'ta Kayseri'ye giden heyetten bazılarının “*seni Çankaya'ya oturtmaya geldik*” gibi söylemlerde buldukları yönündeki haberler gazetelerde yer alınca ülke gündemini değiştirecek sonuçlar doğurmuştur (Bilgiç, 2002, s. 101). Karşılıklı mitingler yapılmıştır. Bayar'ın, sanki siyasete tekrar atılacak, geçmişin hesabını soracakmış gibi bir izleniminin yaratılması gerginliği daha da arttırmıştır ve AP binasına saldırılar olmuştur (Tutar, 2007, s. 116). Ankara'da yapılan gösterilerde AP binası ve Celal Bayar'ın evi taşlanmıştır. AP binasında aramalar yapılmıştır. CHP ve basın, AP binasının silah deposu haline getirildiği iddialarında bulunmuşlardır. Olaylarla ilgili 5 Nisan'da mecliste görüşme yapılmıştır (Bilgiç, 2002, s. 107). İsmet İnönü, bu olayları değerlendirirken, Celal Bayar'ın tedavi olmak için evine gitmesinin bir gösteriye dönüştürülmesinin, Bayar'ın temsil ettiği zihniyetin canlı tutulmak istendiğinin bir göstergesi olduğunu belirtmiştir.

İnönü, Gümüşpala'nın Bayar'ın karşılanmasını bir halk hareketi olarak gördüğünü söylemiştir (İnönü, 1993, s.110).

AP, olayların sorumlusu olarak gösterilmelerine tepki vermiş, Ragıp Gümüşpala ve heyeti, İsmet Paşa ile görüşerek, kendilerinin yanlış anlaşıldığını, 27 Mayıs'ın karşısında olmadıklarını, DP ve Bayar ile ilgileri bulunmadığını söylemiştir. Olayların büyümesi üzerine Celal Bayar, kısmi bir tutuklama ile etkisiz duruma getirilmiştir. İnönü bu on beş günlük sürenin memlekete öğrettiği derslerin gelecekte görüleceğini, partilerin bu zaman zarfında toparlanmaktaki ciddiyet derecelerine şahit olunacağını belirtmiştir (Tutar, 2007, s. 119). Celal Bayar'ın tahliye edilmesinden sonra çıkan olaylardan Gümüşpala ve genel kurul sorumlu tutulmuştur. 12 Nisan 1963 tarihinde partide olaylar genel görüşmeye açılmıştır. Gümüşpala ve genel kurulun istifası istenmiştir. Gümüşpala, 13 Nisan günü istifa mektubunu vermiştir. Ancak partinin zor günler yaşadığı, partiyi yıpratmak isteyenlere karşı birlik olunması ve genel başkanın etrafında toplanmanın gerekliliği ileri sürülerek Gümüşpala'nın istifası engellenmiştir. Bu olaydan sonra partide yaratılmak istenen huzursuzluklar giderilmiştir (Bilgiç, 2002, s. 109-110).

Türkiye'de, askerî bir ihtilaldan sivil bir idareye geçtikten sonra yapılan ilk seçim, 17 Kasım 1963 Mahallî seçimleri olmuştur. 1955 yılından beri ülkemizde mahallî seçimler yapılmamıştı. Türk Milleti'nin siyasi görüşünün daha iyi anlaşılacağı bir seçim olarak görülen 1963 yerel seçimlerinde, YTP ile CKMP'nin AP'yi güçlendiren biçimde oy yitirdiği görülmüştür. AP %46, CHP %37, YTP %6,4, CKMP %2,6 oy almıştı. YTP ve CKMP yenilgilerinin nedenlerini, CHP ile yapılan koalisyona bağladılar. Bu yüzden YTP ve CKMP içinde huzursuzluklar başladı. Bu durumda, iki parti, hükümetten çekildi ve İsmet İnönü Kabinesi 2 Aralık 1963'te görevden ayrıldı (Ahmad, 1996, s. 215).

İkinci koalisyon birincisine göre daha canlı, daha umutlu başlamıştır. Fakat bu koalisyon da varlığını sürdüremedi. AP karşısında hükümeti ayakta tutmak için gayretlerde bulundular. Ancak bunda başarılı olamadılar. Çünkü bu iki parti de eski DP'li kesimin oylarına dayanarak siyaset sahnesinde varlıklarını sürdürüyorlardı. CHP ile iktidarı paylaşmaları, bu kitle üzerinde hoşnutsuzluğa sebep olmuştu. Ancak ikinci koalisyon birincisine göre daha uzun sürmüştür. YTP ve CKMP'nin amacı "*AP balonunu patlatmaktı*". Bunun için de çıkan huzursuzluklar karşısında daha sabırlı davranmışlardır (Toker, 1992, s.149).

II. Koalisyon Hükümetinin dağılmasından sonra CHP'siz bir iktidar arayışına gidildi. CHP ve diğer partiler bu durumu cumhurbaşkanına bildirdiler. AP lideri Ragıp Gümüşpala, hükümet kurmaya memur edildi ve partilerle temaslara başladı. Her üç parti de prensip itibariyle, AP ile koalisyona girmeye razı olduklarını bildirdiler. Fakat Gümüşpala, küçük partilerle yaptığı temalarının olumlu bir sonuca bağlayamadı ve hükümeti kurmayı başaramadığını 14 Aralık günü cumhurbaşkanına bildirdi. Aynı gün yeni hükümeti teşkile İsmet İnönü memur edildi (Burçak, 1994, s. 198). Metin Toker, Gümüşpala'nın hükümet kuramamasını şu sözlerle eleştirmiştir:

“Peki, YTP ve CKMP İkinci koalisyonu bozunca niçin, AP ve MP ile birlikte İsmet Paşasız hükümeti kurmadılar? Bunun gerçekleşmesi için 1965 ve enerjik, genç Süleyman Demirel'in AP'nin başından Ragıp Gümüşpala'nın yerini almasını beklemek gerekecektir. Hatta bağımsızlardan Malik Yolaç, bağımsızlar adına Gümüşpala'yı görmüş ve bir hükümet kurarsa kendisini destekleyeceklerini bildirmiştir” (Toker, 1992, s. 173).

Gümüşpala, hükümeti ne gibi sebeplerle kuramamış olduğunu cumhurbaşkanına verdiği bir muhtıradan açıklamış ve YTP'nin “karşılıklı saygı, itimat ve samimiyetten mahrum” bir davranış içinde bulunduğunu ileri sürmüştür. CKMP'nin tutum ve cevabının da kuvvetli ve istikrarlı bir hükümet kurma amacını taşımadığını belirten muhtıra, Millet Partisi'nin AP'yi memnun bırakacak bir tutum içinde olduğuna işaret etmiş, CHP'nin ise kendi dışında bir hükümet kurulması fikrinde ısrar etmiş olduğunu anlatmıştır (Demirci Güler, 2003, s. 64).

AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın Gürsel'e yazdığı mektup koalisyon kültürümüzü yansıtması bakımından önemlidir. Bundan dolayı mektubu aynen aktarıyoruz:

“Zatı devletleri hükümet teşkil hususundaki temel vazifesini bendenize tevdi buyururlarken çok haklı olarak “Kuvvetli ve müstakar bir hükümet” teşkili üzerinde ısrarla durmuştunuz. Yüksek malumlarıdır ki, koalisyonlarda müstakar ve kuvvetli bir hükümete gidecek yol her şeyden evvel saygı, itimat ve samimiyetten geçer, Koalisyonların akla gelebilecek bütün diğer şartları ile teknik teferruatı arz ettiğim yollarda müştereken yürümekle ancak

tahakkuk safhasına girilebilir. Mesnedi karşılıklı saygı, itimat ve samimiyetten mahrum bir karma hükümet asla kuvvetli ve müstakar olmak vasfını ihraz edemez. En halisane temennilerle müşterek mesaiye davet ettiğimiz partilerde mesela YTP, koalisyona iştirak temayülünü bir taraftan belirtirken, diğer taraftan sayın genel başkanları “AP’nin iktidarda söz sahibi kılınması suretiyle AP efsanesinin hakiki renginin ortaya çıkarılması gerekir” demek suretiyle bu fikrini, adeta komisyona iştirakin sonunda kurulacak hükümetin tahribi istikametinde bir esbabı mucizesi haline getirmek garabetini göstermiş bulunmaktadır. Yine aynı parti “Bizim sırtımızdan hükümet etme imkânına sahip oluyorlar. Ve bizim namımıza memleketi idareye kalkıyorlar” demek suretiyle vazife his ve şuurlarını hangi noktada bulunduğunu açıkça belirtiyorlar. CKMP’nin cevabı ise kuvvetli hükümet fikrinin tahakkukuna hizmetten ziyade kurulacak lalettayin bir hükümete destek olma temayülünü taşımaktadır. Bu parti grubu kararında yer alan “kati ve lüzum ve zaruret” tabiri de görüşümüzü teyit etmektedir.

Hükümet kurmak için yapmış olduğumuz davete vaki surette cevap veren MP’nin hareket ve tutumunu memnuniyetle kaydederiz. Sayın İnönü CHP dışındaki bir koalisyonun kurulması zaruretine işaretle bunda kararlı olduklarını ifade ve bu suretle AP başkanlığında bir hükümete iştirak etmeyeceklerini sarahaten söylemişlerdir.

İstişarelerde edindiğimiz kanaat odur ki kuvvetli ve müstakar bir hükümet kurmak hususundaki düşüncelerimizin kabule şayan görülmemiş olması muvacehesinde kurulacak koalisyonun muvaffakiyeti imkânsızdır. Kaldı ki, bu şartlar altında kurulacak bir hükümetin karşılaşacağı en mühim mesele yeni seçimlere gitmek zarureti olacaktır. Görüştüğümüz liderler de bu temayülü de müşahede edemediğimizi ifade etmek isterim.

Bu şartlar altında kurulacak başka hangi karma bir hükümetin de muvaffak olacağına inancımız yoktur. Her halükarda genel seçimlere gitmenin kaçınılmaz bir zaruret olduğu hususundaki görüşümüzü teyit eder ve hükümetin teşkili vazifesinin tahakkukuna imkân göremediğimiz yüksek zatınıza arz ile bugüne kadar hakkımızda izhar buyurduğunuz itimat ve teveccühe şükran ve saygılarımızı sunarız” (Tutar, 2007, s. 128).

Ragıp Gümüşpala, 2 Ocak 1964 tarihindeki meclis konuşmasında, İsmet İnönü'nün kendisini hükümet kuramamış olmakla suçlamasına karşı yaptığı açıklamada şöyle demiştir:

“Biz hükümet kurmayı şartlı olarak ve bir millî vazife olarak kabul etmiştik. Yaptığımız temaslarla buna muvaffak olamayacağımızı görünce Devlet Başkanına istikrarlı bir hükümet kurabileceğim tarzında bir görüşme yapamazdım. Aksi takdirde kendimi Türk Milleti'ne karşı ve yüksek huzurunuzda meclisimize karşı suçlu addederdim. Onun için hükümeti kuramayacağımızı arz ettim” (TBMM Tutanak Dergisi, 1964, s. 129).

AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'dan yeni hükümeti kurmasının istenmiş olması, AP'nin artık bir saygınlık kazandığı ve “karşı-devrimci” olarak görülmediğinin bir göstergesi olduğu için çok önemlidir. Demek ki, Ragıp Gümüşpala'nın, yöneteceği bir hükümet artık meşruluğunu kazanmış sayılıyordu (Ahmad, 1996, s. 188).

1961 Seçimlerinden sonraki 3. hükümet de İsmet İnönü tarafından kuruldu. Bu kez, CHP, bağımsızlarla birlikte kabine oluşturdu ve YTP, hükümeti dışarıdan destekledi. Bu koalisyon hükümeti ile birlikte dört yıl gibi kısa bir zaman zarfında birkaç koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu koalisyon hükümetlerini oluşturan partiler, bir yandan askerlerin tekrar idareyi ele alma ihtimaline karşı siyasal gerilimi arttırmamaya çalışırken, diğer taraftan aralarındaki çatışmaları da önleyememişlerdir. Aralarındaki sorunları çözemeyince dağılan ve yeni koalisyonların kurulduğu bir dönem olmuştur (Örs, 1996, s. 158).

5.2. RAGIP GÜMÜŞPALA'NIN 27 MAYIS VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ+

Ragıp Gümüşpala, gurur ile dolu bir askerî geçmişine rağmen siyasî hayata atıldıktan sonra, DP zihniyetini canlı tutmaya çalışan ve 27 Mayıs'ın aleyhinde olan kitleyi bünyesinde barındıran partinin lideri olduğu için kendisiyle bağdaşmayan eleştirilere maruz kalmıştır. 27 Mayıs'a karşı oldukları, bu eleştirilerin başında gelmektedir. Ragıp Gümüşpala, bu konuyla ilgili görüşlerini, AP I. Büyük Kongresinde şöyle açıklamıştır:

“Biz az mı iftiralara uğradık? Bunların başında bizim 27 Mayıs’a karşı olduğumuz istinadı gelir. Biz niçin 27 Mayıs’ın karşısında olacaktık. Bizler geriye değil, ileriye bakıyoruz. Biz 27 Mayıs’ın herhangi bir zümrenin yararına yapılmış bir hareket olmadığını biliyoruz. Onu bu memlekette kardeş kavgasına meydan vermemek için girişilen ve demokrasiyi bütün gerçekleri ve müesseseleriyle kurup yaşatmak isteyen bir hareket olarak anlamış ve ona böylece uymuş insanlarız. Amma, 27 Mayıs’ı kendi çıkarlarına alet etmeye çalışanlar; içinde kimimizin asker, kimimizin sivil, kimimizin serbest meslek sahibi olarak milletçe yaşadığımız bir devrin toptan ve bütün müesseseleriyle suçlu görüp öyle göstermek için ihtilali kalkan yapmaya savaşıyorlar ortalığa dökülür, biz de onların karşısına çıkarsak; bu bizim 27 Mayıs’ın değil, onun ticaretini yapmak isteyenlerin karşısında olduğumuzun ifadesidir. 27 Mayıs’ın hakikaten karşısında olanlar, AP gibi, Türk Milleti çoğunluğuna dayanan bir partiyi onun karşısında görenler veya öyle göstermeye yeltenenlerdir” (AP I. Kongresi, 1962, s.15).

Ragıp Gümüşpala, 27 Mayıs ile ilgili görüşlerini, TBMM’de ise şöyle açıklamıştır:

“Arkadaşlarım, 27 Mayıs vaki olmuştur. Bu, Türk Milleti’nin ve onun mukaddes birliklerinin onun özü olan ordusunun eseridir. Bu eserin üzerinde artık şu veya bu istikamette kimse ve bir Türk, söz söyleme imkânına sahip değildir. Bu anayasa ile her Türk’ün kalbiyle kuvvetlenmiş ve yüksek yerini almış vaziyettedir” (TBMM Tutanak Dergisi, 1962, s. 51).

Ragıp Gümüşpala, bütün bu söylemlerine rağmen, 27 Mayıs’ın karşısında olduğu yönündeki eleştirilerden kurtulamamıştır. Gümüşpala, bir nevi DP’nin tabanını devralmıştı ve bu sebepten dolayı 27 Mayıs’a düşman bir kitlenin lideri idi. Bu yöndeki eleştiriler, bu gerçek dikkate alındığında doğaldı. Bu konuda Ulus gazetesinde çıkan şu haber ilgi çekicidir:

“AP'nin 27 Mayıs'a düşmanlığı bilinmeyen bir şey değildi. Fakat bu gerçek, 27 Mayıs'ın 4. yıldönümünde bütün şüphelerden uzak bir şekilde tekrar meydana çıkmıştır. AP Teşkilatı ve mensupları hemen her yerde 27 Mayıs Bayramı'na katılmamışlardır. Tatvan'da Ortaokul müdürü tarafından yapılan konuşma üzerine Gümüşpala rahatsız olmuş, şikâyetler yağdırmıştır” (Ulus, 5 Haziran 1964, s. 2).

AP, 1960'ların başında ordu ile iyi geçinmenin yollarını aramış ve bu konuda ılımlı bir politika izlemiştir. Bu sayede de siyaset sahnesinde ayakta durmayı başarmış ve demokrasinin işlemesine katkıda bulunmuştur. Ragıp Gümüşpala, bu politikanın *“mimarı”* olmuştur (Birand, DüNDAR ve Çaplı, 2004, s. 19).

Ragıp Gümüşpala, asker kimliği ile insanlara güven vermiş ve o kimliğin gölgesinde siyaset sahnesine atılmak isteyenlerin yolunu açmış olmasına rağmen yer yer askerlerin karşındaymış gibi gösterilmeye çalışılmasından kendini koruyamamıştır. Tokatlı (2000), Gümüşpala'nın askerlere karşı hep bir kırgınlığının olduğunu ve bu kırgınlığını askere açıkça sergilemekten kaçındığını belirtiyor. Gümüşpala'nın askere olan kırgınlığının sebebi olarak kendisine haber verilmeden yapılan 27 Mayıs ihtilâli ve göstermelik olarak getirildiği genelkurmay başkanlığından emekli edilmesi olduğunu gösteriyor (s.41). Ragıp Gümüşpala, AP Birinci Büyük Kongresinde, Türk Silahlı Kuvvetleri hakkındaki görüşlerini şöyle belirtiyor:

“Silahlı Kuvvetlerimiz mensuplarının bu vatanın bir çocuğu ve idealist insanlar olarak objektif ve akademik ölçülerle siyasi nabzı devamlı surette yoklamalarını tabii karşılarız. Ancak, güzide subaylarımızı, siyasî görüş ve cereyanlara zümre ve şahıs hayranlıklarına kapılmış gösterilme gayretlerinden tenzih ederiz. Partimiz, temel görüş olarak, millî kurtuluş ve kalkınmamızı, demokratik bir rejimde görmekte, şerefli ordumuzun da rejimin dâhili ve harici düşmanlara karşı en kuvvetli bir teminat olduğu inancı içindedir. Ben Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Türk Milleti'nin bekçisi değil sahibi olduğuna ve milletle ordu arasında bir mesafe yaratılmasının mümkün bulunmadığına yürekten inanmış AP'liler adına ömrünün 46 yılını orduya vermiş eski bir asker olarak, hava, deniz ve kara kuvvetlerini en

büyüğünden en küçüğüne kadar sevgi ve saygı ile selamlamakla şeref ve bahtiyarlık duymaktayım” (AP I. Kongresi, 1962, s.17).

AP, askeri yönetimi ılımlı bir politika izleyerek kendinden uzaklaştırmaya çalışmıştır. Ancak AP Yöneticileri, çekindiklerinden dolayı orduyu siyasetin dışına çekememişlerdir. AP ile askeri yönetim arasındaki soğukluğun sebebinde, AP'nin DP'nin devamı olarak görülmesi ve “*anti-Kemalist*” özelliklerin AP'de de bulunduğu askerinin inanmış olması yatmaktadır (Sakallıoğlu, 1993, s. 52).

AP yönetimi, orduya iyi niyetini göstermek için saflarındaki aşırıları, ihraç etmiştir. 1962 Martında, Mehmet Yorgancıoğlu, Tahsin Demiray, Mehmet Turgut, Ahmet Gürkan, Gökhan Evliyaoğlu gibi DP yanlıları partiden ihraç edilmişlerdir (Bilgiç, 2002, s. 83). AP, orduya değil, sadece halkın oyuna dayanan ve halkın iradesini temsil eden bir rejimin demokrasinin yaşayıp gelişmesini sağlayabileceğini vurgulamaya çalışmıştır. Gümüşpala, orduyu politika hayatından çekip, kışlasına sokma ve savunma vazifesiyle baş başa bırakmak lazım geldiğini, Türkiye'nin güney komşuları gibi ihtilallara ve diktatörlüğe tahammülünün olmadığını belirtmiştir. Gümüşpala, ayrıca İsmet Paşa'nın, orduyu bir tehdit vasıtası olarak karşılarında çıkarmak istediğini belirtmiştir (Son Havadis, 10 Mart 1963).

5.3. RAGIP GÜMÜŞPALA'NIN LİDERLİĞİ

Ragıp Gümüşpala'nın AP Genel Başkanı olarak siyasî hayata atıldığı dönem Türk siyasi hayatının en kritik dönemlerinden biridir. Şerefli bir askerlik hayatı olan, genelkurmay başkanlığı yapmış biri olarak Gümüşpala, ihtilal sonrası siyasi yapılanmada önemli bir rol almıştır. Askeri kimliği ile güven veren bir kişilik olan Gümüşpala, kendini halka kısa sürede sevdirmiş, partisinin kısa zamanda büyümesini sağlamıştır. Gümüşpala'nın, askeri hayatta olduğu gibi siyasi hayatta da başarılı olacağına inanan halk, onun açık konuşmasını ve alçakgönüllülüğünü sevmiştir (Korkud ve İkiz, 1961, s.14).

AP, Ragıp Gümüşpala'nın liderliği yıllarında, hem örgütlenmiş hem de kendisine yönelen baskı ve eleştirilerle baş etmenin yollarını aramıştır. Parti, DP'nin devamı olduğu yönünde askerde var olan düşüncenin aksini ispatlamaya çalışmak zorunda bırakılmıştır. AP, kuruluşundan 1964'te Süleyman Demirel'in genel başkanlığına kadar, 27 Mayıs'ı meşrulaştırmak, orduya ve Atatürk devrimlerine bağlılığını göstermek

zorunda kalmıştır. 21 Ekim Protokolü ve cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki tavrı buna bir örnektir (Sakallıoğlu, 1993, s. 54).

“*Titrek muhalefet yılları*” olarak adlandırılan Gümüşpala döneminde, AP, daha çok içyapısı ile uğraşmıştır. AP, farklı düşüncelere sahip insanların bir arada toplandığı bir parti olmuştur. Gümüşpala bu çeşitliliği bir amaç etrafında toplama durumunda kalmıştır. Bu noktada Gümüşpala’nın liderliği hep tartışılmıştır (Demirci Güler, 2003, s. 60). AP içerisinde eski DP’lilerle partiye yeni girenlerin bir mücadelesinin var olduğu eleştirilerine Gümüşpala, “*Partide eski demokratlar ve sonradan katılanlar diye bir şey yoktur. DP feshedilen bir partidir. Bu partinin mensuplarının %95’i AP’ye iltihak etmiştir. Şu ya da bu partililik değil, yenisi eskisi değil tamamıyla AP vardır* (Son Havadis, 29 Kasım 1962).” yanıtını vermiştir. Gümüşpala’nın bu söylemlerine rağmen AP içerisinde “*ılımlılar ve aşırıları*” diye iki grubun mücadelesi vardır. İlımlılar, CHP ve askerlerin kendilerine yönelik tavırlarını olumlu karşılıyorlardı. Radikal grup ise demokrasiye ve hukuka aykırı hiçbir şeyi kabul etmiyorlardı (Bilgiç, 2002, s. 82). Vatan Gazetesindeki bir yorumda, Gümüşpala’nın parti içerisindeki radikalleri kontrol altında tutarak demokrasiye sağladığı katkı şöyle ifade edilmiştir:

“*AP lideri Ragıp Gümüşpala, bu partinin bir takım serüven yollarına sapmasını, başına dertler açmasını önlemiştir. Lider olarak başarısı, AP’de en çok sözü geçen daha doğrusu etki yapabilen zümreye, aşırıları parti içinde egemenliklerini kurmak fırsatını vermeyişidir. Bir yanda ılımlılar bir yanda aşırıları. Aşırıları çeşit çeşit, kimi ırkçı, kimi Menderesçi, Gümüşpala her türlü aşırılığı hizada tuttu. Ama ılımlılarla da beraber olmadı. Her şeye rağmen Gümüşpala, partinin kaderini aşırıların eline bırakmayarak bir denge sağlayarak demokrasiye büyük hizmetleri dokunmuş bir lider olabilmıştır*” (Vatan, 8 Haziran 1964).

AP Birinci Büyük Kongresinde Ragıp Gümüşpala, tekrar parti genel başkanı seçilmiş olmasına rağmen parti içerisinde aşırıları daha güçlüdürler. Gümüşpala’nın etkin bir lider olmadığı ve aşırıları kontrol altına almadığı eleştirileri yapılmıştır (Bektaş, 1993, s. 153). AP lider kadrosunun eski DP’lilerin etkisi altında kalmaları, tecrübesizliklerinden ve Gümüşpala’nın karakterinden kaynaklanmaktadır (Weiker, 1967, s.114). Ragıp Gümüşpala’nın siyasete ilk defa atıldığı için başkalarının etkisinde

fazlaca kaldığı, yumuşak kişiliği ile meclis grubuna hâkim olamadığı yönündeki görüşlerin yanında (Tokatlı, 2000, s. 47-48), bunun aksine Gümüşpala'nın, tahriklere kapılmayan yapıcı bir lider olduğunu belirten görüşler de ileri sürülmüştür (Korkud ve İkiz, 1961, s. 21).

AP Gümüşpala liderliğindeki dönemde, siyasal af dışında orduya ve CHP'ye muhalifliğini göstermemeye dikkat etmiştir. AP'nin siyasal af konusundaki muhalifliği hem parti içindeki radikal-ılımlılar ayrımını hem de ordudaki gruplaşmaları belirgin bir hale getirmiştir. Gümüşpala liderliğindeki AP bu dönemde, uzlaşmacı bir politika izliyor, muhalifliğini ortaya koyduğu zaman sert tepkilerle karşılaşıyordu. Bu durum 1965'lere kadar bu şekilde sürmüştür (Birand, Dündar ve Çaplı, 2004, s. 119). Ulus Gazetesi'nde yapılan şu yorum Gümüşpala'nın ihtilal sonrası partileşmede takip ettiği ılımlı politika ile üstlendiği rolü açıklar niteliktedir:

“Çevresindeki deli fişek politikacıların kafa yapılarını, zihniyetlerini isabetle teşhis edebilenler, Gümüşpala'nın güç durumunu daha iyi anlarlar. İyi niyetli ve vatan sevgisi kıt bir insan olsaydı, çevresindeki politika sergüzeşleriyle birlikte daha büyük infilaklara ortam hazırlar ve ihtilal sonrası Türkiye'sinde demokratik düzenin belki de çöküşüne sebep olabilirdi” (Ulus, 8 Haziran 1964, s. 3).

Ragıp Gümüşpala, kritik geçiş evresinde AP'nin bütünlüğünün sağlanması ve çok partili rejimin yeni bir kesintiye maruz kalmamasında etkin bir rol oynamıştır. Ancak siyasi bir tecrübesinin olmaması Gümüşpala'nın liderliğinin en çok tartışılan noktası olmuştur. Ulus Gazetesi, Gümüşpala'nın asker kimliğinin arkasındaki temiz ismin, bazı çevrelerce kullanıldığı yönünde şöyle bir yorum getirmiştir:

“Gümüşpala, başarılı bir politikacı olamamıştır. Bu belki de denenmiş fakat kolaylığı yüzünden terk edilememiş politika usulleriyle Türk siyasal hayatını kemirenlerin, Gümüşpala'nın temiz hizmetlerle geçmiş mazisini istismar gayretlerinin neticesidir. O'nun şahsında politika bakımından kuvveti sadece isminin temiz olmasından doğan bir lider bulduklarına inananlar siyasi hayatın entrikaları içinde çocuklaşan koskoca orgenerali istedikleri istikamete çekebiliyorlardı. Üç sene, mert ve iyi vasıflı insanı, icabında

gerçeklere sırt çevirecek ve kanaatleri dışında söz söyleyebilecek yeni bir kalıba doğru kaydırmaya çalışanların, bunun “politikanın icabı” olduğuna O’nu inandırmak isteyenlerin, zaman zaman elde ettikleri başarılarla geçmiştir” (Ulus, 8 Haziran 1964).

Ragıp Gümüşpala, parti içi demokrasiye önem vermiş, her partilinin fikirlerini açıkça ifade etmesi gerektiğine inanmıştır. Gümüşpala, otoriter bir lider tutkusu olan biri değildi. AP demokratik bir manzarayı içyapısında göstermiş olsa da dıştan bu şekilde görünmüyordu. Dıştan ortak bir amacı olmayan disiplinden yoksun, sadece kalabalıktan oluşan bir parti olarak algılanıyordu. Her partilinin parti içerisinde fikirlerini açıkça beyan etmesi muhtemel bir parçalanmayı önlemiştir. Bundan dolayı farklı gruplar partiyi terk etmek ihtiyacı duymadılar (Demirel, 2004, s. 33). Gümüşpala, partiyi ön planda tutan kendini arka planda bırakan, aşırı disiplinin bir partiyi yok edeceğine inanan bir lider olmuştur. *“Ben sert disiplin kaidelerinden ziyade, kalp birliği ile çalışmanın başarı kazandıracağı prensibine bağlanmış bulunuyorum... İdareciliğin, karşılıklı anlayış, sevgi ve itimat esaslarına dayanması gerektiğine inanıyorum”* sözleriyle Gümüşpala, parti içerisindeki tüm gruplarla iletişim kurabilmesini kolaylaştırmıştır. Ancak onun bu niyeti pasif bir lider olarak algılanmasına sebep olmuştur (Korkud ve İkiz,1961, s.32). Gümüşpala’yı çok yakından tanıyan Saadettin Bilgiç, Gümüşpala’nın asker olmasına rağmen başka düşüncelere çok açık bir yapıya sahip olduğunu ve bu özelliğin birçok genel başkanda görmenin imkânsız olduğunu söylemiştir. Yine Bilgiç, Gümüşpala’nın, kendi düşüncesi dışında bir karar çıktığında o karara karşı çıkmadığını ve alınan kararların takipçisi olduğunu belirtmiştir (Bilgiç, 1993, s. 117). Gümüşpala, bir *“dava adamı”* olarak ortaya çıkmış, bir denge politikası izleyerek bir taraftan eski DP’li kitleyi korurken, diğer taraftan partisini tüm saldırılar karşısında korumayı başaran bir lider olmuştur (Güngör, 1992, s.125).

Gümüşpala, şu sözleri ile politikada siyasî ahlâk yolunu benimsediğini göstermiştir:

“Ben mutedil ve sabırlı hareketlerden, gerek askerlik hayatımda ve gerekse politika hayatımda bir zarar görmedim. Birlikte çalışma, disiplin kaidelerinden ziyade, birlikte çalışanların siyasî ahlâk sahibi olmaları ile

başarı sağlar. Şu halde parti tesanütüne giden yol, siyasî ahlâk yoludur”
(Korkud ve İkiz, 1961, s. 29).

Toker (1992), Gümüşpala'nın, iyi bir insan olduğunu ancak politikadan anlamadığını, Bölükbaşı ve bağımsızların kendisini desteklediği halde, hükümet kurma görevi kendisine verildiğinde buna cesaret edemediğini belirtmiştir (s. 220).

Korkud ve İkiz (1961) “AP Fikirler ve Portreler” adlı eserlerinde bazı AP'lilerin, liderleri Gümüşpala hakkındaki görüşleri şöyle belirtmişlerdir:

“Ragıp Gümüşpala, çok çalışkan, teenni ile hareket eden, şahısları kendi kanaati ile tanıyan, hatalara karşı düzeltici müdahalelerde bulunan enerjik bir liderdir. Necmi Öktem (AP Genel İdare Kurulu Üyesi)

Ragıp Gümüşpala, hakikate uygun olmayan her türlü beyan ve fiile derhal itiraz eder. Kendisine beslenen sevgileri, arkadaşları ve partisi ile birlikte paylaşır. Ragıp Gümüşpala, bütün faaliyetlerinde milletin saadet ve refahını düşünür... Şinasi Osma (AP Genel Sekreteri)

Ragıp Gümüşpala, AP Genel Başkanı olarak faaliyete geçtiği günden itibaren, memleket menfaatleri ile politika arasında en makbul rabıtayı kurmasını bilmiştir. Biz partinin idarecileri olarak, Genel Başkanımızdan, sevk ve idare hususunda çok şeyler öğrenmiş bulunuyoruz. Ferhat Nuri Yıldırım (AP Genel Muhasibi)

Ragıp Gümüşpala, şerefli bir ordu hizmetine sahip olan ve memlekette sağlam demokrasinin kurulmasına hizmet eden büyük bir insandır. Nuri Beşer (AP Merkez İdare Kurulu Üyesi)

Genel Başkan Ragıp Gümüşpala, askerlik hayatının kendisine verdiği büyük enerji ile biz gençleri dahi gıpta ile hayran bırakacak şekilde memleketi tarıyor. Cevdet Perin (AP Merkez İdare Kurulu Üyesi)

Ragıp Gümüşpala'nın eseri meydandadır. Bu eser, başkalarının müdafasına ihtiyaç göstermeyecek kadar açıktır, berraktır. Hürrem Kubat (AP Merkez İdare Kurulu Üyesi)

AP kuruluşundan sonra muhtelif unsurlar tarafından hırpalanmak ve çökertilmek istendi. AP Ragıp Gümüşpala ile birlikte bunlara göğüs gerdi. Vezir Süner (AP Merkez Hakem Heyeti Üyesi)

Ragıp Gümüşpala, benim AP saflarında yer almama yol açan liderdir. Üçüncü Ordu Kumandanı bulunduğu sıralarda, Ragıp Gümüşpala'ya bağlanmış ve O'nun, insanları idare etmekteki meziyetlerini görmüştüm. Bunun içindir ki, O'nun kurduğu AP, beni derhal cezp etmiştir. Suat Ererbay (Diyarbakır AP Senato Üyesi)

Ragıp Gümüşpala, vatandaşlara AP'yi sevdirmek konusunda birinci derecede rol oynamış bir liderdir. Şevket Sahtıyancıoğlu (AP Bolu İl İdare Heyeti)

Ragıp Gümüşpala, itidalle hareket eden bir liderdi.” Nevin Başaran (AP Ankara İl İdare Heyeti Üyesi) (s. 50-100).

Memleketini, halkını çok seven Gümüşpala, 1964'te hayata gözlerini yumuncaya kadar bütün bu sıkıntıları, üzüntüleri memleketi için göğüslemiş, gözyaşı dökmüş bir lider olmuştur.

ALTINCI BÖLÜM

RAGIP GÜMÜŞPALA’NIN ÖLÜMÜ

6.1. RAGIP GÜMÜŞPALA’NIN SON GÜNLERİ VE ÖLÜMÜ

Ragıp Gümüşpala, yorgun bir Anadolu gezisinin ardından İstanbul mitingine hazırlanırken fenalaşmış ve komaya girmişti. 7 Haziran 1964’te senato seçimleri yapılacakken seçimlere bir gün kala, İstanbul Lido Oteli’nde, 5 Haziran’ı 6’sına bağlayan gece öldü. AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala’nın vefatı yurt çapında büyük bir üzüntü yaratmıştır (Hürriyet, 7 Haziran 1964). Televizyon olmadığı için radyodan her saat başı Gümüşpala’nın öldüğü vatandaşlara duyurulmuştur. Bilgiç (2002), bu yayınların amacının halk arasında bir panik havası yaratarak halkın seçime gitmesini önlemek olduğunu belirtmiştir (s. 118).

Ragıp Gümüşpala’nın vefatından sonra AP Genel Başkanlığı’na vekâlet eden Saadettin Bilgiç, 1963 Mahalli seçimleri öncesinde Gümüşpala’nın sağlığının bozuk olduğunu, bütün ısrarlara rağmen yurt gezilerine çıktığını söylemiştir. Gümüşpala’nın yanında iki doktor ile Karadeniz illerini, Erzurum’u dolaşarak Konya’ya geldiğini ve orada kendisiyle görüştüğünü söylemiştir. Bilgiç, Gümüşpala’nın Erzurum’da bir rahatsızlık geçirdiğinden dolayı geziye son vererek Ankara’ya dönmesinin uygun olacağı önerisini kabul etmeyerek, Ege illerinden sonra geziyi İstanbul’da tamamladığını belirtmiştir. Bilgiç, Gümüşpala’nın senato seçimleri öncesi Mayıs ayında da bütün ısrarlara rağmen yurt gezisi yaparak İstanbul’a döndüğünü söylemiştir (Bilgiç, 2002, s. 118-122).

Gümüşpala’nın seçim gezisinde yanında bulunan doktoru Prof. Dr. Celal Ertuğ, Gümüşpala’nın birkaç bin kilometre yolculuktan sonra İstanbul’a otomobille ve geceleri uyumadan gelmesinin rahatsızlığına ve ölümüne sebep olduğunu söylemiştir. Ayrıca Ertuğ, Gümüşpala’nın, Ankara’dan geçtiklerinde burada dinlenmesi gerektiği yönündeki ikazlarına uymadığını da belirtmiştir (Hürriyet, 7 Haziran 1964). Gümüşpala’yı tedavi eden Prof. Dr. Ekrem Şerif Egeli ise Gümüşpala’nın “*enfarktüs*” geçirmiş biri olarak doktorlarının ısrarlarına rağmen yurt gezisine çıktığını, son politik hareketlerinin yorgunluğunu arttırarak bu kaçınılmaz sonu getirdiğini söylemiştir (Hürriyet, 7 Haziran 1964).

Gümüşpala’nın son gezisinde bulunan Haber Ajansı Muhabiri Behiç Ekşi geziye ilişkin gözlemlerini şöyle aktarıyor:

“Gümüşpala, gazetecilere, “geziyi bitirene madalya vereceğim” diyor ağzından bir gün bile “birlik” lafını bırakmıyordu. Kısmî Senato Seçimleri dolayısıyla çıktığı propaganda gezisinde, 19 gün AP lideri Gümüşpala ile Karadeniz, Doğu, Güneydoğu illerinde dolaştım ve böylece hemen her yönü ile O’nu yakından tanıma fırsatını bulduğum bu seyahatte gerçekten kendisinin büyük bir vatanperver olduğuna da inandım. Hastalığının ilk günlerinden gezinin yarıda bırakılması için yapılan bütün teklifleri reddetmiş, “Ben planlanmış bir geziyi yarıda bırakmam. Sonuna kadar giderim” demiştir” (Hürriyet, 7 Haziran 1964).

Gümüşpala’nın eski yaveri Sabit Ünsaldı, Gümüşpala’nın son anlarını şöyle anlatmıştır:

“Paşam iki defa kalp krizi geçirmişti. O’nun böyle yorucu bir seçim gezisine çıkması elbette ki doğru değildi. Diyarbakır’dan Ankara’ya hiçbir yerde konaklamadan otomobille gitmiş, orada 2-3 saati parti işleriyle meşgul olduktan sonra İstanbul’a gelmek üzere hareket etmişti. İşte akşamüzeri parti il merkezinde diğer arkadaşlar ve Paşamız olduğu halde oturmuştuk. Bu arada bir hayli çalışıldı. Fakat otele dönmezden önce, Ragıp Paşa, 95 yaşındaki annesini görmek arzusunu gösterdi. “Gideyim onun elini öpeyim” diyordu. Nitekim bu arzusunu hemen yerine getirdi. Ana oğul bir sarılıp bir koklaştılar ki görmeyin! Demek son buluşmalarıymış. Sekize doğru otele geldik. Kendisine çok yorgun olduğunu, bir müddet istirahat etmesi lüzumunu rica ettim. “Peki” dedi. Ve bir-iki saat kadar yattı. 10’da yanına gittim. Bir şey yemek isteyip istemediğini sordum. Biraz yoğurtla toz şeker istedi. Onları yedikten sonra uyudu. O sırada aşağıya, Kütahya gezisinden dönen Kadri Erdoğan gelmişti. Beraber bir müddet oturup konuştuk. Paşa’nın uyandığını ve beni çağırdığını bildirdiler. Hemen yanına koştum ve ağır bir kriz geçirdiğini gördüm. Bana, “Sabit ben gidiyorum. Allahısmarladık.” dedi. Derhal Bebek’te oturan Ankara senatörü Prof. Celal Ertuğ’a telefon ettim. Daha sonra Ord. Prof. Necmettin Polvan yetiştiler. Saat 11’de başlayan kriz 1.30’a kadar sürdü. Bu sırada iğne yapıldı. Kan alınması için bilek damarı kesildi. Nihayet rahat nefes

alabilmesini temin için Şifa Yurdundan oksijenli çadır getirildi. Fakat bütün bunlara rağmen Paşamı kurtarmak mümkün olmadı. Ve kollarımın arasında veda etti hayata” (Mengü, 1964).

Bilgiç, Gümüşpala'nın vefatı haberini Isparta'da bulunduğu sırada öğrendiğini ve hemen Ankara'ya doğru yola çıktığını yol boyunca insanların yollarını keserek üzüntülerini dile getirdiklerini “*dimdik ayakta*” olduklarını söylediklerini belirtmiştir (Bilgiç, 2002, s. 123).

Vefatı memleket çapında büyük üzüntü uyandıran AP lideri Emekli Orgeneral Ragıp Gümüşpala'nın cenaze programı üzerinde hummalı bir çalışma yapılmıştır. Program Gümüşpala ailesi, AP ve resmî makamlar tarafından bizzat hazırlanmıştır. AP'den bir heyet, Ankara'da cenaze töreninin askerî yönü hususunda Genelkurmay ile işbirliği yaparken, İstanbul'da da güzergâh konusunda çalışılmıştır (8 Haziran 1964). Bilgiç (2002), Sıkıyönetim yetkililerinin ve kendilerinin, cenazenin vatandaşlar tarafından mezarlığa kadar eller üstünde taşınmasından çekindiklerini, cenaze namazının Teşvikiye Camii'nde kılınması, cenazenin Harbiye'ye kadar omuzlarda taşınması ve orada top arabasına konulması konusunda Sıkıyönetim komutanı ile mutabakat sağladıklarını belirtmiştir (s. 124).

Ragıp Gümüşpala, 9 Haziran günü defnedilmiştir. Merhum Gümüşpala'nın Türk Bayrağına sarılı tabutu Şişli Etfal Hastanesi'nden alınarak Teşvikiye Camiine getirilmiştir. Burada kılınan cenaze namazından sonra tabut top arabasına konulduktan sonra kortej hareket etmiştir. Tabutun hemen gerisinde Gümüşpala'nın İstiklal Madalyasını taşıyan eski Emir Subayı Sabit Ünsal, O'nun ardında da oğulları ve damatları geliyorlardı. Bunların ardından Gümüşpala Ailesinin kadın mensupları iki sıralı olarak cenazeyi takip etmişlerdir. Bu gruba, Gümüşpala'nın eşi Hanife Gümüşpala, kızları ve gelinleri dâhildiler. Gümüşpala'nın naşı Zincirlikuyu Mezarlığına defnedilmiştir (Hürriyet, 10 Haziran 1964). Gümüşpala, muhteşem bir cenaze töreni ile defnedilmiştir. Cami avlusu, sokaklar, evlerin balkonları insanla dolup taşmıştır (Bilgiç, 2002, s. 124).

Ragıp Gümüşpala'nın ölümünden sonra Başbakan İsmet İnönü, duygularını şöyle ifade etmiştir:

“Çok müteessir oldum. Rahmetlinin cenazesine hürmet için üzerimize düşeni yapacağız. Sigarayı bırakmadan öldü. Bir gün bundan bahsettim, “bir bu

kaldı” diye cevap verdi. Yarım yarım içiyordu. Biraz ihtiyatlı gitmesi lazımdı. Bunun tedavisi istirahatdır. Ailesine başsağlığı dileriz. Resmi merasim yapılacaktır. Bir büyük siyasî lidere yakışacak tören yapalım” (Hürriyet, 7 Haziran 1964).

Orgeneral Cevdet Sunay ise Gümüşpala'nın vefatından duyduğu üzüntüyü şu sözlerle dile getirmiştir:

“Eski silah arkadaşımız Emekli Orgeneral Ragıp Gümüşpala'nın ani vefatını büyük bir teessürle öğrendim. Görevini sever, çalışkan ve yapıcı bir komutan olarak Silahlı Kuvvetler Camiasındaki hizmetleri daima takdir ve hayırla yâd edilecek olan merhumun fani hayattan çekilişine ordumuz mensupları elemle muttali olmuştur. Silahlı Kuvvetlerimiz adına büyük acıyı paylaşıyorum” (Hürriyet, 7 Haziran 1964).

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Gümüşpala'nın ailesine çektiği telgrafta duygularını şöyle aktarmıştır:

“Aile büyüğünüz Orgeneral Ragıp Gümüşpala'nın vefatını büyük teessürle öğrendim. Merhuma tanrıdan rahmet, kederli ailenize başsağlığı ve geride kalanlara uzun ömürler dilerim” (Hürriyet, 7 Haziran 1964).

Ragıp Gümüşpala'nın ölümünü takip eden günlerde gazetelerdeki yorumlara bakacak olursak; AP'nin önde gelen isimlerinden Gökhan Evliyaoğlu, Yeni İstanbul gazetesindeki yorumunda şöyle diyor:

“Ragıp Gümüşpala, hürriyet ve demokrasi mücadelemizin önde yürüyenlerinden biridir. Hem de memleket şartlarının çok sert, ürkütücü ve tehlikeli olduğu bir devirde, bir büyük millet çoğunluğunun “kuyruk” adı altında iftiralara ve isnatlara uğradığı günlerde, muazzam halk kitlelerinin “kuyruk” değil esaslı bir kalp taşıyan bir büyük gövde olduğunu ilan ederek, baş olmak şerefini taşıyanlardan biridir. Ardından kalan bütün demokrasi âşıklarının başı sağ olsun” (Yeni İstanbul, 7 Haziran 1964).

Çetin Altan ise Milliyet Gazetesi'ndeki yazısında şu satırları kaleme almıştır:

“Gümüşpala, iyi niyetli bir insandı. Bir insanın ölümünden duyduğumuz acıyı, boşu boşuna ziyan olması büsbütün arttırmıştır. Çünkü politika kaskacı on yıl erken öğütmüştür” (Milliyet, 8 Haziran 1964).

İlhan Selçuk Cumhuriyet Gazetesi'ndeki yazısında Ragıp Gümüşpala hakkında şunları diyor:

“Şerefli bir askerlik hayatı sonunda ve henüz sonuçları alınmamış bir politika hayatının ortasında bir ölüm... Gazetelerdeki fotoğrafları gözümün önüne geliyor. Çelimsiz vücuduna göre büyük başı, kalın kenarlı gözlükleri, geniş alnı, hafif gülümseyişiyle” (Cumhuriyet, 7 Haziran 1964).

Naim Tirali, Vatan Gazetesindeki yazısında;

“ Ragıp Gümüşpala'nın ülkemizde demokratik rejimi yerleştirmek için sarf ettiği çabalar ne kadar gösterişten uzak, ne kadar bağırmadan konuşmak alışkanlığında bir lider olursa olsun kolay kolay unutulmayacaktır. Demokratik rejimin yeniden mahrekine oturtulmasında küçümsenmeyecek başarılar kazanmışsak, bu başarılarda bir muhalefet lideri olarak ve ihtilala sevgi beslemedikleri bilinen bir seçmen kütlesini temsil eden bir muhalefet lideri olarak Sayın Gümüşpala'nın payı nasıl inkâr edilebilir” (Vatan, 9 Haziran 1964).

Birbirinden çok farklı düşüncelere hizmet eden gazetelerdeki yorumlara bakıldığında Ragıp Gümüşpala'nın, herkesin gönlünde yer edinmiş bir lider olduğu görülecektir. Gümüşpala, AP'yi çok zorlu bir dönemden en az yarayla çıkarmayı başarmış, görevini tamamlamış bir lider olarak Türk tarihindeki yerini almıştır.

6.2. RAGIP GÜMÜŞPALA'NIN SON NUTKU

AP lideri, vefat ettiği gece üzerinde çalıştığı konuşmasını ertesi gün İstanbul mitinginde okuyacaktı. İstanbul'daki Saraçhanebaşı Meydanı'nda 6 Haziran cumartesi günü düzenlenecek miting için kaleme aldığı konuşmasında, AP lideri merhum

Gümüşpala'nın, memleketin refah ve saadetinin otuz milyon Türk'ün birlik ve beraberlik içinde yaşaması ile mümkün olacağını söylemeye hazırlandığı öğrenilmiştir.

Gümüşpala, kendisine okumak nasip olmayan konuşmasını şu şekilde hazırlamıştır:

“Memleketin çeşitli bölgelerinde yaşayan bütün vatandaşlarımız, huzur ve sükûn istemekte, güler yüz beklemektedir. Hangi iktidar bunu sağlayabilirse, iktidar onun hakkı olacak ve başarıya ancak o kavuşabilecektir. Bu sebeptendir ki, seçim kampanyası sırasında bazı politikacıların nezaket ve edep dışına çıkan davranışlarını, millet birliğini ve beraberliğini sarsan, zedeleyen hareketler olarak sayıyor ve böyleleri hakkındaki hükmü, asil Türk Milleti'nin yüksek takdirlerine arz ve terk ediyoruz. Demokratik nizamu samimiyetle yaşatmak isteyenler, her şeyden evvel idare organlarının politika dışında kalmasını sağlamalıdır. Ancak bu hususu da tekrarlamak isterim ki, şimdiye kadar yapılanlarla, bundan sonra yapılacak olanlara rağmen, uyanık vatandaşlarımız bu güçlükleri yenecek ve millî iradenin yolunu bulacaktır” (Hürriyet, 8 Haziran 1964).

Ragıp Gümüşpala, hazırladığı konuşmasında Atatürkçülük konusunda da şunları yazmıştır:

“ Sık sık tekrar edildiği için, üzerinde durmak istediğim bir cihet de Atatürk ilkeleridir. Atatürk ilkeleri, herhangi bir ferdin veya zümrenin değil, Türk Milleti'nin ortak varlığıdır. Bunu partizan bir görüşle kendine mal etmek isteyenler, vatanperverlikten uzaklaşırlar. Atatürkçülük, ben Atatürkçüyüm sen değilsin diye milleti bölmeye çalışmak değil, millete en iyi hizmet etmenin ve elbirliği ile onu muasır medeniyet seviyesine yükseltmenin yoludur. Halk Partisi yöneticilerinin, Atatürkçülüğü seçim meydanlarının çekişme konusu haline getirmelerini hiçbir zaman tasvip etmiyoruz” (Hürriyet, 8 Haziran 1964).

Gümüşpala, konuşmasında basının da rahat çalışmadığını ileri sürmüş, Türk iktisadî hayatının istikrarsız bir malî politika, iç ve dış huzursuzluklar sebebiyle

çıkılmazda olduğunu söylemeye hazırlanmıştır. Gümüşpala, bu konuda da şunları yazmıştır:

“Her işin başı dirlik ve düzenliktir. Dışta Kıbrıs Meselesi gibi bir çıkmaza sokulan siyasî davalar içinde, vatandaşa yarınından daimi bir şüphe uyandıran huzursuzluklar baki kaldıkça, bu hasta zemin üzerine sıhhatli bir ekonomi kurulmasına imkân yoktur. Kendisini ihata eden şartlar ne olursa olsun, anayasanın her türlü teminatı altında yaşadığını, Türk Milleti’ne inandırmak ve bu emniyeti sağlamak, başarıya ulaşmak isteyen bir hükümetin baş vazifesi olmalıdır” (Hürriyet, 8 Haziran 1964).

SONUÇ

AP lideri Ragıp Gümüşpala'nın 27 Mayıs Askeri Müdahalesinden sonraki siyasi oluşumda üstlendiği siyasi rolü ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmanın, araştırma sorularına yönelik cevapları şöyledir:

27 Mayıs sonrası siyasi oluşumun nasıl başladığını ortaya koymaya yönelik araştırma sorusuna bu çalışmada şu cevap verilmiştir: Türkiye, 1940'lı yıllarda, çeşitli iç ve dış sebeplerin etkisiyle çok partili hayata geçerek demokrasi yolunda önemli bir adım atmıştır. Çok partili hayata geçiş ile birlikte yapılan ilk seçimlerde, DP aldığı oylarla, milli iradenin zaferi olarak kabul edilmiştir. DP'nin on yıllık iktidarı dönemi, izlediği politikalarla Türk siyasetinde farklı bir dönem oluşturmuştur. İktidarının ilk yıllarında halkın desteğini sağlayan uygulamaları, zamanla şekil değiştirmiş ve bir hoşnutsuzluk havası meydana getirmiştir. 1957 yılından sonra memleketin durumundaki kötü gidişe ordu, 27 Mayıs 1960 darbesiyle bir son vermek istemiştir. 27 Mayıs ihtilali ile yönetime el konulmuş ve Meclis kapatılmıştır. 1,5 yıl süren bir askerî yönetimden sonra, 13 Ocak 1961'de İçişleri Bakanlığı'nın yayınladığı bir tebliğ ile siyasal parti faaliyetlerine şartlı olarak izin verilmiştir. Buna göre, yeni kurulacak partiler, 4.7.1960 tarih ve 8 Sayılı Kanun hükümlerine göre, bir ay içinde tüzüklerini ilgili makamlara verecekler ve yapacakları örgütlenme ve tüzük değişiklikleri sırasında propaganda faaliyetinde bulunamayacaklardı. Böylece 13 Şubat 1961 tarihine kadar geçecek bir aylık parti kurma süreci başlamış ve yeni parti kurma girişimleri de ortaya çıkmıştı. İçişleri Bakanlığı 24 Ocak 1961'de yayınladığı ikinci bir tebliğ ile yeni kurulacak partilerin il ve ilçe idare merkezlerini kurmalarına izin verdi. Böylece siyasal parti kurulmasına ve örgütlenmesine izin verilmişti ancak partilerin siyasal propaganda faaliyeti içerecek etkinliklerde bulunmaları yasaktı (Güler, 2003, s. 54). 1961 yılının 15 Ekiminde demokratik usullerle seçimler yapılmış, sivil yönetime geçilmiştir.

Askeri yönetimden sivil yönetime geçiş süreci, Türk siyasi hayatının en kritik dönemlerinden birini teşkil etmiştir. Çünkü yeni siyasi hayatın kalıcılığını sağlamak, o zamanın şartlarında çok zordu. Yeni kurulacak siyasi partilerin, askerler karşısında çok dikkatli olmaları gerekirdi. DP kapatılmış ama tabanı aynen kalmıştı ve bu taban, çatısı altında yeniden can bulacak bir parti arayışındayken, yeni kurulan partiler de DP'nin bu güçlü tabanını sahiplenmek için kıyasıya bir mücadelenin içine girmişlerdir. AP, CKMP ve YTP bu mücadelenin içinde olan partilerdir.

Ragıp Gümüşpala'nın kim olduğu sorusuna verilen cevaba göre; AP, emekli bir orgeneral olan Ragıp Gümüşpala'nın önderliğinde kurulmuştur. Ragıp Gümüşpala, 1897 yılında Edirne'de doğmuştur. 19 yaşında, Galiçya'da takım kumandanlığı yapmış ve Filistin muharebelerine katılmıştır. Anadolu'da çeşitli isyanların bastırılmasında görev almıştır. 1940 ile 1960 yılları arasında çeşitli görevlerde bulunmuştur. 1960 yılında genelkurmay başkanlığına getirilmiş ve 2 Ağustos 1960 tarihinde de ordudaki büyük tasfiyede emekliye sevk edilmiştir. Emekli olduktan sonra İzmir'e yerleşen Gümüşpala, siyasete girmesi konusunda aldığı teklifler sonucunda, Ankara'da bulunan yakın arkadaşlarına bu konuda talimat vererek faaliyetlerde bulunmalarını istemiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda, Ragıp Gümüşpala liderliğinde AP kurulmuştur.

Ragıp Gümüşpala'nın başkan seçilme sebeplerini araştırma sorusu olarak alan bu çalışmanın, cevaba yönelik ulaştığı sonuç şudur: Ragıp Gümüşpala'nın siyasi bir partinin başına geçmesi demokratların işine gelmiştir. Çünkü parti liderliğinde emekli bir orgeneralin bulunması, AP'nin DP'nin devamı olduğu ve 27 Mayıs hareketine karşı intikamcı bir politika izlediği iddialarını zayıflattığı gibi, partiyi 27 Mayıs cephesine karşı korumada önemli bir rol oynayabilirdi. Gümüşpala, bir asker olduğu için dikkatleri üzerine çekmeyecek biriydi. Demokratlar, Gümüşpala'nın asker kimliğinin gölgesinde siyaset sahnesinde yer alabilecekleri hesaplarını yapmışlardır.

AP'nin DP'nin devamı olup olmadığı bu çalışmanın araştırma sorularından birini teşkil etmiştir. Bu sorunun cevabına yönelik varılan sonuç şöyledir: Adalet Partisi'nin kozmopolit bir yapıya sahip olması kurulduğu ilk günden itibaren hem parti içi hem de parti dışı muhalefete sebep olmuştur. Bunu doğal görmek mümkündür. Çünkü AP bünyesinde, DP mensupları, emekli silahlı kuvvetler mensupları, aşırı sağa mensup kişiler bir araya gelmişti. AP'nin DP'nin teşkilatını ve tabanını devralmış olması onu DP'nin devamı olarak göstermiştir. AP mensuplarının bazı söylemleri ve programının DP programına benzerliği, DP'nin devamı tartışmalarını beraberinde getirmiştir. AP program olarak DP programına benzediği gibi iki partinin siyasal tarzları da birbirine benziyordu. Ancak AP, DP'nin devamı değildir. DP ve AP'nin liderlerinin dünya görüşleri farklı olduğu gibi AP'nin demokratlığı ve liberalliği de sınırlıydı.

AP'nin başarısında Ragıp Gümüşpala'nın liderliğinin etkisinin ne olduğu hususunda varılan sonuç şöyledir: 30 Kasım 1962'deki kongrede tekrar genel başkan seçilen Ragıp Gümüşpala'nın, liderliği hep tartışılmıştır. Ragıp Gümüşpala, açık sözlü

ve samimi olmasıyla kendini halka sevdirmiştir. “*Ben sert disiplin kaidelerinden ziyade, kalp birliği ile çalışmanın başarı kazandıracağı prensibine bağlanmış bulunuyorum... İdareciliğin, karşılıklı anlayış, sevgi ve itimat esaslarına dayanması gerektiğine inanıyorum*” (Korkud, 1961, s.32) diyen bir liderdir. Bu anlayış bazı kesimlerce eleştirilmiş ve Ragıp Gümüşpala dönemi “*Titrek Muhalefet Yılları*” (Güler, 2003, s. 60) olarak adlandırılmıştır. Siyasetteki tecrübesizliği sık sık dile getirilmiştir. Oysa siyasî hayatta hiçbir tecrübesi bulunmayan Ragıp Gümüşpala, kritik geçiş evresinde AP’nin bütünlüğünün sağlanması ve çok partili rejimin yeni bir kesintiye maruz kalmamasında etkin bir rol oynamıştır. Partinin kurucusu Ragıp Gümüşpala, parti içerisinde eski DP radikallerini bir arada tutmaya çalışarak, onlara DP partizanlığı yapmalarına, radikal isteklerini gerçekleştirmelerine fırsat vermemiştir ve parti içerisindeki farklı grupları bir arada tutmayı başarmıştır.

Ragıp Gümüşpala’nın siyasî hayatı çok kısa sürmüştür ve 6 Haziran 1964 tarihinde geçirdiği kalp krizi sonucu hayata veda etmiştir. Ölümü halk arasında büyük bir üzüntü yaratan Gümüşpala, AP’ni çok zorlu bir dönemden geçirerek siyasi yaşamda sağlam bir yer almasını başarmıştır. 27 Mayıs’tan sonraki siyasî oluşumda siyasî ahlâkı ile demokrasiyi tesiste büyük bir paya sahip olan Ragıp Gümüşpala, demokrasi tarihimizin çok önemli şahsiyetlerinden biridir.

DEĞERLENDİRME

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çeşitli iç ve dış gelişmelerin sonucunda çok partili hayata geçmiştir. CHP içerisindeki muhalefetten doğan DP'nin, 1950 seçimlerinde iktidara gelmesiyle birlikte, Türk siyaseti birçok bakımdan farklı bir dönem yaşamıştır. DP on yıllık iktidarı süresince birçok alanda farklı bir politika izlemiştir. Arkasına büyük halk kitlelerini alan DP, liberal bir ekonomi politikası yürütmüştür. Zamanla DP'nin bazı uygulamaları halkta memnunsuzluk yaratmış, ordunun dikkatini çekmeye başlamıştır. 1960 askeri darbesiyle, 10 yıllık DP iktidarına son verilmiştir.

27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra bir yıl askeri yönetim olmuş, 1961'de MBK yönetimi sivillere devretmek amacıyla siyasi partilerin faaliyetine izin vermiştir. Bu partiler arasında AP, 11 Şubat 1961 yılında Ragıp Gümüşpala tarafından kurulmuştur. 1960 ihtilalı, 1950-1960 döneminin iktidarı olan, Anayasayı ihlalle suçlanan DP'nin aynı ad altında siyasal yaşama dönmesini yasaklamıştı. DP'nin ileri gelen siyaset adamlarının büyük çoğunluğu tutuklanmıştı. İşte bu ortamda siyaset yasağı dışında kalan demokratlar ile ilk kez politikaya atılanlar tarafından kurulan AP, dokunulmadan kalan DP teşkilatını da devralmıştır. Kısa bir süre zarfında örgütlenmesini tamamlayan AP, 1961 seçimlerinde beklenilenin çok üstünde bir başarı göstererek %34'lük bir oy almıştır. Seçim sonuçları AP için bir zafer niteliği taşıırken askeri ihtilal ile CHP için bir yenilgi olmuştur. Bu sonuçlar, 27 Mayıs darbesinin halk yığınları nezdinde onaylanmadığı olgusunu da gündeme getirmekteydi. Seçimlerden sonra AP ile CHP arasında Türkiye'nin ilk koalisyonu gerçekleşmiştir.

Türk siyasî tarihinin ilk koalisyon hükümeti gerek CHP, gerek AP tabanlarından tepkiler almıştır. Ancak bu koalisyona girmekle Ragıp Gümüşpala, demokrasinin kesintiye uğramasını engellemiştir. Ancak 6 ay süren koalisyon af meselesi sebep gösterilerek dağılmıştır. CHP, ikinci koalisyonu YTP, CKMP ve bağımsızlardan oluşturmuştur. 1963 Kasımında yapılan mahallî seçimlerde bu ikinci koalisyonu oluşturan partilerin büyük oy kaybetmeleri koalisyonun dağılmasına sebep olmuştur. AP birinci parti çıkınca Devlet Başkanı Cemal Gürsel, hükümeti kurma görevini Ragıp Gümüşpala'ya vermiştir. Gümüşpala, partilerle yaptığı temaslarını olumlu bir sonuca bağlayamadı ve hükümeti kurmayı başaramadığını 14 Aralık günü cumhurbaşkanına bildirdi. Aynı gün yeni hükümeti teşkile İsmet İnönü memur edildi. İsmet İnönü, bağımsızlardan oluşan üçüncü koalisyon hükümetini kurmuştur.

Ragıp Gümüşpala'ya hükümet kurma görevinin verilmiş olması, AP'nin meşruluğunun kabul edildiğinin ve bir saygınlık kazandığının göstergesi olmuştur. 27 Mayısçı çevrelerce, Ragıp Gümüşpala'nın liderliğinde kurulacak bir hükümetin artık meşruluğunu kabul ettirdiği anlamı taşıyordu. 27 Mayıs sonrası siyasi oluşumda, yeni partileri bekleyen güçlükler vardı. Bu partiler askerin dikkatini çekecek davranışlardan uzak durmak durumundaydılar. DP'nin tabanından destek almak isteyen partilerin aynı zamanda DP'nin devamı olmadıklarını da göstermek zorundaydılar. DP'nin tabanını devralma isteği, partiler arasında kıyasıya bir mücadeleyi de beraberinde getirmiştir. 1961 seçimleri, AP'nin bu mücadelenin galibi olduğunu göstermiştir. AP'nin bu başarısında lideri Ragıp Gümüşpala'nın payı büyüktür. Çünkü Gümüşpala, başarılı bir askeri geçmişi olan ve Genelkurmay başkanlığı yapmış biriydi ve O'nun bu özelliği partiyi, 27 Mayısçı cepheye karşı güvende göstermiştir. Eski demokratlar için de yeniden var olacakları bir isim olacaktı. Gümüşpala, lideri olduğu partinin içyapısındaki çeşitliliği idare edebilecek bir demokrasi anlayışı uygulayarak parti içindeki eski DP zihniyetini canlı tutmaya çalışan grubu kontrol altında tutmayı başarmış bir lider olmuştur.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. ve Ahmad, T.B. (1976). *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi:1945-1971*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Ahmad, F. (1992). *Demokrasi Sürecinde Türkiye:1945-1980* (Çev. A. Fethi). İstanbul: Hil Yayınları.
- Ahmad, F. (1999). *Modern Türkiye’nin Oluşumu*. İstanbul: Kaynak Yayınları
- Akbal, O. (1964, 8 Haziran 1964). “Gümüşpala İçin.” *Vatan Gazetesi*, s. 3.
- Altan, Ç. (1964, 8 Haziran). “Gümüşpala.” *Milliyet Gazetesi*, s. 7.
- Altıntaş, H. (2003). “Türk Siyasal Sisteminde Siyasal Partiler ve Kentleşmenin Kutuplaşma Sürecine Etkileri.” *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 5, s. 8-9.
- Arcayürek, C. (1964, 7 Haziran). “Ragıp Gümüşpala’nın Hayatı.” *Hürriyet Gazetesi*.
- Arcayürek, C. (1985). *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor-3: Bir İktidar Bir İhtilal*. İstanbul: Bilgi Yayınevi
- Arcayürek, C. (1984). *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor-4: Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar (1960-1965)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Armağan, İ. (1983). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. İzmir: 9 Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.
- Arslan, A. (2006). “Türkiye’nin Modernleşme Sürecinde Atatürk, Türk Ordusu ve Türk Askeri Elitleri”. *Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi*. s. 19
- Ayan, S. (2007). “Siyasi Yapılanma Sürecinde 1961 ve 1982 Anayasası”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. C. 8, S. 2, s. 3
- Aygen, C. (1965). “Memleketimizdeki Seçimler ve Neticeleri.” *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.17.
- Aydemir, Ş. S. (2000). *II. Adam*. İstanbul: Simge Yayıncılık.
- Aydemir, Ş. S. (1993). *İhtilalin Mantığı*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Başgil, A. F. (1968). *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Başgil, A. F. (1966). *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Batur, M. (1985). *Anılar ve Görüşler: Üç Dönemin Perde Arkası*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Bayar, C. (1969, 3 Temmuz). “Başvekilim Adnan Menderes.” *Hürriyet Gazetesi*.
- Baykam, B. (1994). *27 Mayıs İlk Aşkımızdı*. Ankara: Ümit Yayıncılık.

- Bektaş, A. (1993). *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi CHP-AP*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Bilgiç, S. (2002). *Hatıralar*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Birand, M. A., DüNDAR, C. ve ÇAPLI, B. (2004). *12 Mart-İhtilalın Pençesinde Demokrasi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Bulut, S. (Mayıs-2009). “27 Mayıs 1960’tan Günümüze Paylaşılmalı DP Mirası.” *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. S. 19, s.74-80.
- Burçak, R. S. (1994). *Türkiye’de Milli İradenin Zaferi*. Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları.
- Burçak, R. S. (1979). *Türkiye’de Demokrasiye Geçiş*. Ankara: Olgaç Yayınevi.
- Burçak, R. S. (1991). *27 Mayıs Üzerine Görüşler*, Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları
- Cem, İ. (1998). *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*. İstanbul: Can Yayınları.
- Cumhuriyet Gazetesi, 21 Ocak 1961.
- Cumhuriyet Gazetesi, 6 Mart 1961.
- Cumhuriyet Gazetesi, 11 Mart 1961.
- Cumhuriyet Gazetesi, 27 Haziran 1961.
- Cumhuriyet Gazetesi, 14 Temmuz 1961.
- Cumhuriyet Gazetesi, 6 Eylül 1961.
- Cumhuriyet Gazetesi, 18 Ocak 1962.
- Cumhuriyet Gazetesi, 24 Ocak 1962.
- Cumhuriyet Gazetesi, 21 Nisan 1962.
- Cumhuriyet Gazetesi, 11 Haziran 1962.
- Cumhuriyet Gazetesi, 22 Şubat 1965.
- Çavdar, T. (1995). *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Çavdar, T. (1983). “Adalet Partisi.” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, C. VIII, s. 2089-2090
- Çalık, M. ve Bilgin, V. (1993). “Siyasetin Koca Reisi Anlatıyor. Dr. Saadettin Bilgiç ile Mülakat.” *Türkiye Günlüğü*, S. 30.
- Çufalı, M. (2004). *Türkiye’de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)*. Ankara: Babil Yayıncılık.
- Demirel, T. (2004). *AP İdeolojisi ve Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Erkanlı, O. (1972). *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Eroğlu, C. (1990). *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Eroğlu, C. (2003). *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Esatoğlu, S. H. (1964, 5 Haziran). "27 Mayıs'a Düşman Bir Parti: AP." *Ulus Gazetesi*, s. 3.
- Evliyaoglu, G. (1964, 8 Haziran). "Önde Gidenlerden Biri Daha." *Yeni İstanbul Gazetesi*, s. 7.
- Faik, S. (1964, 8 Haziran). "Yazık Oldu Gümüşpala'ya." *Ulus Gazetesi*.
- Goloğlu, M. (1982). *Demokrasiye Geçiş*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Gökçe, B. (1996). *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Göksu, S. (1992). *Darbeler, Demirkıratlar ve 27 Mayıs*. Derleme-Araştırma, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi
- Güngör, C. (1992). *27 Mayıs ve Partileşme Sorunu*. Ankara: Nurol Matbaası.
- Gürkan, A. (1973). *50.Yıl Cumhuriyet, Meclis, Hükümetler*. Ankara: Güneş Matbaacılık.
- Gürsakal, N. (2001). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Demirci, A. (1997). "27 Mayısçıların Din Siyaseti." *Türkiye Günlüğü*. S. 45.
- Demirci Güler, F. (2003). *Türkiye'nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay AP*. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- AP Birinci Büyük Kongresinde Genel Başkan Ragıp Gümüşpala'nın Konuşması*. (1963). Ankara: AP Yayınları.
- Hale, W. (1994). *Türk Politikaları ve Ordu*. Londra: Routledge.
- Hürriyet Gazetesi, 7 Haziran 1964.
- Hürriyet Gazetesi, 8 Haziran 1964.
- Hürriyet Gazetesi, 10 Haziran 1964.
- İlhan, S. (7 Haziran 1964). "Gümüşpala'yı Kaybettik." *Cumhuriyet Gazetesi*.
- İnönü, İ. (1957). *Dünya Gazetesi*, 8 Haziran 1957.
- İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları (1920-1973). (1993). C.3, Ankara: TBMM Basımevi.
- Jaschke, G. (1972). "Yeni Türkiye'de İslamlık." Ankara: Bilgi Yayınları
- Kaçmazoğlu, H. B. (2000). *Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri*. İstanbul: Birey Yayıncılık.

- Kaçmazoğlu, H. B. (2000). *Türkiye’de Siyasal Fikir Hareketleri*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Karpat, K. (2007). *Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Karpat, K. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Kılıçbay, A. (1991). *Türk Ekonomisi*. Ankara: İş Bankası Yayınları
- Kırçak, Ç. (1993). *Türkiye’de Gericilik*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kongar, E. (1998). *21.yy. Türkiye*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kongar, E. (2000). *21.yy. Türkiye*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Korkud, R. ve İkiz, N. (1962). *AP Fikirler ve Portreler*. İstanbul: İstiklal Matbaası.
- Köprülü, F. (1987, 8 Eylül). *Ulus*.
- Kuru, H. (1996). *Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi
- Mengü, T. (1964). “Neşriyat”, Ankara: Sıralar Matbaası.
- Milliyet Gazetesi, 12 Şubat 1961.
- Milliyet Gazetesi, 20 Şubat 1993.
- Örs, B. (1996). *Türkiye’de Askeri Müdahaleler*. İstanbul: Der Yayınları
- Örtülü, E. (1966). *Üç İhtilalın Hikâyesi*. İstanbul: Milli Ülkü Yayınevi.
- Öz, E. (1998). “Türkiye’de Demokrasinin Gelişimi ve DP.” *Türkiye Günlüğü*, S. 5, s. 51.
- Özdemir, H. (1993). *Rejim ve Asker*. İstanbul: Afa Yayınları
- Özkiraz, A. ve Talu, N. (2008). “Sendikaların Doğuşu; Türkiye ve Batı Avrupa Ülkeleri Karşılaştırması”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S. 2, s. 15
- Roberts, B. (2002). *Biographical research*. Philadelphia: Open University Press
- Sadun, T. (1964, 8 Haziran). “Ölüm Karşısında”, *Ulus Gazetesi*, s. 7.
- Sakallıoğlu, Ü. C. (1993). *AP-Ordu İlişkileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Savaş, V. (1971). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
- Schick, İ. C. ve Tonak, E. A. (1987). *Geçiş Sürecinde Türkiye*. İstanbul: Belge Uluslar arası Yayıncılık
- Seyidoğlu, H. (1995). *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*. İstanbul: Güzem Yayınları.
- Shaw, S. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. İstanbul: E Yayınları.
- Son Havadis Gazetesi, 27 Haziran 1961.
- Son Havadis Gazetesi, 26 Temmuz 1961.

Son Havadis Gazetesi, 29 Kasım 1962.

Son Havadis Gazetesi, 10 Mart 1963.

Sunar, İ. “Demokrat Parti ve Popülizm.” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. C. 8. S. 2079

Sümer, D. (27 Mayıs 1988). “Demokrasinin Üç Generali”, *Tercüman Gazetesi*.

Sümer, D. (28 Mayıs 1988). “Demokrasinin Üç Generali”, *Tercüman Gazetesi*.

Sümer, D. (29 Mayıs 1988). “Demokrasinin Üç Generali”, *Tercüman Gazetesi*.

Tanör, B. (1996). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Taylak, M. (1994). *27 Mayıs ve Türkes*. İstanbul: Hamle Yayıncılık

Timur, T. (2003). *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.

Tirali, N. (1964, 9 Haziran). “Gümüşpala’nın Ardından.” *Vatan Gazetesi*.

Tokathı, O. (2000). *Kaybolan Yıllar (1961-1973)*. İstanbul: Doğan Kitapçılık

Toker, M. (1965). *İsmet Paşayla On Yıl*. Ankara: Akis Yayınları.

Toker, M. (1992). *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Toker, M. (1970). *Tek Partiden Çok Partiye*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Tökin, F. H. (1965). *Türkiye’de Siyasal Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi*. İstanbul: Elif Yayınları.

Tunaya, T. Z. (1952). *Türkiye’de Siyasi Partiler*. İstanbul: İletişim Yayınevi.

Tunçay, M. (1983). “Adalet Partisi.” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.VIII, s. 2096.

Turgut, M. (1991). *Siyasetten Sahneler*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları

Tutar, H. (2007). *Türk Siyasetinde Sancılı Yıllar*. İstanbul: Bizim Kitaplar Yayınevi.

Türk, H. S. (1969). “Türk Seçim Sisteminde Oy Hakkı”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, s. 81

TBMM Tutanak Dergisi (3 Mart 1962). Dönem 1, Toplantı 1, C. 4, s. 51.

TBMM Tutanak Dergisi (20 Şubat 1963). Dönem: 1, Toplantı 2, C. 13, s. 579.

TBMM Tutanak Dergisi (5 Temmuz 1962). Dönem: 1, Toplantı 1, C. 6, s. 181.

TBMM Tutanak Dergisi (2 Ocak 1964). Dönem: 1, Toplantı 3, C. 24, s. 129.

Ulus Gazetesi, 8 Haziran 1964.

Ulus Gazetesi, 5 Haziran 1964.

Ünal, A. N. (1989). *Türkiye’de Ekonomik Yapı Değişmeleri (1923-1988)*. Ankara: Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği

Vatan Gazetesi, 28 Ekim 1961.

Vatan Gazetesi, 17 Kasım 1961.

Vatan Gazetesi, 8 Haziran 1964.

Vatan Gazetesi, 9 Haziran 1964.

Yalman, A. E. (1970). *Yakın Tarihte Görüp Geçirdiklerim*. İstanbul: Yenilik Basımevi.

Yeşil, A. (1988). *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Yorgancıoğlu, M. (2000). *Politikanın İbret Dolu Seyir Defteri*. İstanbul: Dönence Yayınları.

Yurt, O. (Eylül 1987). “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş.” *Bizim Ocak*, Yıl 5, S: 42, s. 27.

Yücekök, N. A. (1987). *Siyasetin Toplumsal Tabanı*. Ankara: AÜSBF Yayınları.

Weiker, W. (1967). *1960 Türk İhtilalı*. İstanbul: Cem Yayınevi.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Derya CİHANGİR
Doğum Yeri ve Tarihi	Sarıkamış /01.01.1976
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi K.K.Eğt. Fak. Tarih Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	MEB
İletişim	
E-Posta Adresi	deryacihangir36@Hotmail.com
Tarih	